ГОНЧАРНИЙ ЗДВИГ ДОНБАСУ

Книга 2

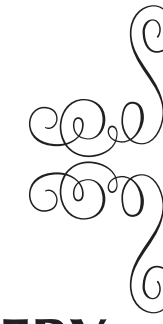

POTTERY ADVANCE IN DONBAS REGION

Volume 2

National Academy of Sciences of Ukraine
Ceramology Institute — branch of Ethnology Institute of National Academy of Sciences of Ukraine
Ministry of Culture and Tourism of Ukraine
National Museum of Ukrainian Pottery in Opishne
State Specialized Art Boarding School «The College of Arts in Opishne»

Academical Ceramology series «Pottery Schools in Ukraine» • ISSUE 1

Lyudmyla Ovcharenko

THE MAKARIV YAR CENTRE OF POTTERY EDUCATION IN UKRAINE

Ukrainian Ethnology
Publishing House of the National Museum
of Ukrainian Pottery in Opishne
Opishne-2008

Національна академія наук України
Інститут керамології — відділення Інституту народознавства НАН України
Міністерство культури і туризму України
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному
Державна спеціалізована художня школа-інтернат «Колегіум мистецтв у Опішному»

Академічна керамологічна серія «Гончарні школи України» • ВИПУСК 1

Людмила Овчаренко

Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні

«Українське Народознавство»
Видавництво Національного музею-заповідника
українського гончарства в Опішному
Опішне-2008

ББК 63.3 (4Укр)6+63.5 (4Укр)+74+79.1+85.125 (4Укр)
О35

Овчаренко Людмила.
Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні. – Опішне: Українське Народознавство, 2007. – 160 с., іл. (Керамологічне трикнижжя «Гончарний здвиг Донбасу», книга 2; Академічна керамологічна серія «Гончарні школи України», випуск 1)

ISBN 966-7322-14-9 (Книги 1-3)
966-7322-16-5 (Книга 2)

Уперше в українській керамології здійснено наукове дослідження ролі й місця єдиної в Луганщині гончарної школи регіонального значення – Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи (1927–1935) – у системі гончарної культури України першої половини XX століття. З'ясовано передумови відкриття спеціалізованого закладу та заходи Слов'яносербського повітового земства, спрямовані на підтримку гончарного промислу в с.Макарів Яр (1902–1915).

Проаналізовано основні напрямки діяльності школи, її вплив на гончарний промисел Луганщини. Встановлено прізвища учнів; відтворено життєвий шлях завідувача – Павла Дубинського, викладача – Валентини Васильєвої, інших викладачів і вихованців закладу. Проаналізовано навчальний план і навчальні програми, склад учнівського та викладацького колективів; матеріально-технічне забезпечення навчального процесу й кошториси.

Книгу проілюстровано рідкісними фотографіями учнів, викладачів та їх виробів. Зроблено висновки щодо ефективності функціонування гончарної школи, її значення як у системі української художньої освіти кінця 1920-х – початку 1930-х років, так і в національному відродженні українства в регіоні, об'єктивних причин згортання діяльності закладу у взаємозв'язку з суспільно-економічним життям країни. Окремий розділ містить спогади сучасників про гончарний навчальний заклад. Дослідження здійснено на основі чисельних архівних документів, польових матеріалів автора, які вперше вводяться до наукового обігу, публікацій у друкованих органах земств.

Монографія є другою книгою наукового трикнижжя «*Гончарний здвиг Донбасу*» і постає своєрідним продовженням дослідження-прологу керамолога Олеся Пошивайла «*Гончарна велич і трагедія Макарового Яру доби Розстріляного Відродження*». Завершує унікальну трилогію збірник документів і матеріалів «*Гончарство Макарового Яру кінця XIX – середини XX століття*» – найповніший нині корпус опублікованих польових, архівних і речових матеріалів про найбільший гончарний осередок на межі Слобідської України й Донщини.

Для керамологів, етнологів, істориків, мистецтвознавців, педагогів, усіх, хто займається відродженням чи заснуванням гончарних навчальних закладів, кого цікавить історико-мистецька й етнопедагогічна спадщина українського народу.

Науковий і літературний редактор,
доктор історичних наук,
заслужений діяч науки і техніки України
Олесь Пошивайло

Коректори
Олесь Пошивайло
Інна Прокопенко

Укладачі покажчиків
Оксана Андрушенко
Ольга Карунна
Галина Панасюк
Юлія Панасюк
Тетяна Хрипун
Олена Чуб

Перекладач текстів англійською мовою
Костянтин Рахно

Редактор текстів англійською мовою,
кандидат історичних наук
Ігор Пошивайло

Комп'ютерний набір
Людмила Овчаренко
Юлія Панасюк

Художній редактор, коректура, макет
Юрко Пошивайло

Директор випуску
Вікторія Спільник

Права видавництва «Українське Народознавство» поширюються на всі країни. Перевидання, репродукції, відтворення, виконання за допомогою розмножувальної, аудіовізуальної техніки чи будь-якими іншими засобами, а також приватні копії можуть бути виконані лише з дозволу видавництва «Українське Народознавство»

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- професор кафедри етнології та краєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України **ВАЛЕНТИНА БОРИСЕНКО**
- професор кафедри кераміки Львівської національної академії мистецтв, доктор мистецтвознавства, професор **ОРЕСТ ГОЛУБЕЦЬ**
- головний науковий співробітник Інституту української археографії імені Михайла Грушевського НАН України, професор Київського славістичного університету, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник освіти України **ВСЕВОЛОД НАУЛКО**
- директор Інституту народознавства НАН України, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор **СТЕПАН ПАВЛЮК**
- професор Київського міжнародного університету, доктор філософських наук, професор **ЛЕОНІД СМОРЖ**

Роботу виконано в рамках відомчого наукового проекту Національної академії наук України «Гончарство України XX – початку XXI століття: історія, сучасність, перспективи» (держ. реєстр №0103U001988) та за підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень Міністерства освіти і науки України (проект №07.07/00118)

© Людмила Овчаренко, 2008
© Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, 2008
© Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, 2008
© Юрко Пошивайло, макет і художнє оформлення, 2008

Lyudmyla Ovcharenko.
The Makariv Yar Centre of Pottery Education in Ukraine. – Opishne: *Ukrainian Ethnology* Publishing House, 2008. – 160 p., ill. (Ceramological three-decker issue *Pottery Advance in Donbas Region*, volume 2; Academical Ceramology series *Pottery Schools in Ukraine*, issue 1)

ISBN 966-7322-14-9 (Volumes 1-3)
966-7322-16-5 (Volume 2)

This is a scientific study of the role and place of the Makariv Yar Ceramic Handicraft Industrial School (1927–1935), which was the only pottery school of regional importance in the Luhansk Province, in the system of pottery education in Ukraine of the early 20th century. Tne suchlike research is made for the first time in the Ukrainian ceramology. The author has elucidated the preconditions of the opening of this specialized school and described the activities of the Slovyanoserbsk district council, purposed the support pottery craft in the village of Makariv Yar (1902–1915).

The author has also analysed the main directions of the activities of the Makariv Yar Ceramic Handicraft Industrial School, its influence on the pottery craft of the Luhansk Province. She has ascertained the names of pupils of this handicraft industrial school. Lives of Pavlo Dubynskyi, a principal of the school, and Valentyna Vasylyeva, an instructor, as well as other teachers and pupils of this institution are described in the book. Its curriculum, syllabi, a personnel of pupils and teaching staff, material support of studies and the estimates have been also analysed here.

The work is illustrated with photos of the pupils, teachers and their artworks. The author draws the conclusions on the efficiency of the functioning of the pottery school, its significance in the system of the Ukrainian art education in the late 1920s – early 1930s, as well as in the national revival of the Ukrainians in the region, on the objective causes of the reducing of the activities of the institution in the connection with the social and economical situation in the country. One chapter is devoted to reminiscences of the contemporaries on this educational institution, its instructors and pupils, problems of its activities. The study is made on the basis of numerous archivalias, the field research materials of the author, which are put into the scientific circulation for the first time, and the articles in the district council press.

The monography is the second book from the scientific three-decker *Pottery Advance in Donbas Region* and could be regarded as the continuation of the investigative prologue – *Pottery Grandeur and Tragedy of Makariv Yar in Epoch of the Shot Renascence* by Oles Poshyvailo, a ceramologist, in its own way. The compendium of documents and materials The Pottery Craft of Makariv Yar in the Late 19th – the Mid-20th Centuries will be the ending of this unique trilogy. This is the most complete corpus of published field, archival and tangible materials on the largest pottery centre at the border of the Slobodian Ukraine and the Don region.

The book is intended for ceramologists, historians, art critics, teachers, for all people those, engaged in who revival or establishing of pottery educational institutions, who are interested in the historical, art and ethnopedagogical heritage of the Ukrainian nation.

CONTENTS

About the author 5
Introduction 9
CHAPTER 1
Pottery craft in the village of Makariv Yar (18th – 19th) 15
CHAPTER 2
Activities of the Slovyanoserbsk District Council, aimed to support pottery craft (1902 – the 1915s) 23
CHAPTER 3
The Makariv Yar Pottery Handicraft Industrial School (1927–1935) 37
CHAPTER 4
The Family of Dubynskyi 65
4.1. Dubynskyi, Pavlo (b.1888, d.1938) 66
4.2. Vasylyeva, Valentyna (b.1900, d.1989) 82
4.3. Dubynskyi, Yuriy (b.1917, ?) 88
4.4. Dubynskyi, Yaroslav (b.1923, d.1998) 92
CHAPTER 5
The Personalities of the Pottery School 97
5.1. Lidiya Trehubova and Oleksandra Trehubova 98
5.2. Other Teachers and Pupils 110
CHAPTER 6
The Makariv Yar Pottery Handicraft Industrial School in the Reminiscences of Its Contemporaries 115
6.1. Trehubova, Lidiya (b.1911, d.2000) 116
6.2. Trehubova, Oleksandra (b.1917) 119
6.3. Rudkivska, Halyna (b.1925) 128
6.4. Lahuta, Vira (b.1914) 129
6.5. Voskoboy, Adam (b.1912, d.2001) 131
6.6. Artyushenko, Natalya (b.?, d.?) 135
6.7. Vasylyeva, Valentyna (b.1900, d.1989) 136
Conclusion 141
Sources 145
Indexes 153
Index of Persons 154
Index of Places 156
Acknowledgement 158

ЗМІСТ

ПРО АВТОРА ... 7

ВСТУП ... 9

РОЗДІЛ 1
Гончарство в селі Макарів Яр (XVIII–XIX століття) ... 15

РОЗДІЛ 2
Заходи Слов'яносербського повітового земства, спрямовані на підтримку гончарного промислу (1902–1915) ... 23

РОЗДІЛ 3
Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа (1927–1935) ... 37

РОЗДІЛ 4
Родина Дубинських ... 65
4.1. Дубинський Павло Андрійович (1888–1938) ... 66
4.2. Васильєва Валентина Федорівна (1900–1989) ... 82
4.3. Дубинський Юрій (1917–?) ... 88
4.4. Дубинський Ярослав (1923–1998) ... 92

РОЗДІЛ 5
Персоналії Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи ... 97
5.1. Лідія та Олександра Трегубови ... 98
5.2. Інші випускники та викладачі ... 110

РОЗДІЛ 6
Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа у спогадах сучасників ... 115
6.1. Трегубова Лідія Петрівна (1911–2000) ... 116
6.2. Трегубова Олександра Петрівна (1917 р.н.) ... 119
6.3. Рудьківська Галина Василівна (1925 р.н.) ... 128
6.4. Лагута Віра Василівна (1914 р.н.) ... 129
6.5. Воскобой Адам Опанасович (1912–2001) ... 131
6.6. Артюшенко Наталя Миколаївна ... 135
6.7. Васильєва Валентина Федорівна (1900–1989) ... 136

ВИСНОВКИ ... 141

ДЖЕРЕЛА ... 145

ПОКАЖЧИКИ ... 153
Іменний покажчик ... 154
Географічний покажчик ... 156

Вдячність ... 158

Про автора

Людмила Овчаренко,
керамолог, етнолог, етнопедагог

Народилася 31 серпня 1970 року в Опішному (Полтавщина). Закінчила з відзнакою історичний факультет Полтавського державного педагогічного інституту імені Володимира Короленка (1992); аспірантуру Інституту народознавства НАН України (2005). Працювала вчителем історії та правознавства у Павлівській неповній середній школі Машівського району Полтавської області (1992–1997); директором Колегіуму мистецтв у Опішному – спеціалізованого мистецького закладу із поглибленим вивченням гончарства (1997–2000); ученим секретарем Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України (2001–2004). Директор Державної спеціалізованої художньої школи-інтернату I-III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному»; молодший науковий співробітник (з 2005), член Ученої ради Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України.

Головні напрямки наукових досліджень: успадкування гончарних знань; традиційні методи навчання гончарству; професійна освіта в гончарстві України (кінець XIX – перша третина XX століття).

Авторка близько 20 статей з проблем керамології, зокрема гончарного шкільництва. Публікацію «Земська гончарна навчальна майстерня в селі Олешня Чернігівської губернії (1895–1898)» Національна експертна керамологічна рада визнала кращою науковою статтею в Україні на теми керамології, гончарства, кераміки 2004 року (2007)

ВСТУП

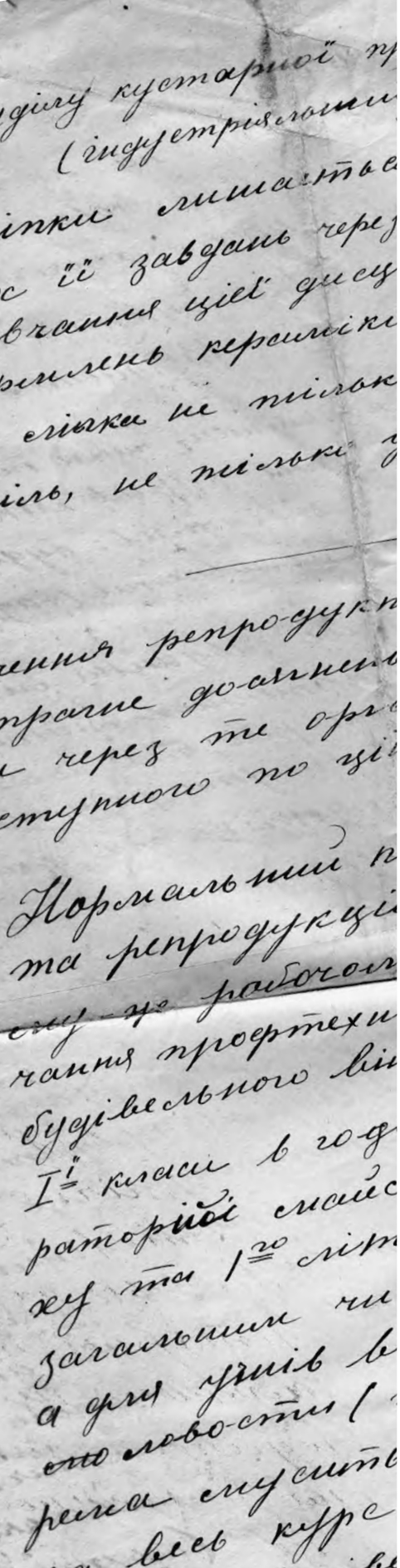

Для сучасного культурно-мистецького життя України характерними є два протилежні за суттю, але взаємозалежні процеси: з одного боку – численні заклики до відродження національних традицій, запровадження народознавчого підґрунтя у виховному процесі навчальних закладів, а з другого – криза традиційного народного мистецтва, повсюдне поширення кітчевої продукції майстрів, прагнення вдосконалити вітчизняну мистецьку освіту шляхом запозичення чужоземної освітньої практики. Якщо вести мову про гончарство, то можна стверджувати про повну відсутність опублікованих монографічних фундаментальних наукових студій ролі гончарного шкільництва в розвитку гончарства у різних регіонах України. Унікальний досвід вітчизняної гончарної освіти останньої чверті XIX – першої третини XX століття ще не став надбанням сучасної державної політики в цій галузі, а тому вповні й не застосовується гончарними навчальними закладами.

Нині мистецька освіта в Україні знаходиться в стані активного пошуку шляхів ефективного функціонування в нових соціально-економічних умовах. Цей процес буде плідним за умов ґрунтовного дослідження діяльності перших художньо-промислових шкіл, навчально-виробничих майстерень, навчально-показових зразкових пунктів, які виникали в різних регіонах України за ініціативою приватних осіб, земств чи державних органів наприкінці XIX – у першій третині XX століття. Гончарні навчальні заклади в цей період функціонували на території як Правобережної, так і Лівобережної України. Всебічний аналіз діяльності кожного з них дозволяє простежити закономірності процесу їх виникнення в тісному взаємозв'язку із суспільно-економічним та політичним життям держави. Уроки минулого

неминуче стануть в нагоді тим, хто нині прагне відроджувати чи засновувати навчальні заклади – центри долучення молодої генерації українців до вивчення й засвоєння історико-мистецької спадщини народу, зокрема досягнень народних промислів і ремесел. З'ясування основних напрямків функціонування ремісничо-мистецьких шкіл, вивчення причин їх реорганізації чи ліквідації видаються особливо корисними для тих, хто шукає уроки в минулому для їх практичного застосування в сьогоденні.

Вивчення гончарного шкільництва України останньої чверті XIX – першої третини XX століття має дуже коротку історіографію, епізодично пов'язану в основному з кількома дисертаційними студіями (Юрія Лащука, Олеся Пошивайла, Ростислава Шмагала та Олени Клименко).

Тим часом, досвід минулого вкрай важливий для перспектив гончарного шкільництва в Україні, для ефективної популяризації власних здобутків. З огляду на це Інститут керамології – відділення Інституту народознавства НАН України, Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному та Державна спеціалізована художня школа-інтернат I-III ступенів «Колегіум мистецтв у Опішному» започатковують академічну керамологічну серію *«Гончарні школи України»*. Передбачається видання щонайменше 10 книг про гончарні школи на території України. Оскільки наявна джерельна база про діяльність гончарних закладів суттєво різниться за обсягом, відбір матеріалів до кожної наступної книги значною мірою залежатиме саме від цього фактору. Передбачається, що невдовзі з'являться монографії, присвячені як окремим гончарним навчальним закладам, що мали відносно тривалий період свого функціонування у межах одного населеного пункту (Опішне, Миргород, Кам'янець-Подільський, Коломия, Межигір'я, Глинськ, Макарів Яр, Олешня), так і такі, що міститимуть дослідження кількох гончарних навчальних закладів. Можливий також і варіант подачі матеріалу, коли одне дослідження висвітлюватиме основні аспекти гончарного шкільництва в певному регіоні (Слобожанщина, Поділля тощо), тобто провідної в регіоні школи й кількох невеликих майстерень, виокремлення матеріалів про яких у окрему книгу неможливе з огляду на малочисельність архівних документів.

Кожне видання міститиме максимально відому інформацію про передумови відкриття, діяльність та причини закриття гончарної школи, її навчальні плани та програми, склад учнів і викладачів, вплив на місцеве гончарство; фото гончарних виробів тощо.

❀❀❀

Про Макарово-ярівську керамічну кустарно-промислову школу вперше широко згадав керамолог, мистецтвознавець, технолог-кераміст Олександр Тищенко (1958) у статті, в якій охарактеризував глини та гончарство Луганщини, проаналізував асортимент глиняної продукції кустарів і порушив питання впливу вказаної гончарної школи на виникнення невластивих для цього регіону способів декорування кераміки [94].

Через 10 років у відомій багатотомній узагальнюючій «*Історії міст і сіл Української РСР*» стисло повідомлялося про підготовку в Макарово-ярівській керамічній кустарно-промисловій школі, відкритій 1927 року, майстрів художньої кераміки; подано перелік глиняних виробів, які виготовляли учні цієї школи; згадано наставників – Михайла Івановича Кирячка, Івана Івановича Шкурка та Миколу Павловича Звіряку [1, с.377]. Аналізу чи характеристики діяльності цієї гончарної школи не подано.

Першою спробою ґрунтовного наукового дослідження гончарства Луганщини став фрагмент дисертації на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства львівського керамолога Юрія Лащука (1969), де вчений уперше ввів у науковий обіг архівні документи, що засвідчують існування Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, охарактеризував основні етапи її діяльності [59]. Кілька років потому ще один львівський учений, керамолог Ростислав Шмагало у своєму дисертаційному дослідженні також зупинився на окремих періодах функціонування цього навчального закладу [102].

Керамолог Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України Людмила Метка поповнила когорту українських дослідників гончарства Луганщини й у одній зі статей охарактеризувала окремі заходи земства Слов'яносербського повіту щодо сприяння гончарству, згадала про макарово-ярівську гончарну школу [66]. Співробітники Луганського обласного краєзнавчого музею Наталя Каплун та Наталя Смілянська у дослідженні, опублікованому в «Українському керамологічному журналі», з'ясували історію гончарного промислу в с.Макарів Яр, відтворили технологію гончарного виробництва, проаналізували діяльність Слов'яносербського земства, спрямовану на розвиток гончарства, стисло висвітлили діяльність Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, дали опис робіт її вихованців та викладачів [57]. Окрему статтю Наталі Каплун присвячено загальному опису гончарства Луганщини [56].

Історіографія діяльності Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи базується на публікаціях, які можна об'єднати в три групи: 1) газетні (для них характерні поверховість та публіцистичність) [65]; 2) науково-популярні (стисло інформують про загальновідомі факти діяльності гончарної школи на фоні історичного розвитку гончарного осередку) [1, с.337]; 3) дослідницькі, які є першими спробами наукового аналізу розвитку місцевого гончарства та діяльності Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи [94; 66]. Однак у жодній з них не досліджено місце й роль гончарної школи в системі гончарної культури України першої половини XX століття та її реальний внесок у розвиток народного гончарства Луганщини. Також залишилися нез'ясованими причини її відкриття саме в с.Макарів Яр, не встановлено прізвища учнів, не висвітлено життєвий шлях засновників та вихованців закладу, не визначено причини припинення її діяльності.

Першим моїм кроком на шляху новітніх наукових студій стала стаття в «Українському керамологічному журналі» (2002), в якій узагальнено й проаналізовано найповніший на той час корпус архівних матеріалів щодо історії

становлення та діяльності гончарної школи, встановлено прізвища викладачів та деяких учнів, вказано на значущість Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи для гончарства Луганщини [70].

Незважаючи на те, що до вивчення історії гончарної школи в Макаровому Яру зверталося кілька українських учених-керамологів, максимально повне висвітлення її діяльності та глибока наукова оцінка як самобутнього явища гончарної культури на терені Луганщини не були кінцевою метою їх досліджень, а тому й відомостей про цей навчальний заклад донині накопичено вкрай обмаль. За таких обставин виникла необхідність ґрунтовного наукового вивчення діяльності єдиної в Луганщині регіональної гончарної школи (1927–1935), що й стало основною метою даного дослідження.

Гончарні вироби села Макарів Яр та інших осередків Луганщини
[за винятком банки, виготовленої в Опішному, в Полтавщині (нижній ряд, друга праворуч)]. **1920–1950-ті роки.**
Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка (Луганщина).
Фото Людмили Меткої. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Розділ 1

Гончарство в селі Макарів Яр (XVIII–XIX століття)

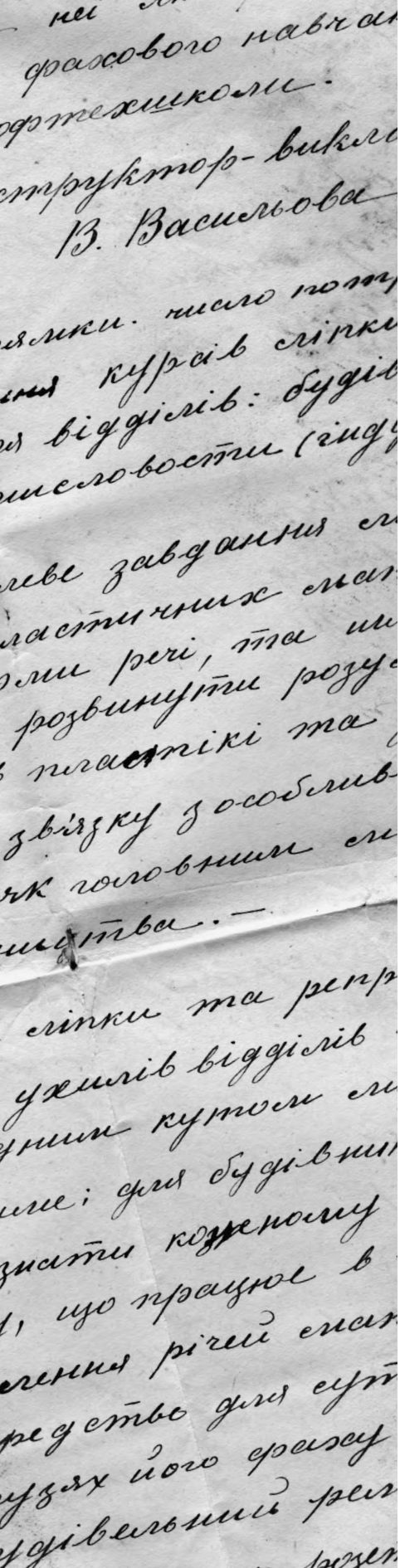

Про обставини заснування та перипетії розбудови села Макарів Яр поодинокі свідчення містить короткий історико-географічний нарис Слов'яносербського повіту, на території якого знаходиться гончарний осередок. У ньому повідомляється, що з 1600 року через цю місцевість пролягав так званий *«секретний козацький шлях»* із Запорізької Січі на р.Дон та р.Кагальник; 1650 року запорозькі пікети вже стояли поблизу с.Суходіл, а від 1660-го – частину цього пікету розпорядженням Коша було переведено на околиці майбутнього села Макарів Яр, звідки до Бахмутської фортеці доставляли продукти харчування. Близько 1738 року на цих землях оселився підстаркуватий запорожець Макар Безрідний, який облаштував просторий зимівник, вів велике господарство. Відтоді поселення й отримало назву Макарів Яр.

У першій половині XVIII століття до козаків приєдналися біженці з Росії та Польщі. За часів імператриці Єлизавети Петрівни розпочалося планомірне заселення краю вихідцями з Австрійської імперії – сербами, воєнні поселення яких мусили боронити слов'ян від набігів турків і кримських татар. Після знищення 1775 року Запорізької Січі колонізація посилилася за рахунок переселенців із Чернігівської, Харківської, Курської та Смоленської губерній [58, с.2-3].

1773 року поселення подаровано Катериною II полковнику Бахмутського гусарського полку О.Г.Рашковичу. Саме в цей час сюди було переселено селян з інших повітів Катеринославської губернії. Село почали називати Рашківка. За повідомленням академіка Йоганна Антона Гюльденштедта, 1774 року там було вже близько сотні дворів. 1786 року, за рішенням суду, село передано у володіння поміщику Степану Божедаровичу. У 1780-х роках там було збудовано церкву на честь Архангела Михаїла, а саме поселення деякий час

іменували Архангельським. Проте на початку XIX століття знову було відновлено стару назву – Макарів Яр [32, с.48-49]. Доктор мистецтвознавства Юрій Лащук у своєму дисертаційному дослідженні помилково писав, що Макарів Яр у давнину мав назву не Рашків, а Ражків. Він також подав інформацію, немовби у зв'язку з цим гончарів села дражнили *«ражківськими свистунами»* [60, арк.17].

Відтворити історію місцевого гончарного промислу не менш складно, аніж історію самого села. Бракує писемних джерел, які б заповнили прогалини в знаннях. Перші відомості про гончарний промисел у селі Макарів Яр (нині село Пархоменко) в Луганщині датуються кінцем XVII століття, однак з'ясувати, хто є родоначальником цього прадавнього ремесла, не видається можливим. *«Одні передають, що промисел перенесено сюди із Харківської губернії, інші розповідають, що горщечному виробництву навчили місцевих жителів «захожалі люди», «литвини», які невідомо звідки прийшли сюди більше ста років тому»* [84, с.301-302].

До 1861 року гончарний промисел у Макаровому Яру не мав суттєвого економічного значення для підтримки господарств місцевих селян, які значно більше часу приділяли роботі на панщині. Лише після земельної реформи (1861), отримавши особисту свободу, частина з них надала перевагу заняттю гончарством, бо перерозподіл землі залишив їх без будь-яких засобів до існування. Навіть побудувати нове господарство, маючи при цьому весь необхідний матеріал, було практично неможливо. *«Присадибна земля тут вже вся зайнята і стан селян є в цьому відношенні безвихідним, оскільки польової землі утилізувати з цією метою не можна: вона відрізана у вигляді вузької смужки, що простяглася на відстані 13 верст... Хату на хату будемо ставити... Самі собі не придумаємо, як жити на світі!»* – бідкалися селяни [84, с.92-93].

1861 року гончарів у селі налічувалося 239 осіб [60, арк.17]. Гончарство залишалося досить популярним заняттям, а тому й майже через чверть століття (1885) у селі було так само 239 гончарів [84, с.301], які виготовляли *«на всю округу теракотовий глиняний посуд»* [1, с.373]. Один із найстаріших гончарів – В.Артюшенко (1842 р.н.), який на момент опитування зі свого 72-річного життя 60 років присвятив гончарству, згадував про ті часи, коли гончарним промислом у Макаровому Яру займалося майже все населення: *«Не було... жодного двору, де не виготовлялись би горщики, і в Макаровому Яру жило по 40-50 хур наїжджих торговців, очікуючи випалювання горщиків; посуд брався з бою і господарю не потрібно було думати про те, куди і кому збувати свої вироби»* [88, с.136].

На жаль, складно достеменно відтворити технологію гончарного виробництва на території Луганщини XVIII століття. Проте збереглися свідчення про розвиток промислу в XIX столітті. Вони містять інформацію щодо процесів гончарного виробництва (заготівлі глини та її підготовки до гончарювання, способів виготовлення глинянимх виробів та їх декорування, випалювання), конструкції гончарного круга та горна, асортименту продукції та шляхів її реалізації.

Господарська будівля, вкрита черепицею в 1910-ті роки. Пархоменко (колишній Макарів Яр). 2001. Фото Людмили Меткої. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Першим виробничим етапом у процесі гончарювання є заготівля сировини, яку до 1861 року макарово-ярівські гончарі брали безкоштовно на численних місцевих глинищах. Про їх використання засвідчують покинуті кар'єри поблизу Макарового Яру та навколишніх сіл – Давидівки, Новокиївки, Хорошилового. Найкращою, на думку гончарів, була глина поблизу с.Водяне, яка знаходилася на землях власника Булацеля, та з кар'єру біля Макарового Яру. Залягання глини на глибині 3-х сажнів (6,402 м) від поверхні землі й труднощі, пов'язані з її добуванням, змусили гончарів шукати інше родовище, яке невдовзі було відкрито на землях тамтешнього поміщика Мартенса. Віднайшовши нове джерело сировини, кустарі забракували кар'єри білоусівської та новокиївської глин, бо виготовлений із них посуд після випалювання давав тріщини й великий відсоток глиняних виробів втрачали свою товарну цінність [88, с.136-137]. Реформа 1861 року змінила економічні відносини в селі, переорієнтувавши поміщиків на нові джерела збагачення, а тому кустарів примушували купувати глину: поміщику Булацелю за віз сировини платили 1 руб. 50 коп., Ільєнку – 35 коп., бо глина була значно гіршої якості [84, с.302].

«*Будь-який гончарний посуд виготовляється із добре вимішаної та очищеної глини...*» [3, с.87]. Заготовляли глину у вересні, а іноді навесні. Переважно *«гончарна глина»* залягала неглибоко, і, щоб дістатися до неї, потрібно було зняти 50-100 см ґрунту, викопавши *«копанку»*. Для цього застосовували зви-

чайні лопати. Заготовлену глину відвозили додому і складали в *«кучу»*. В кожній хаті під лавою була яма у вигляді погреба, так звана *«груба»* [66, с.24], куди вносили глину, додавали воду, потім переминали все це ногами, старанно били дерев'яними палицями – *«долбішечками»*. У ямі глина знаходилася *«зимой більше, весною менше – кому як треба»* [84, с.302]. Збиту в *«кучу»* глину перестругували *«стругом»*, потім невеликими порціями вимішували руками на лаві чи на спеціальному столі [66, с.24]. Таким чином отримували глиняну масу, з якої вилучали камінці та інші сторонні домішки, так звані *«дутики»*, які під час випалювання спричиняли брак посуду. Після такого *«перебирання»* глина вважалася придатною для гончарювання [84, с.302]. Її скачували в невеликі *«балабухи»* і складали в *«грубу»* [66, с.24].

Наприкінці XIX століття виготовлення глиняних виробів макарово-ярівськими гончарями відбувалося в житловому приміщенні на дерев'яному крузі. Гончарний верстат складався з вертикального дерев'яного веретена, до якого було прикріплено два дерев'яні круги: верхній – *«кружок»*, який знаходився на рівні лави, мав діаметр 0,2 аршина (17 см), та нижній, тодішня назва якого в Макаровому Яру нам невідома, але є відомості про те, що його діаметр дорівнював 1 аршину (71 см) і що іноді він був оббитий залізом. Матеріалом для виготовлення веретена була осика, а для кругів – дуб. У нижній кінець веретена вставляли сталеву *«шпильку»*, яка *«втикалася в сталеве гніздечко»*, вмонтоване в дерев'яну колодку, закріплену в глиняній підлозі. Веретено кріпили до лави за допомогою дерев'яної пластинки – *«лисички»*, довжиною 6 вершків (26,4 см). Виготовлення такого гончарного круга коштувало гончареві 1,5-2 руб. [84, с.302].

Сформовані гончарні вироби сушили в житловому приміщенні на полицях попід стелею. Після того, як вони ставали придатними до випалювання, вироби завантажували в горно [3, с.87]. На межі XIX–XX століть гончарні печі були досить простої конструкції; кожна займала площу близько 4 кв. сажнів; як правило, їх будували з глини та білого каменю. Складалися вони з верхньої частини – *«череня»*, в якому були отвори для рівномірного проходження вогню, та нижньої – двох *«сльосів»*. Спорудження такого горна коштувало гончареві 10-12 рублів.

Випалювання гончарі починали ввечері. Воно тривало цілу ніч і традиційно завершувалося вранці. Готові глиняні вироби вибирали після того, як горно повністю охолоняло. Однак є письмове підтвердження того, що макарово-ярівські гончарі не завжди дотримувалися такої технології й розвантажували горно невдовзі після випалювання [84, с.302-303]. За таких обставин, через різку зміну температурного режиму навколишнього середовища значна частина випалених глиняних виробів відразу ж тріскалася й потрапляла до браку. Гадаю, що причиною такого поспіху могло бути артільне володіння горном, яке змушувало гончарів прискорювати й значно скорочувати процес випалювання. Ті ж джерела звертають увагу на те, що горни споруджували в основному вздовж річок: 12 – на р.Білоусівка, 9 – на р.Макарівка, 3 – на р.Сіверський Донець [84, с.302].

Макітра *(1)* **та ринка** *(2)*. Глина, гончарний круг, полива, 20 см *(1)*, 12 см *(2)*.
Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. Перша чверть XX століття.
Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка. Фото Юрія Лащука 1973 року.
Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, Фонд Юрія Лащука. Публікується вперше

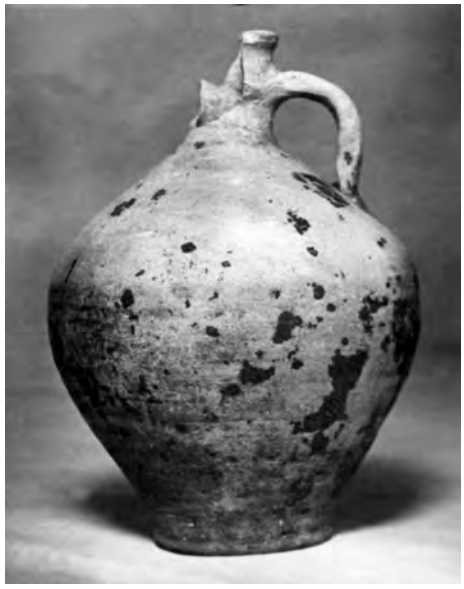

Свистунець. Глина, ліплення.
Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина.
Перша чверть XX століття. Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменко. Фото Юрія Лащука 1973 року. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, Фонд Юрія Лащука. Публікується вперше

Тиква («кобушка»). Глина, гончарний круг, ліплення, 27 см. **Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина.**
Перша чверть XX століття. Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменко.
Фото Юрія Лащука 1973 року. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, Фонд Юрія Лащука. Публікується вперше

Гончарному промислу с.Макарів Яр у XIX столітті були властиві ознаки суто кустарного виробництва, і вироби місцевих гончарів не вирізнялися з-поміж інших осередків оригінальністю. Невибагливий попит породжував таку ж пропозицію – основною вимогою покупців була якість черепка. На той час деякі гончарі Катеринославської губернії вже виготовляли полив'яний посуд. Для цього висушені глиняні вироби змазували дьогтем і посипали свинцевим порошком, який під час випалювання плавився [3, с.87]. Макарово-ярівські гончарі до 1909 року поливи не застосовували й виготовляли тільки найпростіші, а тому й маловартісні з художньої точки зору вироби [84, с.302-303; 86, с.671]. Такі прикмети були властиві виробам більшості гончарів Катеринославщини, які, за свідченням сучасника, «*...виготовляють посуд грубий за обробкою і до того ж дуже не міцний. Прикрашання й розписування посуду тут чомусь не заведені...*» [3, с.87]. Найбільш поширеними були різноманітні горщики, глечики, кубушки для води, ринки, покришки, макітри, миски, куришки [3, с.88].

Асортимент глиняної продукції кустарів с.Макарів Яр складали переважно кухонні горщики, глечики для молока та горщики для квітів з підставками. Лише гончар В.Артюшенко іноді виготовляв за замовленнями вази для прикрашання тумб, будинків, воріт, а також різноманітні глечики за ескізами сусідніх землевласників. Проте суттєво вплинути на гончарне виробництво в осередку ці поодинокі випадки виготовлення інноваційних виробів не могли. Новаторські роботи не лише не цікавили місцевих гончарів, а й значною мірою були випадковими й епізодичними навіть для В.Артюшенка, бо вимагали значних затрат часу, набуття певних навичок у роботі, у той час, коли можна було успішно продавати й менш вишукану продукцію. Обсяги гончарного виробництва, незважаючи на зовнішню непривабливість виробів, були вражаючими. Лише В.Артюшенко щорічно продавав 30-40 тисяч одних тільки горщиків для квітів, використовуючи при цьому працю 3-4 найманих робітників. Вартість горщика залежала від його розміру: 6-вершкові продавали за 15 руб. за сотню; 5-вершкові – за 6-7 руб., а нижчі – за 1,5-4 руб. Горщики та глечики збували на місці виготовлення по 25-30 крб. за тисячу, а під час транспортування по р.Сіверський Донець до Ростова-на-Дону – за 60-70. Іноді заробітки зростали до 90-100 руб. за тисячу [88, с.137]. На місцевих ринках реалізація глиняних виробів переважно зводилася до їх вимінювання на пшеницю за кількістю, рівною їх об'єму. У роки неврожаїв такий обмін був не на користь гончарів, бо за один горщик зерна він змушений був віддавати 3-4 вироби.

Вигідним був збут гончарної продукції за межами села, особливо у таких містах, як Новочеркаськ, Таганрог, Нахічевань, Ростов-на-Дону. Оптом збували гончарі свою продукцію скупникам із с.Оріхівка Петропавлівської волості та с.Фащівка Городищівської волості. Були й чотири місцеві скупники, які за сотню горщиків платили від 0,7 до 1 руб. *«Сотня»* містила *«20 великих (ємністю майже відро), 50 середніх (у яких борщ варять), 20 маленьких (кашнички) та 10 звичайних столових чашок»* [84, с.304]. Також виготовляли гор-

щики вагою 20 фунтів, місткістю 1,5 відра, вартістю 30-40 коп., і чотиривідерні горщики, яких, разом з іншим посудом, у горно вміщувалося лише 2-3 штуки. Довантажували горно виробами менших розмірів [84, с.304].

Здавалося б, гончарний промисел мав процвітати й набирати обертів, однак існувати ізольовано від конкретних історично зумовлених економічних умов він не міг. Поширення металевого та фаянсового посуду поставило під загрозу існування гончарного промислу – кількість продукції, яку майстрам вдавалося реалізовувати, поступово зменшувалася [3, с.89]. До того ж змінився характер запитів споживачів: їхні смаки вимагали нових художніх форм та декору. За таких обставин пропозиція традиційних глиняних виробів була значно більшою за попит, їх ринкова вартість стала меншою, але виробнича вартість зросла внаслідок подорожчання необхідних для гончарного промислу матеріалів. Географія ринків збуту скорочувалася. За таких умов назрівала криза гончарного промислу в Україні.

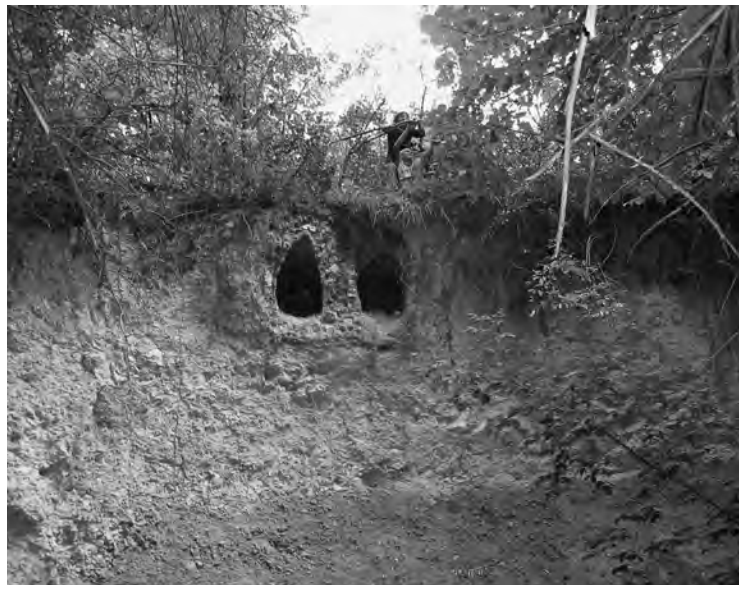

Залишки горна. Пархоменко (колишній Макарів Яр). 2007.
Фото Людмили Овчаренко. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Розділ 2

ЗАХОДИ СЛОВ'ЯНОСЕРБСЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА, СПРЯМОВАНІ НА ПІДТРИМКУ ГОНЧАРНОГО ПРОМИСЛУ (1902–1915)

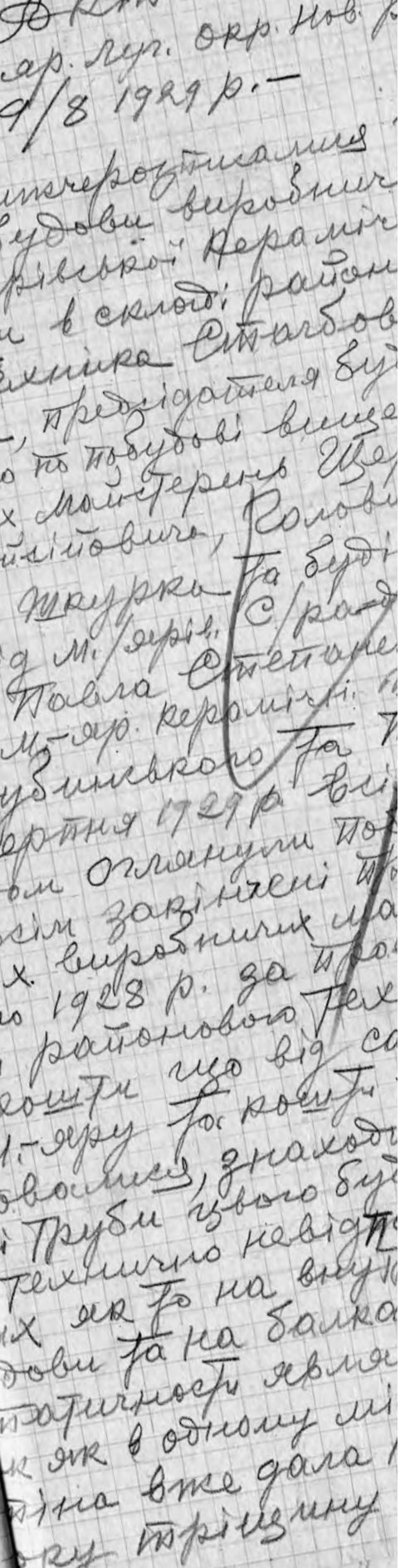

На початку XX століття зацікавленість окремих земств гончарним промислом дещо ослабла. Зокрема 1906 року екстренні земські збори Слов'яносербського повіту скоротили асигнування на поліпшення гончарного промислу в селі Макарів Яр [86, с.672].

У тамтешньому гончарстві з'явилися ознаки економічної кризи. Суттєво скоротилася чисельність гончарів. З числа колись кількох сотень зайнятих цією справою господарств 1909 року лише 100 чоловік зберегли свою відданість промислу. Вони продовжували виготовляти до 100 тисяч неполив'яних горщиків у рік [18, арк.4]. 1913-го року в селі було 102 гончарі. Вони виготовляли близько 249,5 тис. глиняних виробів, з яких 246,5 тис. – кухонного посуду, у т. ч. 44 тис. – глечиків, 4 тис. – горщиків для квітів. Загальна вартість виготовленого складала 7270,5 руб., що становило приблизно 71,5 руб. середнього заробітку одного кустаря [88, с.138, 140]. Звісно, такі кошти не були зайвими в господарстві селянина, але із запровадженням більш прогресивних технологій гончарного виробництва їхні прибутки могли бути значно більшими.

Скоротився час, який кустарі відводили гончарству. Якщо 1886 року робочий день тривав 15-16 годин, виготовлення гончарних виробів розпочинали у вересні й закінчували в березні, після чого тривав період так званого *«вижига»* – випалювання горщиків, який переривався в липні двома тижнями польових робіт [84, с.303], то на початку 1900-х гончарі працювали від 6 до 16 години впродовж 100 вільних від землеробства днів: з листопада до лютого. За цей час середньостатистичний макарово-ярівський гончар виготовляв 100 різноманітних горщиків у день, а отже, за весь робочий період він міг виготовити не менше 10 тис. глиняних виробів. Насправді ж узагальню-

юча цифра складала 2 тис. 446 виробів. Причинами невисокої продуктивності праці кустарів були недосконалість гончарного виробництва і затримка його технології на рівні XIX століття, у той час, коли потужно зростали фабричні гіганти фаянсо-фарфорового виробництва й залишилася низькою вартість продажу виробів, порівняно із суттєвими затратами праці. Наприклад, для виготовлення 1000 гончарних виробів макарово-ярівським гончарям необхідно було витратити: 1,5 руб. на підвезення глини з хутора Водяного (1 день); 1,5 руб. на підготовку формувальної маси: розмочування, розмішування, розминання (2 дні); 9,75 руб. на безпосереднє формування виробів (12-13 днів); 2,5 руб. на придбання необхідного для випалювання матеріалу; 3,5 руб. на завантажування й розвантажування горна за участю помічника. Таким чином, на виготовлення 1000 гончарних виробів кустар затрачав 19-20 днів і 18-19 руб. [88, с.138-139]. Вирахувавши із отриманих від продажу цієї тисячі 29 руб. 14 коп. (вартість вкладеної в її виготовлення роботи), отримаємо середній двадцятиденний заробіток гончаря, який складав 10 крб. і зменшувався залежно від місця продажу товару.

Щорічно кустарі виготовляли до 100 тис. горщиків [45, с.160]. Половину виготовлених гончарних виробів реалізовували переважно в Макаровому Яру (39,5%, за 2,44 коп. за штуку) чи на його околицях (26,5%), а решту – в Луганську (17,8%, за 3,3 коп. за штуку) та в Ростові-на-Дону (16,4%, за 3,9 коп. за штуку), до яких дістатися могли лише найзаможніші гончарі. Макарово-ярівські горщики можна було побачити на ярмарках Катеринославської губернії та Донської області [45, с.160]. Кількісно реалізація макарово-ярівської гончарної продукції 1914 року мала такий вигляд (таблиця 1) [88, с.140-141]:

Таблиця 1
Збут гончарної продукції макарово-ярівських гончарів (1914)

№ п/п	Ринки збуту	Кількість гончарних виробів	Вартість 1000 шт. (руб.)	Вартість 1 шт. (коп.)
1	Макарів Яр	98500	2409,5	2,44
2	Околиці Макарового Яру	51000	1432,5	2,80
3	Ст.Митякинська, Донська область	3000	75	2,50
4	Ст.Луганська, Донська область	5000	200	4,00
5	Ст.Суми, Південно-Східна залізниця	1000	23	2,30
6	Луганськ	44500	1488	3,34
7	Ростов-на-Дону	42000	1642,5	3,90

Таким чином, лише 1/3 частина глиняної продукції приносила гончарям більш-менш значний заробіток, але дістатися до місць найбільш вигідної реалізації було нелегко. Уже йшла мова про те, що попит на гончарний посуд, з появою фаянсового та металевого, зменшився; до того ж поблизу Ростова-

на-Дону розпочалося виробництво квітників, тому більшість кустарів здавали свої вироби оптом на місці виготовлення, частіше за невигідними для себе цінами. Чи не визначальною спонукою до заняття гончарством був вільний час узимку: *«Нема задля чого працювати, працюємо даремно, але нікуди діти взимку час»* [88, с.140]. За таких умов гончарне кустарне виробництво очікував поступовий занепад, аж до повного його зникнення. *«Потрібні були кардинальні зміни в самому виробництві, щоб не дати йому заглохнути; потрібна була допомога ззовні, оскільки самі кустарі... переважно землероби, не могли вийти зі становища, яке склалося, і, бачачи свою безпорадність, один за другим стали кидати гончарну справу»* [88, с.142].

Наполегливі запити Катеринославського губернського земства щодо заходів, спрямованих на підтримку місцевого гончарного промислу, змусили Слов'яносербське повітове земство пожвавити роботу в цьому напрямку, у тому числі й у Макаровому Яру. Першим кроком було *«знайомство»* 1902 року повітового агронома із загальним станом гончарства та відправлення зразків глин із хутора Лисого та земель Мартенса для вивчення їх властивостей до Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя. Згодом було подано пропозиції повітової управи земським зборам 1905-го року щодо поліпшення гончарства [88, с.143]. Одним із першочергових завдань було визнано здійснення аналізу й удосконалення системи навчання гончарству.

Традиційно майстерність гончарювання місцеві гончарі передавали в спадок своїм дітям, переважно хлопчикам, або ж навчали цьому ремеслу учнів. Спершу, з 12-15-річного віку, дітей учили виготовляти свистунці, а згодом – більш складні речі. Досягнувши 18-ліття, юнаки ставали самостійними кустарями [84, с.303]. Проте успадкування гончарної справи не завжди передбачало засвоєння чогось нового, що гарантувало б успішне просування продукції на ринках збуту. Нагальним стало питання *«вливання свіжої крові»*, тобто навчання гончарству в майстрів з інших гончарних осередків. Уперше думка запросити *«спеціаліста глиняних виробів для навчання селян виготовляти полірований посуд та різноманітні вироби з глини»* [88, с.143] виникла в діячів Слов'яносербської повітової управи 1905 року, але вже 1906 року земство скасувало рішення про асигнування на ці потреби 100 руб. 1908 року, в результаті листування повітової управи з гончарями Полтавщини, до Макарового Яру прибув один із гончарів, але земство не виділило коштів на його утримання. На жаль, встановити прізвище цього майстра не вдалося. У пам'яті макарово-ярівських гончарів він залишився «апостолом гончарної справи», якому дехто з них завдячував умінням виготовляти полив'яний посуд, знаннями щодо більш зручного й вигідного випалювання гончарних виробів та деякими удосконаленнями місцевого горна [88, с.143].

Увага, виявлена до приїжджого гончаря, спонукала повітову управу запровадити практичне навчання кустарів більш удосконаленим способам роботи з глиною. З цією метою 1909 року до Макарового Яру на посаду інструктора з гончарного виробництва запросили Федора Чирвенка – славетного майстра

з Опішного (Полтавщина), який за чотири місяці свого перебування, упродовж 25.01 – 25.03 та 10.05 – 10.07.1909 року, *«навчив дещо гончарів поливати посуд»* [18, арк.4] і за 100 руб. продав один із своїх професійних секретів виготовлення полив'яного посуду. Останній факт свідчить про вкрай погану поінформованість місцевих гончарів, адже лише повна необізнаність кустарів із рівнем сучасних технологічних досягнень у гончарстві, відсутність будь-яких даних про наявні лабораторії та різноманітні друковані рекомендації могли примусити кустарів платити такі кошти за Чирвенкову «таємницю». На утримання Федора Чирвенка та його проїзд було затрачено 220 руб., на придбання

Горщик *(1)* **та кухоль** *(2)*.
Глина, гончарний круг, ліплення *(2)*, теракота *(1)*, полива *(2)*; висота 30 см *(1)*. **Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. Перша чверть XX століття.** Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка. Фото Юрія Лащука 1973 року. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, Фонд Юрія Лащука. Публікується вперше

Глечик *(1)* **та слоїк** *(2)*.
Глина, гончарний круг, полива *(2)*, 24 см *(1)*, 15 см *(2)*. **Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. Перша чверть XX століття.** Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка. Фото Юрія Лащука 1973 року. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, Фонд Юрія Лащука. Публікується вперше

необхідних матеріалів для показових робіт (свинцю, окису заліза, марганцю та ін.) – 25 руб. Найбільш старанним учнем опішненського майстра був місцевий гончар Семен Звіряка. Кустарі Макарового Яру переконалися в тому, що з місцевих глин можна виготовляти значно кращий посуд, у результаті чого пожвавилося зацікавлення самим промислом [22, с.161]. Однак діяльність інструктора виявилася не такою продуктивною, як очікувалося, і причин тому було кілька: 1) замалий час його перебування; 2) не всі кустарі знали про безкоштовність послуг інструктора; 3) у самого інструктора не все вдавалося, можливо, тому, що він не встиг пристосувати свої знання до місцевих сировинних матеріалів; 4) відсутність удосконаленого горна, яке не встигли побудувати. У звичному для макарово-ярівських гончарів горні полив'яний посуд псувався [45, с.162]. Остання обставина виникла внаслідок того, що сільська громада визначилася з місцем будівництва горна лише наприкінці червня, коли термін перебування Федора Чирвенка закінчився [45, с.162]. Після від'їзду інструктора кількість неполив'яного посуду, який виготовляли гончарі в Макаровому Яру (до 100 кустарів), зросла вдвічі (до 200 тис. штук на рік) і з'явилися полив'яні вироби (до 8 тисяч штук на рік) [18, арк.7; 69, с.101].

Оскільки інструктор не поділився всіма знаннями щодо виготовлення поливи та її застосування, діяльність державних органів влади в цьому напрямку продовжувалася. 7 серпня 1909 року до Макарового Яру прибув відряджений Відділом сільської економії та сільськогосподарської статистики Головного управління землевлаштування та землеробства, професор кераміки Санкт-Петербурзького технологічного інституту О.Соколов. Оглянувши посуд, виготовлений із місцевих глин, він узяв зразки цих глин до лабораторії Відділу сільської економії для проведення необхідних технічних аналізів, пов'язаних із визначенням відповідних місцевим глинам форм виробів та складу полив. Незаперечним був той факт, що населення повіту відчувало нагальну потребу в предметах гончарного виробництва (у тому числі, в черепиці та цеглі), але їх виготовлення було недосконалим. Необхідно було передовсім вивчити властивості місцевих глин. Отримавши результати досліджень, земські діячі з'ясували б, які саме заходи з підтримки гончарства потрібно здійснювати [44, с.161]. Цього ж року було прийнято рішення Слов'яносербської повітової земської управи про участь у Південно-руській сільськогосподарській промисловій і кустарній виставці, яка мала проходити в Катеринославі з 1 липня до 25 вересня 1910 року. До участі у виставці було залучено Катеринославську, Харківську, Полтавську, Таврійську та Херсонську губернії, області Війська Донського і Кубанського. Для відділу кустарної промисловості запропоновано різноманітні вироби, у тому числі гончарні; на їх збирання та відправлення було асигновано 50 руб. [42, с.401-407].

Тим часом Слов'яносербська повітова земська управа звернулася до земських зборів із проханням: 1) надіслати до Макарового Яру інструктора на тривалий час; 2) направити 2-х гончарів до школи гончарного виробництва для вивчення більш досконалих його способів (уперше така думка

1 2

Барило («бочонок») *(1, 2)*. Глина, гончарний круг, ліплення, теракота, довжина 24 см. **Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. Перша чверть XX століття.** Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка. Фото Юрія Лащука. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, Фонд Юрія Лащука. Публікується вперше

Миски. Глина, гончарний круг, полива, d–24 см *(1)*, d–19 см *(2)*. **Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. Перша чверть XX століття.** Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка. Фото Юрія Лащука 1973 року. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства, Фонд Юрія Лащука. Публікується вперше

з'явилася в слов'яносербських земців 1908 року, коли вони звернулися до земських зборів з проханням відправити місцевих гончарів за рахунок земства на практичні курси при гончарних майстернях у Опішному Зіньківського повіту та Глинську Роменського повіту Полтавської губернії, а також на навчання до Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя [86, с.674]); 3) виділити 100 руб. для влаштування зразкового горна; 4) у землевласника Мартенса придбати у власність громади Макарового Яру кар'єр, у якому здійснювалося добування гончарних глин; 5) асигнувати 50 крб. на закупівлю матеріалів для показових робіт інструктора [45, с.160-162]. Хоча земськими зборами й було виділено 300 руб. на влаштування удосконаленого горна й запрошення інструктора, нічого за ці кошти 1910 року не зробили [50, с.147]. Макарово-ярівське сільськогос-

подарське товариство на зборах, що відбулися 10 липня 1911 року, повторно звернулося до земської управи з клопотанням про влаштування у с.Макарів Яр зразкового горна, який планували здавати в оренду гончарям, а також про відрядження до однієї з гончарних шкіл двох селян-гончарів [74, с.83-84]. Було виконано лише рішення щодо дослідження місцевих глин, у результаті чого 100 руб. було затрачено на вивчення покладів гончарних глин поблизу Макарового Яру та їх надсилання до лабораторії в Санкт-Петербурзі, а на 1911 рік на ці ж потреби запланували 200 руб. [45, с.161; 51, с.156].

Тривала розпочата 1902 року співпраця Слов'яносербського повітового земства з Миргородською художньо-промисловою школою імені Миколи Гоголя, яка здійснила аналізи макарово-ярівських гончарних глин і охарактеризувала їх як високоякісні [86, с.671]. 1910 року такі ж досліди було проведено з глинами, взятими з кар'єрів поблизу хутора Василівка і слободи Євсуг Старобільського повіту. Директор Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя Олександр Кир'яков у письмових рекомендаціях зазначав, що для вдалої організації гончарної справи проведених дослідів недостатньо й необхідно взяти більшу кількість глин з різних кар'єрів повіту та з'ясувати їх сумісність із вживаними поливами. У відповідь на це Старобільська земська управа надіслала по 5 пудів глини з 5 кар'єрів і євсузьку вохру. Однак євсузькі гончарі неохоче погоджувалися на відкриття в їхньому селі гончарної майстерні і не захотіли порушувати клопотання про її відкриття; також вони не дали згоди на те, щоб якась інша майстерня користувалася покладами євсузької глини [43, с.20-24]. Очевидним було небажання тамтешніх кустарів відкрити свої ринки для глиняної продукції інших регіонів, поділитися своєю монополією на гончарне виробництво.

Розглядаючи стан справ у Слов'яносербському повітовому земстві щодо сприяння гончарству, знаходимо прямі докази невиконання більшості прийнятих Слов'яносербськими повітовими земськими зборами рішень. Це – клопотання сільськогосподарського товариства Макарового Яру, з яким воно звернулося 02.04.1911 року до Слов'яносербської повітової земської управи. У ньому дублювалися основні позиції вищезгаданого прохання: 1) просити Держдепартамент землеробства направити інструктора з гончарної справи; 2) відправити двох людей з Макарового Яру в гончарну школу за державні кошти; 3) побудувати в Макаровому Яру зразкове гончарне горно [18, арк.2], яке мало б стати власністю сільськогосподарського товариства, що здавало б його місцевим гончарям у оренду [68, с.83].

Як уже зазначалося, на початку XX століття земства звертали особливу увагу на розвиток місцевих кустарних промислів, щоб у такий спосіб урятувати економіку повітів від нищівного впливу фабричного виробництва, тому повторне звернення не залишилося без відповіді: на черговій сесії Слов'яносербської земської управи знову було порушено питання підтримки гончарства в Макаровому Яру. Зокрема, вказувалося на важливість промислу для примноження матеріальних статків місцевого селянства, на низький

рівень гончарного виробництва, хоча за результатами проведених досліджень з'ясувалася придатність макарово-ярівських глин для виготовлення високоякісного посуду, а піску – для приготування полив [45, с.161].

Наступний, 1912, рік був прикметний рішучими змінами в поглядах земства на гончарний промисел у Макаровому Яру, де було здійснено ряд заходів:

1. Прийнято на службу в земство інструктора з гончарної справи І.Переборщикова, який закінчив Миргородську художньо-промислову школу імені Миколи Гоголя.
2. Влаштовано горно для випалювання полив'яних гончарних виробів.
3. Розпочато обладнання гончарної майстерні, ідея заснування якої бере початок 1905 року, коли повітова управа, ознайомившись з досвідом Полтавської та Курської губерній, висловила думку про необхідність відкриття *«особливої художньої школи виробів з глини»*.
4. Обстежено місцеві глини в Миргородській художньо-промисловій школі імені Миколи Гоголя.
5. Заплановано тридцятиденні курси для гончарів повіту і губернії.
6. 300 руб. асигновано на відрядження двох селян із повіту і двох гончарів із с.Макарів Яр узимку 1911–1912 років до однієї з гончарних шкіл [86, с.677; 88, с.144-145; 18, арк.14, 16].

1913 рік відрізнявся від попереднього ще більш радикальними пропозиціями: вищезгадані курси мали тривати 4 місяці й мати унаочнення, а навчально-показова майстерня мала бути оснащена необхідним обладнанням та лабораторією для проведення технічних аналізів місцевих глин на предмет їх придатності до гончарювання. Було складено кошторис на 6097 руб., яким передбачалося, що 5197 руб. асигнують Губернське земство і Головне управління землеробства та землевпорядкування [88, с.145]. На черговій сесії Земських зборів 1913-го року Управа продемонструвала виготовлені з місцевих глин зразки облицювальної плитки, татарської черепиці, теракотових та полив'яних виробів, прикрас для квіткових клумб та ліплені вироби. Повітове земство не збиралося зупинятися на півдорозі і підкріпило свою доповідь висновками, які були результатом його багаторічної роботи:

- Гончарна справа в Макарово-ярівській волості – явище не випадкове, а історично зумовлене.
- Влаштування зразкової гончарної майстерні – цілком доцільне.
- Одноманітні форми гончарних виробів не відповідають вимогам часу, тому обсяги виробництва незначні.
- Хоча гончарство – другорядне заняття селянина-землероба, воно є суттєвою підмогою для сімейного бюджету й потребує реорганізації на більш широких засадах, шляхом запровадження виготовлення таких глиняних виробів, які демонструвалися на черговій сесії земських зборів 1913-го року.
- Необхідно організувати при майстерні лабораторію й продовжувати вивчення нових покладів глин, з'ясовуючи їх придатність для гончарства.

- Для розвитку гончарства в с.Макарів Яр кабінет інструктора потрібно укомплектувати різноманітними посібниками: літературою, картами, плакатами, діапозитивами.
- При гончарній майстерні організувати кімнату-музей, у якій би зберігалися зразки глин і виробів з них.
- Побудувати для майстерні спеціальне приміщення, яке б відповідало всім вимогам [88, с.149-150].

На порядок денний у діяльності Слов'яносербського земства стало будівництво навчальної гончарної майстерні в Макаровому Яру.

Не залишилися осторонь і кустарі. Уже в травні 1913-го року вони зібралися в Макаровому Яру, щоб обміркувати свої проблеми, й одностайно зійшлися в думці про необхідність удосконалення гончарного виробництва. Вони відзначали, що гончарство залишалося для них важливим джерелом прибутків, які дозволяли поліпшувати основне заняття селянина – землеробство. На їхню думку, причин занепаду гончарства було кілька: 1) невизначеність прав селян щодо користування глинищем, яке було приватною власністю поміщика Мартенса, і його віддаленість від села; 2) тяжкий та шкідливий для здоров'я ручний спосіб приготування глиняної маси; 3) неякісні матеріали й ручне приготування поливи; 4) невміння виготовляти, окрім звичних горщиків та глечиків, інші вироби; 5) скорочення кількості ринків збуту готової продукції [88, с.146-147]. На наступних зборах, які відбулися 28 грудня 1913 року, гончарі ухвалили рішення про об'єднання в артіль для організації збуту гончарних виробів та придбання сировини [88, с.150].

Тим часом Слов'яносербською управою було складено кошторис витрат на утримання інструктора з гончарства і гончарної майстерні в Макаровому Яру 1914 року (таблиця 2) [46, с.210].

На жаль, не вдалося віднайти відомості про повне фінансування цього проекту, проте є підтвердження того, що для навчально-показової майстерні було орендовано просторе приміщення, виписано гончарний круг, ручні машини для приготування глини й поливи, пристрої для проведення елементарного технічного аналізу глин.

15 січня 1914 року Макарово-ярівську навчально-показову гончарну майстерню було відкрито. Очолив її вже згаданий І.Переборщиков. У ній ознайомлювали кустарів з прийомами роботи з глиною, зокрема почали з виготовлення кахель та прикрас для печей, облицювальної плитки й татарської черепиці, теракотових і полив'яних виробів (тарілей, кубишок, макітер, горщиків, мисок, глечиків, скарбничок) [88, с.151], прикрас для квіткових клумб та виробів ручного ліплення, передбачили ряд поліпшень у гончарній справі. Від 18 лютого до 15 березня при майстерні діяли курси, на яких п'ятеро селян із хутора Лисого працювали на гончарному крузі, вивчали склад та обробку глини, її заготівлю й приготування до роботи, сушіння й випалювання виробів, а також інші процеси гончарного виробництва. І.Переборщиков відвідував гончарів Макарового Яру, при цьому давав їм поради щодо гончарної справи [88, с.146].

Таблиця 2

Кошторис витрат на утримання інструктора з гончарства і гончарної майстерні в Макаровому Яру (1914)

№ п/п	Статті витрат	Асигновано коштів (руб.)
1	Утримання інструктора	600
2	Утримання квартири інструктора	72
3	Утримання квартири під майстерню	200
4	Опалення та освітлення майстерні	120
5	Утримання сторожа	120
6	Придбання палива для горна	50
7	Придбання матеріалів для гончарного, у тому числі кахельного, виробництва	50
8	Придбання алебастру для відливання форм	25
9	Заготівля глини	20
10	Передплата періодичної літератури	8
11	Канцелярські витрати	5
12	Інші витрати	10
	Разом	**1280**

Беручи до уваги висловлені кустарями побажання щодо обстеження глин та зважаючи на те, що результати проведених раніше експериментів ніде не обнародувалися (принаймні, про цей факт досі нічого не відомо), управа відрядила інструктора-кераміста І.Переборщикова зі зразками глин, взятими з глинищ поблизу Макарового Яру, до Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя. З 10 липня до 25 серпня разом із викладачами школи він проводив різноманітні аналізи макарово-ярівських глин. Висновки містили рекомендації щодо придатності тієї чи іншої глини для виготовлення певної групи глиняних виробів (таблиця 3) [88, с.147-148].

Результати обстеження глин Макарово-ярівської волості виявилися обнадійливими для майбутнього розвитку тамтешнього гончарства: по-перше, з'ясувалося, що значний масив гончарних глин навколо Макарового Яру можна було використати для виготовлення різноманітної глиняної продукції; ті глини, які гончарі вважали непридатними для виробництва, наприклад, білоусівська чи новокиївська, за своїми характеристиками були не гіршими за глини Мартенса, віддалені від осередку на 8-9 верст; по-друге, розвиток гончарної справи сприяв найбільш доцільній організації праці кустарів-гончарів (мається на увазі запровадження масового виготовлення того виду продукції, який був економічно доцільнішим для виробника. Так, тисяча глечиків на ринку коштувала 25 руб., а квадратний сажень облицювальної плитки – 40 руб., не кажучи вже про кахлі); рекомендуючи виготовляти з цієї глини лише певні вироби, які були для неї найоптимальнішими, земство таким чином сприяло раціоналізації гончарного виробництва [88, с.148].

Таблиця 3
Специфіка глин Макарово-ярівського гончарного району

№ п/п	Місце залягання пласта	Придатність глини
1	с.Давидівка Макарово-ярівської волості	Для виробництва татарської черепиці й прикрас для квіткових клумб. Із 20%-вим додаванням вапна – придатна для кахельного виробництва
2	хут.Лисий Новосвітлівської волості	Після ретельної обробки – для гончарного, у тому числі кахельного, виробництва, облицювальних плиток і прикрас квіткових клумб
3	с.Новоганнівка Первозванівської волості	Для кустарної скульптури, гончарного виробництва
4	хут.Водяний Макарово-ярівської волості	Для гончарних виробів, облицювальної плитки і прикрас квіткових клумб
5	с.Макарів Яр (Білоусівська)	Для гончарних виробів, облицювальної плитки
6	с.Новокиївка Макарово-ярівської волості	Для кустарного виготовлення черепиці й прикрас квіткових клумб
7	с.Макарів Яр, на березі р.Донець	Для самостійного виробництва не придатна; може слугувати домішкою для плавкості до інших глин, наприклад, давидівської

Відтоді гончарний промисел перейшов до нового етапу свого існування. Земство почало звертати на нього особливу увагу, прагнучи максимально профінансувати всі ініціативи в цьому напрямку. Слов'яносербські повітові земські збори 1914 року ухвалили: внести до кошторису на 1915 рік 1280 руб. для потреб гончарної майстерні; доручити управі підготувати звіт про вплив гончарної майстерні на місцеве виробництво; порушити клопотання перед губернськими земськими зборами щодо асигнування 640 руб. [49, с.164]. Так було покладено початок великій і такій необхідній справі підтримки гончарного промислу, підняття його на належний рівень. Потрібний був лише час для того, щоб запровадити в життя всі заплановані заходи і першим з них було ґрунтовне геологічне обстеження місцевих покладів глин на предмет їх потужності та глибини залягання. Значні перспективи збуту гончарної продукції відкривало заплановане шлюзування річки Донець [88, с.151].

На жаль, подальші історичні події (Перша світова війна, більшовицький переворот 1917 року, громадянська війна) не дозволили здійснити заплановане в повному обсязі. *«Через призив на мобілізацію 1915 року інструктора*

гончарного виробництва по гончарній справі в с.Макарів Яр майже не проходили роботи. Знов запрошений інструктор після трьох місяців покинув службу через низький оклад» [18, арк.67].

У 1920-ті роки гончарний промисел Макарового Яру почав занепадати, кількість гончарів неухильно зменшувалася. Якщо за даними, зібраними Макарово-ярівською сільрадою 1925 року, гончарством займалися 389 осіб (10% населення від загальної кількості – 3890 осіб) [34, арк.30], то наступного року кількість гончарів зменшилася більше ніж удвічі: гончарством займалися тільки 117 осіб (3% населення) [57, с.54]. Валова кількість гончарних виробів також зменшилася: *«Продукція зменшена на 50% (у порівнянні з довоєнним рівнем)»* [57, с.54].

Гончар Захар Юхимович Кутько. Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. 1920-ті роки. Автор фото невідомий. Копія – Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка (Луганщина); Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Автор фотокопії Людмила Метка. Публікується вперше

Підсумовуючи викладене вище, зазначу, що Слов'яносербське повітове земство було одним із найпрогресивніших земств Катеринославської губернії. Воно активно сприяло розвитку гончарного виробництва, крок за кроком рухалося вперед, можливо, в чомусь виявляючи меншу наполегливість і послідовність, аніж того вимагали умови й час. Однак запровадження виготовлення полив'яних виробів, відкриття у Макаровому Ярі навчально-показової гончарної майстерні, дослідження властивостей та експлуатація нових родовищ місцевих глин, розширення асортименту глиняних виробів, залучення до навчання в гончарні селян з інших сіл, популяризаторська діяльність керівника майстерні, співпраця з Миргородською художньо-промисловою школою імені Миколи Гоголя – усе це свідчить про поступальні дії земства в питанні підтримки гончарного промислу. Можливо, не всі заходи були ефективними, але вони мали на меті в умовах росту фабричного фаянсового виробництва підтримати гончарство, розширити сферу його впливу, залучити до цього заняття свіжі сили й не допустити його зникнення. Земські діячі усвідомлювали важливість гончарства для економіки повіту й для зміцнення матеріальних позицій кожної родини кустаря, тому активно обговорювали й планували певні заходи, повністю реалізувати які не вдалося з кількох причин: через недосвідченість у цій справі самого земства, через відсутність керівника – фахівця з гончарної справи, через обережність і нерішучість самих кустарів, через певні історичні

обставини, які стали на заваді впровадженню запланованого й здійсненню суттєвого впливу на промисел. Однак виокремлення гончарного промислу з-поміж інших занять кустарів, надання йому статусу першочергового в питанні підтримки і розвитку, активізація громадської думки в напрямку сприяння гончарству підготували основу для відкриття в недалекому майбутньому єдиної в регіоні Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи.

Група викладачів і учнів Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя біля постамента з погруддям Миколи Гоголя, відкритого з нагоди 50-річчя від дня смерті геніального українського письменника. Сидить у першому ряду, третій ліворуч – наглядач школи Федір Петрович Васильєв, батько Валентини Васильєвої. Миргород. 1902.
Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця).
Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Розділ 3

Макарово-Ярівська керамічна кустарно-промислова школа (1927–1935)

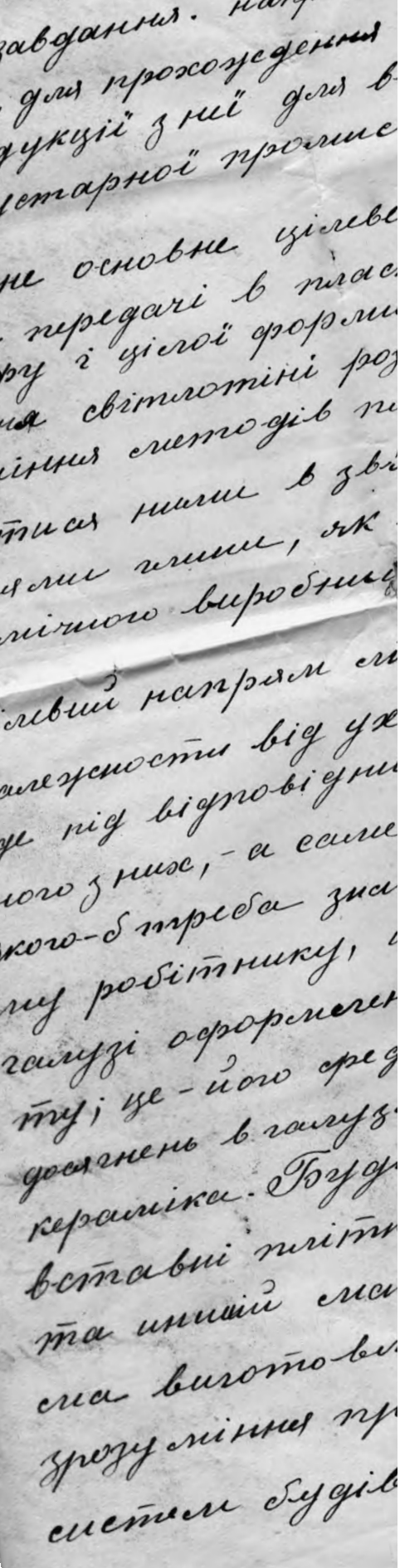

Гончарну школу в селі Макарів Яр Новосвітлівського району Луганської округи було відкрито 1927 року за ініціативою Окружної інспектури народної освіти. У постанові Президії Луганського окрвиконкому від 05.08.1927 року зазначалося: «*Запропонувати Інспектурі наросвіти, беручи на увагу бюджетові можливості, відкрити в наступному учбовому році по лінії місцевого бюджету... Макаро-Ярівську кустарно-промислову школу з гінчарним ухилом*» [25, арк.19]. Дана подія була оцінена райвиконкомом як значне досягнення у справі народної освіти [13, арк.124].

Метою її заснування декларувалася підготовка кваліфікованих робітників для гончарної кустарної промисловості в галузях самостійного артільно-кооперативного кустарництва [29, арк.167]. В умовах українізації суспільного життя ця ідея знайшла підтримку серед місцевого населення. Громадськими зусиллями восени 1927 року було відремонтовано помешкання навчального корпусу і майстерень, виготовлено примітивні меблі для навчальної роботи [31, арк.10]. Окружна інспектура професійної освіти порушила перед Народним комісаріатом освіти УСРР клопотання про термінове призначення в школу двох спеціалістів, завідувача школи та інструктора виробничого навчання. Відділ місцевої промисловості мав намір асигнувати кошти на організацію при школі гончарного заводу [101, арк.1]. У «*Докладной записке инспектора Луганской окружной инспектуры народного образования об организации Макарово-Яровской керамической кустарно-промышленной школы и ассигновании средств на её содержание*» А.Селиверстова від 22.10.1927 року зазначалося: «*В 1927/28 учебном году Луганским окружным профобром открыта Макарово– Яровская керамическая кустарная*

школа в Новосветловском районе Луганского округа, где имеются большие запасы гончарной глины и многие села занимаются гончарным промыслом.

Открытие школы продвигается при активнейшем содействии этому делу со стороны местного населения, за свой счет отремонтированы учебный корпус и мастерские.

Отдел местной промышленности намерен ассигновать на организацию при школе производственного керамического завода необходимые суммы.

На основании изложенного Окрпрофобр просит:

1) назначить в вышеуказанную школу 2-х работников-специалистов, а также завшколой и инструктора производственного обучения в срочном порядке;

2) выслать в ближайшее уже время для обследования глины и составления сметы на оборудование керамического завода, а также для проработки целевой установки школы инженера кустарно-промышленной вертикали тов. Билоскурского [101, арк.1].

Для обстеження місцевих глин, складання кошторису на обладнання для заводу, а також задля розробки детального плану організації гончарної школи було запрошено інженера кустарно-промислової «вертикалі» Осипа Білоскурського [28, арк.1]. 1928 року він відвідав Луганщину й пообіцяв сприяти у виділенні коштів держбюджету на утримання гончарної школи [28, арк.2].

Очолив школу Павло Андрійович Дубинський – вихованець Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя. Завдяки його енергійності та наполегливості спочатку вдалося налагодити викладання загальноосвітніх дисциплін, залучаючи до цього вчителів існуючої в селі чотирирічної школи соціального виховання. 1928 року Президія РВК констатувала, «*що єдина в Новосвітлівському районі профшкола має з боку природнього оточення та територіального расположення всі дані для свого дальнійшого розвитку та здійснення покладених на цю школу завдань і як керамічна вже набрала авторитетності серед широких кол селянства, що свідчить про цілком вірний підход школи до широких мас селянства та задовольняючу організаційну роботу школи*» [14, арк.44]. Але справжньою проблемою постало будівництво гончарних майстерень, без яких кустарна школа не могла існувати. Резолюція райвиконкому постановляла: «*Обов'язково розпочати в цьому році будування майстерні згідно оріентпроекту завшколою на площі землі, що відведена під кустпромшколу, з розрахунком на осінь приготовити для навчальної роботи не менше двох кімнат*» [14, арк.44]. Технічне керівництво будівництвом доручили Павлу Дубинському. Районний виконком організував широку кампанію зі збирання громадських коштів на їх будівництво, внаслідок чого було зібрано 5 тисяч карбованців [69, с.101; 31, арк.10]. Цих грошей було недостатньо для закінчення новобудови, а тому голова райвиконкому Рогозін порушив перед окружним виконкомом клопотання про виділення з держфонду 6 тисяч карбованців, «*щоб будинок майстерні закінчити вчорні і підготувати до вжитку*

одну кімнату, щоб можливо було на другому курсі навчання проводити усі виробничі навчальні роботи» [31, арк.10]. Кошторис школи на 1927–1928 навчальний рік, підготовлений Павлом Дубинським, передбачав різні статті витрат (таблиця 4) [31, арк.5].

1928–1929 навчального року в Луганській окрузі серед навчальних закладів, що надавали художню освіту, були 2 профшколи (182 учні) та 2 профкурси (148 учнів) [87, с.115]. П'ятирічним планом розвитку освіти на 1928–1933 роки передбачалося відкриття ще трьох кустарно-промислових шкіл (колісно-бричечної, слюсарно-ковальської, млинарсько-маслоробної) з трирічним курсом навчання [18, арк.56]. Бюджети вже діючих профшкіл були змішаними, бо формувалися з різних джерел (таблиця 5) [87, с.117].

4 рядок таблиці стосувався профшколи крою та шиття. У другій половині 1920-х років вони були популярними на Луганщині, але наявність батьківської плати передбачала певні вимоги до матеріального стану учнівських родин і дозволяла вступати на навчання переважно заможним верствам населення, яких у тогочасній політичній ситуації називали *«чужим пролетаріату класовим елементом»*. Діяльність цих шкіл у листопаді 1927 року перевірив інспектор Наркомосу Осип Білоскурський, який визнав їх роботу незадовільною й запропонував на їх базі відкрити державні курси [28, арк.74].

Таблиця 4
Кошторис Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи (1927–1928 навчальний рік)

№ п/п	Статті витрат	Сума (крб.)
1	Заробітна плата	8168,64
2	Житлове будівництво	61,82
3	Соціальне страхування	816,86
4	Місцкомітет	81,68
5	Придбання канцтоварів	75
6	Господарчі:	
	– опалювання;	510
	– освітлення;	335
	– асенізація;	42
	– відрядні;	148
	– утримання чистоти	90
7	Придбання інвентарю	800
8	Придбання приладів	5042
9	Капремонт	337
10	Нове будівництво	9935
	Усього:	**26443**

Фінансування Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи здійснювалося за кошти місцевого й державного бюджетів. Мережа школи передбачала випуски: 1927/28 навчальний рік – 0 учнів; 1928/29 – 0 учнів; 1929/30 – 30 учнів; 1930/31 – 25 учнів; 1931/32 – 25 учнів; 1932/33 – 25 учнів [20, арк.167; 87, с.114]. Згідно п'ятирічного плану розвитку кустарно-промислових шкіл Луганської округи у 1932–1933 навчальному році передбачалося випустити 50 учнів [19, арк.69]. Для порівняння: кількість учнів чотирирічної трудшколи в Макаровому Яру в 1927/28 навчальному році: 1 клас – 50 учнів, 2 клас – 50 учнів, 3 клас – 43 учні, 4 клас – 35 учнів; усього – 178 осіб [30, арк.50]. 1929 року в школі вже було 5 класів-комплектів, у яких навчався 201 учень [30, арк.58].

Гончарна школа розглядалася як етапна для всіх бажаючих отримати фахову підготовку. Фактично *«без*

Таблиця 5
Джерела і обсяги фінансування мистецьких навчальних закладів Луганської округи (1928–1929 навчальний рік)

№ п/п	Джерело надходження коштів	Обсяги фінансування (крб.)	
		1925–1926	1928–1929
1	Державний бюджет	680	5940
2	Місцевий бюджет	82430	611911
3	Господарчі органи	733936	1499027
4	Гроші батьків	44184	84974

шкільно-наочного приладдя, без підручників, без достатньої кількості меблів і робочої площі та без жодного технічно-навчального устаткування по її фаху» Макарово-ярівську керамічну кустарно-промислову школу було відкрито наприкінці листопада 1927 року [29, арк.166].

Широка популяризація серед населення перспектив розвитку цієї школи дозволила провести достатній набір учнів, незважаючи на скрутне матеріальне становище, культурне оточення і наявність тільки одного педагога-фахівця – завідувача [31, арк.10]. Серед учнів переважали хлопці-перероскти, оскільки в селі це був для них єдиний шанс навчитися гончарному ремеслу [53].

Навчання почалося 15 січня 1928 року. Саме тому інспектори професійної освіти, які перевіряли діяльність школи 23-24.06.1929 року, рекомендували додати для першого прийому учнів, з метою набуття достатньої кваліфікації, ще один триместр [29, арк.166], що й було зроблено.

Тим часом, як свідчить доповідна записка Павла Дубинського інспектору профосвіти Луганської окружної інспектури народної освіти (окріно), 15 січня 1929 року керівництвом Макарово-ярівської сільради на кошти самооподаткування (4819 крб.), трудової гужевої допомоги (1572 крб.) та кошти Луганського окрвиконкому для школи за проектом і під керівництвом районного техніка Кабанова було споруджено, але не закінчено, навчально-виробничі гончарні майстерні [29, арк.168; 6, арк.1; 15, арк.286]. У протоколі засідання Президії Новосвітлівського райвиконкому від 19.12.1928 року наголошується на обов'язковому використанні цих грошей за призначенням [14, арк.184]. Навчальний рік розпочався з використанням лише однієї кімнати. Через незалежні від гончарної школи причини будівництво майстерень було розпочато із запізненням і необхідних будівельних матеріалів (деревина, мергель) на місці було наявно лише 50%. Решта каменю знаходилася на віддалі 1 км, і його доставка теж виявилася проблемою [6, арк.2]. Закупівлю лісоматеріалів здійснювали за кошти Новосвітлівського райвиконкому. У липні 1928 року Луганський окрвиконком відмовив у виділенні коштів для гончарної школи. Тим часом було виділено 5000 крб. із сільгоспподатку Макарово-ярівській сільраді для «*добудівлі школи на черно*» [14, арк.115]. Пізніше окрвиконком теж

мав асигнувати кошти, але ще в грудні 1928 року вони не надійшли. Зважаючи на ці обставини, президія райвиконкому порушила перед керівництвом Луганської округи клопотання щодо надання цільового асигнування на будівництво навчальних майстерень та добудову приміщення гончарної школи, оскільки «*не закінчення в цьому році школи зірве план її майбутнього навчання*» [14, арк.136]. Очевидячки, малося на увазі заплановане, згідно з мережею, збільшення кількості учнів. Комісія, що оглядала будівництво, 9 серпня 1929 року зазначила, що три димові труби були поставлені на технічно невідповідних для них місцях: на внутрішніх стінах будови та на балках стелі. Необхідно було їх розібрати й спорудити біля теплових печей на відповідних підмурках. Також вказувалося на відсутність на даху належного навісу [11, арк.1]. Необхідно було добудовувати навчально-виробничі майстерні, оскільки ті, що вже функціонували, не забезпечували в повній мірі потреб гончарної школи, були переповнені накопиченим виробничим інвентарем [12, арк.131, 132]. Розширення робочих площ майстерень дало б можливість організувати «*нові процеси, що потрібні школі в її перспективах на механізацію*» [12, арк.132]. Тільки восени 1929 року зусиллями навчального закладу будівництво майстерень, розрахованих на 60 учнів, було доведено до кінця [29, арк.168; 12, арк.125]. Школа розташувалася у 5 будинках, з яких три були кам'яні, загальною площею 806,65 м^2 (коридори – 62,95 м^2, класи – 232,62 м^2, квартири для 3-х викладачів – 138,48 м^2, майстерні – 352,60 м^2) [12, арк.125]. Будинок для майстерень було зведено з каменю-мергелю загальною площею 409,48 м^2 [95; 12, арк.125].

У першій майстерні стояли гончарні круги (15 шт.); великий стіл, на якому лежала готова для використання глина (потім кожен учень її ще раз переминав і використовував або для ліплення, або для гончарювання); менший стіл призначався для ліплення. Ліпили бригадами під керівництвом Валентини Васильєвої. Спочатку набивали глиняний пласт, на якому вчилися ліпити квіти та листя. Згодом орнамент ускладнювали. На вазах виліплювали іриси, маки, троянди, а навколо квітів – кору дерев [53].

У другій майстерні, меншій за розміром, стояли столи для ліплення та малювання готового посуду. Вироби виготовляли полив'яні й декоровані мальовкою; нанесений за допомогою гумової груші контур чорного кольору заповнювали ангобами різних кольорів [54, арк.55; 76]. У цій же майстерні стояли стелажі для сушіння виробів. Приміщення майстерень були чистими, світлими, просторими, з високою стелею і великими вікнами. За спогадами та малюнком колишньої учениці школи Олександри Трегубової, план-схема майстерень був приблизно таким, як подано на план-схемі на наступній сторінці [70, с.59].

Віддаленість Макарового Яру від міста й залізниці, нерегулярне надходження коштів на придбання та встановлення спеціального обладнання для гончарної школи були несприятливими факторами, які постійно ускладнювали її повсякчасну діяльність [29, арк.166].

План-схема майстерень
Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи
(1929–1935)

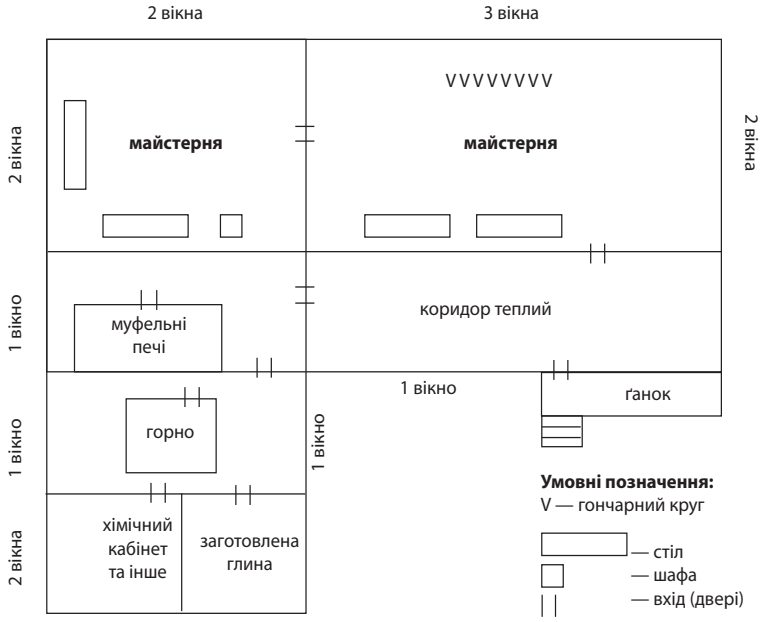

В орієнтовному кошторисі Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи на 1928/29 навчальний рік було зроблено акцент на формування матеріально-технічної бази, зокрема:

I. Придбання та спорудження приладів, станків, інструментів для навчально-виробничого процесу:

1. *Гончарних кругів шкільно-навчального раціоналізованого типу (10 шт. по 80 крб.).*
2. *Підручних інструментів та приладів (ножі, скребки, губки) до кожного гончарного круга.*
3. *Верстатів штампувальних:*
   - *гвинтово-гончарний для виготовлення дахівки марсельського типу (350 крб.);*
   - *для штампування посуду (200 крб.);*
   - *для штампування платівок (125 крб.).*
4. *Кам'яні жорна з механічним приладом для розмелювання сирових матеріалів (120 крб.).*
5. *Вальці металеві зі станиною (200 крб.).*

6. Різні гіпсові, дерев'яні, металеві форми (500 крб.).

7. Сита, решета (75 крб.).

8. Горно малої місткості; муфелі – середній та малий (1500 крб.).

II. Придбання сирових матеріалів для технічних вправ з курсу навчального виробництва (672 крб.).

III. Придбання та спорудження спеціальних меблів, скринь, стелажів, посуду (996 крб.) [31, арк.17-21].

Оскільки асигнування за кошторисом гончарної школи були досить обмеженими, райвиконком порушив перед окрвиконкомом клопотання про збільшення фінансування на придбання науково-наочних приладів та технічно-фахового устаткування для хімічного і фізичного кабінетів, а також лабораторій [14, арк.44]. Із запланованих коштів – для придбання обладнання на 1928–1933 роки передбачалося 9 тис. крб. [19, арк.56]. 1928-1929 навчального року з них планували використати 6260 крб. [31, арк.13, 17-21]. У пояснювальній записці Павло Дубинський писав: *«...Обладнання придбати десь на ринкові не можна, його треба за рисунками та калькуляціями школи або виконати засобом самої школи, або тим же шляхом через механічні майстерні у м.Луганську, а це потребує пильної уваги, часу, роз'їздів... Матеріальні цінності від виробництва дадуть в майбутньому полегшення бюджету по утриманню школи і утворять певний ґрунт для її прогресу і раціоналізації. Чим більше средств буде покладено на школу у первинній стадії її устаткувальної організації, тим швидше вона стане на ноги і доцільно виправдає себе»* [31, арк.21]. Виділених коштів було значно менше реальної потреби школи. Згідно з розрахунками Павла Дубинського, вона складала 26443 крб. (тільки на будівництво було потрібно 9935 крб.) [31, арк.5].

У штатному розписові були посади завідувача, діловода, викладачів загальноосвітніх та спеціальних дисциплін, 1 інструктора, 2 майстрів кераміки, майстра-моделювальника, прибиральниці та сторожа. На їх утримання передбачалося 9129 крб. [31, арк.8]. Окремо зауважувалося на посаді техслужбовця – фахівця, який би здійснював поточний ремонт інвентаря навчально-виробничих майстерень, виготовляв нові прилади та інструменти, вів облік матеріалів та виробів [31, арк.13].

Частину передбачених кошторисом матеріалів та обладнання було закуплено відразу ж, а частину виготовлено власними силами, або ж у Луганську. Проте нерегулярні видатки згідно з кошторисом, відсутність необхідних викладачів, здійснення будівельних робіт – усе це гальмувало, виводило шкільний навчальний процес із нормального робочого ритму. Завідувач розумів, наскільки важливо, щоб на І курс вступали діти, які вже мали б ґрунтовну підготовку з основних навчальних дисциплін [70, с.59]. Знання ж, із якими фактично приходили діти після закінчення чотирирічної трудшколи, не задовольняли викладачів гончарного закладу, а тому на засіданні шкільної ради 30.06.1929 року було вирішено порушити перед Луганською окружною інспек-

турою народної освіти клопотання про відкриття 1928–1929 навчального року при Макарово-ярівській керамічній кустарно-промисловій школі підготовчого курсу [31, арк.11]. Було розроблено орієнтовний кошторис (таблиця 6) і навчальний план цього курсу [31, арк.11-12]. Але ініціатива педагогічного колективу школи залишилася без підтримки. У кошторисі школи на 1929–1930 н.р. графа «*кількість підготовчих груп*» не заповнена [12, арк.125]. Коли 1929 року на навчання хотіла поступити 12-річна Олександра Трегубова, через малий зріст її не зарахували. Тому вона, щоб нічого не забути, змушена була другий рік підряд навчатися в 4 класі трудшколи, і тільки 1930 року стала ученицею I курсу [76].

На противагу навчальним майстерням, де не вимагалося від вступників закінченої чотирирічки і які давали тільки практично-професійну підготовку на рівні загального розвитку за програмою чотирирічної трудової школи, кустарно-промислові школи комплектувалися випускниками чотирирічки й давали своїм учням, окрім практично-професійної освіти, також повний мінімум професійно-теоретичних знань та забезпечували загальний розвиток за програмою семирічної трудшколи [27, арк.13].

Для засвоєння професійно-практичних знань та навичок з гончарної справи навчальний план передбачав трирічний термін навчання. Навчальний рік починався 1 вересня, а закінчувався 1 червня, мав три триместри і дві міжтриместрові перерви.

Таблиця 6
Орієнтовний кошторис Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи (1928–1929 навчальний рік)

Дисципліни та тижневі години їх викладання на підготовчих курсах								Число ставок, що їх потрібно	На місяць		На рік	
									крб.	коп.	крб.	коп.
Рідна мова	Математика	Природознавство	Суспільствознавство	Графічна грамота	Географія	Фізкультура	Разом на тиждень	1) на викладання 11 лекцій загальноосвітніх дисциплін, із розрахунку 75 крб. за 18 тижневих лекцій;	46	75	561	—
								2) на викладання 13 лекцій загальнотехнічних дисциплін	86	60	1039	20
3	**6**	**3**	**4**	**4**	**2**	**2**	**24**	**Разом**	**133**	**35**	**1600**	**20**

Навчальний план Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи (таблиця 8) складався відповідно до типового навчального плану Народного комісаріату освіти (НКО) УСРР [31, арк.13] (таблиця 7), який передбачав підготовку кваліфікованих робітників для кустарної промисловості [27, арк.13-20; 70, с.60].

Аналіз предметів загальнотехнічного циклу чітко виявляє їх фахову спрямованість:

- математика: учні отримували основні відомості з арифметики, елементарної алгебри та геометрії, їх навчали рахівництву (робити розцінку сировинних матеріалів, визначати ціну готового продукту, складати кошториси організації кустарної майстерні та окремого обладнання);
- графічна грамота: *«вивчали рисунок з вільної руки, креслення, малювання, робили зарисовки кращих зразків народного орнаменту, різних музейних експонатів»*, на третьому році навчання передбачався перехід до композиції орнаментів для різних предметів виробництва [27, арк.13].

Павло Дубинський включив природознавство до групи загальнотехнічних предметів, тож, зрозуміло, що його складові – хімію й фізику – теж викладалися з урахуванням фахової специфіки закладу. У *«Звіті про роботу Новосвітлівської райінспектури наросвіти за II квартал 1929–1930 операційного*

Таблиця 7
Типовий навчальний план НКО УСРР для кустарно-промислових шкіл

№ п/п	Навчальні предмети	Кількість годин на тиждень (%)
1	Загальноосвітні: – рідна мова – суспільствознавство – природознавство (фізика, хімія)	28
2	Загальнотехнічні: – математика – графічна грамота	22
3	Спеціальні: – технологія матеріалів та виробництва – малювання – виробниче навчання	50

Таблиця 8
Навчальний план Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи (1928–1929 навчальний рік)

№ п/п	Навчальні предмети	I курс (годин)	II курс (годин)
1	Загальноосвітні:		
	– рідна мова	4	2
	– суспільствознавство	3	3
	– фізкультура	2	2
	Разом	9	7
2	Загальнотехнічні:		
	– математика	4	4
	– природознавство	4	4
	– графічна грамота	6	6
	– технологія	–	2
	Разом	14	16
3	Виробниче навчання	18	18

року» зверталася увага на те, що *«належне обладнання фізичного і хімічного кабінетів Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи дає змогу виконувати комплексовий матеріал за програмою»* [22, арк.272].

Вивчення спеціальних предметів, зокрема технології матеріалів та виробництва, передбачало ознайомлення учнів із походженням матеріалів, їх властивостями, гончарними інструментами, верстатами, приладами, що застосовувалися у виробництві, *«як рівно ж теоретичне знайомство з технікою виробництва в більш досконалих та механізованих формах»* [27, арк.14].

Особливі рекомендації Наркомос УСРР давав щодо рівня фахової підготовки викладача малювання та композиції. У пояснювальній записці до типових навчальних планів кустарно-промислових шкіл зазначалося, що він повинен бути *«знайомий з українською орнаментарною промисловістю, інакше учні, скінчивши школу, підуть до кустарів для псуття і нищення прекрасних зразків народної творчості»* [27, арк.14]. Значну частину навчальних годин було відведено вивченню орнаментів, їх композицій. Учні школи акварельними фарбами малювали ескізи майбутніх орнаментів, які згодом переносили на кальку, а далі – на гончарні вироби, при цьому контури обводили переважно коричневим або чорним ангобом [48]. Ці дані підтверджує вазочка із фондів Історико-меморіального музею Олександра Пархоменка, на якій коричневим ангобом нанесено контури рослинного орнаменту.

Практичні заняття в гончарних майстернях було організовано таким чином, щоб *«учень мав змогу пройти всі процеси виробництва, починаючи від підготовки матеріалів і кінчаючи останніми етапами виробництва, орі-*

Яків Безуглий. Ваза.
Глина, гончарний круг, ангоб, мальовка, теракота. На денцеві напис: „Б.Я.".
Макарів Яр, Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа. 1929-1931.
Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка, КН4-2118/Р3-794.
Фото Тараса Пошивайла. Публікується вперше

єнтуючись на те, що учень після закінчення школи повинен бути в змозі сам зайнятись ремеслом по вивченій спеціальності» [27, арк.14].

Відповідно до цих рекомендацій, Павло Дубинський організовував навчально-виховний процес таким чином, щоб учні школи ставали активними учасниками всіх виробничих процесів гончарного промислу. Вихованців було поділено на бригади, які по черзі заготовляли глину, замочували її у спеціальних ємкостях, пропускали через глиноміску, працювали на гончарних кругах, допомагали завантажувати чи розвантажувати горно [53], яке знаходилося в окремому приміщенні [54, арк.55].

Основну кількість глини, яка застосовувалася для роботи в майстернях школи, привозили з району хутора Водотоки (інша назва — Копані)*. Також гончарну глину високої якості доставляли із Часів Яру і Костянтинівки; кварцовий пісок та інші силікати, окисли металів, свинець і олово для поливи та ангоби закуповували в Луганську [69, с.106]. Придбання необхідної сировини передбачалося, наприклад, *«Орієнтовним кошторисом Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи на 1928–1929 операційний рік зо всіх частин видатків, опріч частини, що по утриманню штату»*, де в окрему статтю видатків винесено *«Придбання сирових матеріалів для технічних вправ по курсу навчального виробництва»* і заплановано на ці потреби 672 крб. [31, арк.17].

Досягнення мети діяльності Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи було б неможливим без висококваліфікованих викладачів-фахівців гончарної справи. Ініціатива у формуванні штатів закладу повністю належала завідувачу, і окружна інспектура народної освіти цьому не перечила. Штатний розпис Макарово-ярівської школи 1928–1929 навчального року подано в таблиці 9 [31, арк.6].

Забезпечити школу кваліфікованими спеціалістами було нелегко, оскільки відчутний вплив справляв фактор *«сільського життя»*: жителі міст не завжди погоджувалися на переїзд, та й заробітна плата була невисокою. Наприклад, викладач фізики й математики Іван Якович Петров погодився працювати в Макарово-ярівській керамічній кустарно-промисловій школі лише за умови, що Павло Андрійович надасть йому для проживання свій будинок. Зважаючи на обставини, родина Дубинського переїхала до іншого, менш упорядкованого будинку, попередньо зробивши в ньому ремонт, а Іван Петров забрав із Луганська до Макарового Яру свою сім'ю і залишився працювати в гончарній школі, забезпечуючи високий рівень викладання своїх предметів [97]. Поступово сформувався колектив однодумців. 1929 року до його складу входили: викладач ліплення Валентина Федорівна Васильєва (дружина Павла Дубинського), Дмитро Іванович Клочко, Т.П.Ручка; роботі на гончарних кругах навчали народні майстри: Іван Іванович Шкурко, Микола Павлович Зві-

** Ця глина вважалася найкращою в окрузі. Посуд, виготовлений з неї, мав міцний рожевий черепок*

Таблиця 9
Штатний розпис Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи (1928–1929 навчальний рік)

№ п/п	Посада	Кількість	Ставка на місяць (крб.)	Річна сума зарплати (крб.)
1	Завідувач школи	1	100	1200
2	Викладач загальноосвітніх дисциплін	16/18	75	800,64
3	Викладач фахових дисциплін	21/2	80	2400
4	Інструктор	1	75	900
5	Майстер-кераміст	2	48	1152
6	Майстер-моделяр	1	48	576
7	Діловод	1	43	516
8	Прибиральниця	1	26	312
9	Вартовий	1	26	312
	Разом			**8168,64**

ряка, Антон Іванович Дудак та майстер із Опішного (Полтавщина) Михайло Іванович Кирячок, який навчав мальовці ангобами, проводив досліди й шукав рецепти нових підполив'яних фарб та полив [28, арк.40-53]; сам Павло Андрійович Дубинський був викладачем технології кераміки, хімії, графічної грамоти та української мови [98]. У різний час у гончарній школі також, можливо, працювали: Григорій Каранда – колишній вихованець школи, Тимофій Євдокимович Чабаненко – згодом голова колгоспу, Іван Михайлович Санченко – згодом голова сільради, Олексій Михайлович Гончаров – згодом начальник відділення зв'язку, Іван Степанович Удовиченко – завгосп, Степан Юхимович Колісниченко – будівельник по найму. Про це під час перегляду кримінальної справи Павла Дубинського 1958 року свідчив колишній учень школи Григорій Каранда.

Ще в листопаді 1927 року Президія Новосвітлівського райвиконкому звертала особливу увагу на кадрове забезпечення школи і ставила завдання «*подбати щоб Макарово-ярівська кустарно-промислова школа була забезпечена відповідальним кваліфіцірованим педперсоналом та щоб укомплектова*ння *цієї школи проходило по прінціпу соціяльного складу* [13, арк.116]. Відповідно до цього в резолюції до доповіді Районної інспектури наросвіти на окружному з'їзді рад Луганщини XIII-го скликання було визначено необхідний соціальний склад учнівських колективів профшкіл у такому співвідношенні:

- дітей робітників – 60%;
- дітей селян – 15% (із них 70% – діти наймитів, 30% – діти середняків);
- дітей службовців – 20%;
- дітей кустарів – 5% [20, арк.190].

Отже, дітям, які дійсно могли б продовжити батьківське ремесло, доступ до художньої освіти було обмежено. На засіданні Пленуму Луганського окрвиконкому було прийнято рішення «*Різко зменшити процент нетрудового елемента, обмеживши його прийом у перші групи 5%*» [16, арк.51]. Соціальний склад учнів Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи станом на 01.11.1929 року виявляє, що 70% складали діти селян – це явище саме по собі на той час було більше винятком із правила. Зокрема, у школі навчалися 90 учнів, у тому числі 42 жінки, із них:

- I курс: 44 учні, із яких 18 – колишні безпритульні, 2 – діти робітників, 11 – діти дрібних середняків, 12 – діти бідняків, 1 – службовця);
- II курс: 26 учнів, із яких 1 – утриманець державних органів, 9 – діти дрібних середняків, 2 – службовців, 13 – бідняків, 1 – робітника);
- III курс: 20 учнів, із яких 12 – діти дрібних середняків, 1 – службовця, 6 – бідняків, 1 – робітника) [29, арк.167].

Учасники драматичного гуртка Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. 1929. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Викладачі та учні І-го курсу Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи: *(стоять позаду, зліва направо)* Михайло Олександрович Антифеєв, Віра Черновська, Павло Андрійович Дубинський, Іван Якович Петров, Михайло Іванович Кирячок, (?); *(другий ряд, зліва направо)* Циганок, Лідія Петрівна Трегубова, Валентина Федорівна Васильєва, Віра Гайворонська, Григорій Щербак; *(сидять третій ряд, зліва направо)* Ілля Шабинський, Ілля Гайворонський, Іван Іванович Шкурко, Микола Павлович Звіряка, Безуглий; Іларіон Алеко, Кушнір, Іван Сябро, Микола Краснопівцев, невідомий службовець, Кононенко. Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. 1929. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Наведені дані підтверджують висновок щодо матеріальної незабезпеченості більшості учнів та незацікавленості гончарством з боку більш заможних верств населення. Водночас вони суперечать інформації, яку завідувач подав 25.10.1929 року щодо чисельності учнів по курсах: І курс – 46 учнів, ІІ курс – 30 учнів, ІІІ курс – 21 учень. За сім днів кількість вихованців Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи зменшилась на 7 осіб [12, арк.125]. У січні–травні 1930 року чисельність вихованців школи зменшилася до 86-ти (І курс – 42, ІІ курс – 24, ІІІ курс – 20) [23, арк.40]. Можливо, скорочення було викликане звільненням невстигаючих учнів. Уже наступного навчального року ситуація почала вирівнюватися. Згідно мережі на 1930–1931 рік

Працівники та учні Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи.
Сидять, перший ряд, зліва направо: Кононенко, Валентина Федорівна Васильєва, Лідія Петрівна Трегубова, Василь Круглий, Михайло Антифеєв, Кушнір; *другий ряд*: Віра Терновська, Павло Андрійович Дубинський, Іларіон Алека, Іван Іванович Шкурко, Микола Павлович Звіряка; *третій ряд*: (?), Віра Гайворонська, (?), (?), (?), (?), Ілля Шабинський, Григорій Щербак. Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. 1931.
Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

у гончарній школі передбачалося навчання 102 учнів (відповідно по курсах – 40, 40 і 22 учні) [23, арк.40]. Відтік учнів можна пояснити розширенням 4-річної школи, яку було реорганізовано у 7-річку [76].

У плані розвитку мережі профшкіл Луганської округи містяться такі дані щодо передбачуваного розвитку Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи: 1927–1928 – 60 учнів, 1928–1929 – 80 учнів, 1929–1930 – 120 учнів [17, арк.86]. Гончарна школа дещо відставала він наміченої наповнюваності класів, але на те були об'єктивні причини. У приміщеннях, які мав у своєму розпорядженні заклад, неможливо було розмістити заплановану кількість вихованців. До того ж, ті з них, що хотіли здобути лише загальноосвітню підготовку, віддавали перевагу 7-річці [76].

Школа мала регіональний характер, оскільки її відвідували діти з навколишніх сіл: Кружилівки, Суходолу, Іванівки [28, арк.59], Миколаївки, Ільївки, Водотоки і навіть із Росії (Митякинська станиця, Можаївка, Нижня

і Верхня Тепла) [95, арк.1]. На її «округовому» значенні наголошували на засіданні Президії Новосвітлівського райвиконкому [14, арк.153].

Вік учнів гончарної школи був від 13 до 22 років:

- 15 років і менше – 25 осіб;
- 16-17 років – 50 осіб;
- 18-19 років – 11 осіб;
- 20-22 роки – 4 особи [29, арк.166-168].

Вихованці школи жили на квартирах місцевих жителів і в гуртожитку, яких на весь Новосвітлівський район було лише два; зокрема, Макарово-ярівський існував на кошти СПОНу, був розрахований на 20 осіб, 18 з них – колишні безпритульні, які стали членами СПОНу [22, арк.272].

Частина учнів перебувала на державному утриманні. На 1928–1929 навчальний рік окружна інспектура народної освіти виділила для гончарної школи 6 стипендій і 10 півстипендій. Щоб обрати стипендіатів, 02.02.1928 року відбулося засідання спеціальної об'єднаної комісії та шкільної ради, до складу яких входили *«представники установ, місцевих організацій, компартії, ЛКСМУ, кооперації, сільськогосподарських товариств, голова сільради, 6 викладачів та 4 учні»* [26, арк.10-11]. Кожна кандидатура обговорювалася в присутності тих, кого рекомендували на отримання стипендії. У їх числі були лише сироти, діти бідняків і незаможників. Демократичний характер рішення зборів підкреслює останній запис у протоколі: *«...Усі, хто незадоволений рішенням, можуть подати скаргу в окружну інспектуру народної освіти»* [26, арк.10-11]. Розмір стипендій для відмінників навчання становив 10 крб. [24, арк.28], для всіх інших – близько 5 крб. [76]. У 1929–1930 навчальному році кількість стипендіатів зросла до 20 чоловік [12, арк.125]. Як і раніше, Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа комплектувалася головним чином за рахунок «*бідарських дітей*» [12, арк.132].

Кошторисом школи на 1929–1930 рік «*в цілях полегшення підготівчих процесів керамічної сировини та її матеріально-масового збільшення, а також машиново-репродукційного розмноження продукцій, що від виробничого навчання*» передбачалося «*вжити заходи у справі механізації частини підготовчих та безпосередньо виробничих процесів її виробничого навчання*» [11, арк.131]. У числі цих заходів було будівництво горна та муфеля. Надання глиняним виробам довершеного товарного вигляду сприяло популяризації гончарної справи та гарантувало надходження додаткових коштів. Кошторисні асигнування з місцевого бюджету на утримання гончарної школи перекривали лише 50% її потреб [12, арк.131]. Тому Павло Дубинський переконливо аргументував необхідність фінансування Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи із районного бюджету. Фах закладу передбачав закупівлю гончарної глини, піску, ангобів, поливи, реактивів та матеріалів для гончарної лабораторії, дров та вугілля [12, арк.132].

Наприкінці 1929 року інспектори Наросвіти наголошували на тому, що перевага в навчальному процесі школи надавалася не будівельній, а художній

Таблиця 10
Зведений фінансовий план установ профосвіти Луганської округи на 1927–1933 роки [19, арк.80]

№ п/п	Назва статтів	1927–1928 (крб.)	1928–1929 (крб.)	1929–1930 (крб.)	1930–1931 (крб.)	1931–1932 (крб.)	1932–1933 (крб.)	Разом (крб.)
1	Кустарно-промислові школи	7705	28964	64064	78109	69347	77663	325852

кераміці [12, арк.274]. Творчі роботи майстрів та вихованців гончарної школи експонували на виставці в Луганську [28, арк.53]. Луганська окружна інспектура освіти планувала розвивати Макарово-ярівську керамічну кустарно-промислову школу і вже з 1930–1931 навчального року передбачала набирати на І курс не одну, а дві групи [19, арк.57]. Фінансова підтримка навчальних закладів кустарно-промислового напрямку носила плановий стабільний характер (таблиця №10). З'ясувати, який відсоток із запланованих коштів передбачався для Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, вдалося лише частково. Відомо, що з місцевого бюджету Луганської округи було заплановано такі кошти: 1928–1929 навчального року – 10 тис. крб. на будівництво корпусу навчальних майстерень, 1931–1932 – 20 тис. крб. на будівництво нового шкільного корпусу, ще 20 тис. на цю ж потребу 1932–1933

Таблиця 11 й діаграма
Фінансування кустарно-промислових шкіл з-поміж закладів профосвіти (1927–1933)

Роки	%
1927–1928	1,8
1928–1929	3,79
1929–1930	5,81
1930–1931	5,69
1931–1932	4,58
1932–1933	4,55

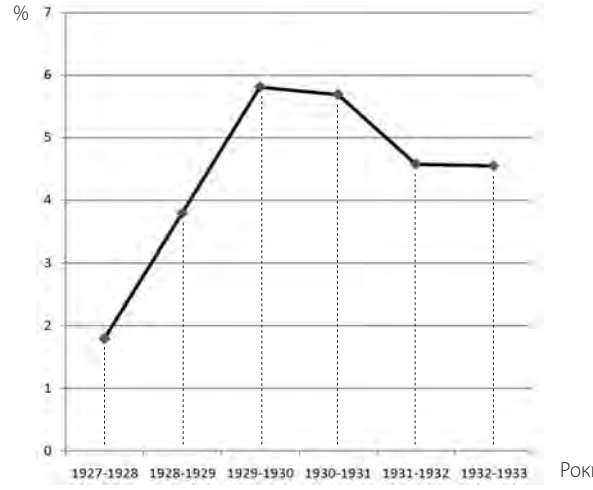

Таблиця 12

Річний навчальний план Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи на 1929–1930 навчальний рік [12, арк.129]

Назви предметів	Курси та триместри												Разом годин
	підготовча			I			II			III			
	I	II	III	I	II	III	I	II	III	I	II	III	
Загально-освітні													
Рідна мова	4	4	4	4	4	4	2	2	2	2	2	2	12
Суспільствознавство	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	3	12
Фізкультура	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	8
Разом	9	9	9	9	9	9	7	7	7	7	7	7	32
Загально-технічні													
Природознавство													
а) фізика	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1	1	7
в) хемія	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	8
Математика	4	4	4	4	4	4	4	4	4	2	2	2	14
Графграмота	6	6	6	6	6	6	6	6	6	4	4	4	22
Разом	14	14	14	14	14	14	14	14	14	9	9	9	51
Спеціяльні													
Технологія	-	-	-	-	-	-	2	2	2	2	2	2	4
Моделювання	6	6	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Праця в майстернях	-	-	-	18	18	18	18	18	18	24	24	24	60
Разом	6	6	6	18	18	18	20	20	20	26	26	26	70
Разом у графі	**29**	**29**	**29**	**41**	**41**	**41**	**41**	**41**	**41**	**42**	**42**	**42**	**153**

навчального року [19, арк.72] (згідно іншого джерела – ці кошти планували на 1930–1931 навчальний рік [19, арк.73]).

На кустарно-промислові школи, у числі яких була й Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа, передбачалося виділення 4,73% від загального фінансування установ профосвіти на п'ятирічку (таблиця №11 й діаграма).

Отже, найкраще кустарно-промислові школи передбачалося фінансувати 1929–1930 та 1930–1931 навчальних років. Надалі активність держави щодо підтримки цих закладів освіти мала спадати пропорційно до зменшення інтересу до кустарних промислів [19, арк.80].

Фактично округовий бюджет наросвіти виділив на гончарну школу 1927–1928 навчального року – 7705 крб., 1928–1929 – 26443 крб., 1929–1930 – 20116 крб. [17, арк.45], що загалом складало 54264 крб. План з фінансування Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи було перевиконано, але цих коштів усе ж таки не вистачало для задоволення всіх потреб навчального закладу.

Щоб забезпечити виконання навчального плану на 1929–1930 навчальний рік (таблиця 12), було збільшено кількість штатних співробітників та витрати на їх утримання (таблиці 13, 14). Це пояснюється появою III курсу, який був першим в історії гончарного навчального закладу, та зарахуванням до I курсу

Таблиця 13
«Тарифікація учбових годин Макаро-ярівської керамічної кустпромшколи на 1929/30 учбовий рік» [12, арк.130]

Назви предметів	Підготовча			Кількість годин			Разом годин на I, II, III к.	Вартість I, II і III к.		Разом годин у 4-х кур.	Їх вартість	
	годин	вартість		I курс	II курс	III курс		руб.	коп.		руб.	коп.
		руб.	коп.									
Загально-освітні												
Рідна мова	4	12	67	4	2	2	8	33	33	12	50	-
Суспільствознавство	3	12	50	3	3	3	9	37	50	12	50	-
Фізкультура	2	8	33	2	2	2	6	25	-	8	33	33
Разом	9	37	50	9	7	7	23	95	83	32	133	33
Загально-технічні												
Природознавство	4	26	67	4	4	3	11	73	33	15	100	-
Математика	4	26	67	4	4	2	10	66	66	14	93	33
Графграмота	6	40	-	6	6	4	16	106	67	22	146	67
Разом	14	93	34	14	14	9	37	246	66	51	340	-
Спеціяльні												
Технологія	-	-	-	-	2	2	4	26	67	4	26	67
Моделювання	6	40	-	-	-	-	-	-	-	6	40	-
Разом	6	40	-	-	2	2	4	26	67	10	66	67
Разом у графі	**29**	**170**	**84**	**23**	**23**	**18**	**64**	**349**	**16**	**93**	**540**	**-**

46 учнів, за рахунок чого зросла кількість викладацьких годин. Порівняно з попереднім роком більш інтенсивними стали заняття в навчальних майстернях. Їх кількість зросла з 18 до 24 годин на тиждень за рахунок зменшення навантаження з математики, фізики та графічної грамоти. У навчальному плані з'явився новий предмет – моделювання, однак його пропонували ввести лише на підготовчих курсах. Як відомо, дані курси так і не було організовано, хоча завідувач Павло Дубинський відносив їх організацію до числа першочергових завдань [12, арк.129, 131].

З метою підготовки до першого випуску Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи окружна інспектура наросвіти поставила перед її керівництвом такі планові завдання:

- *«завершити будівництво школи, залучивши до цього суспільну допомогу і кошти самооподаткування»* (малися на увазі будівництво додаткового класу для III курсу, спорудження сараю для сирових матеріалів та палива, рекреаційного приміщення) [31, арк.20];
- розробити план роботи з будівельної кераміки;
- забезпечити школу необхідними приладами та матеріалами;
- збільшити число майстрів за рахунок прибутків від реалізації виробів (*це свідчить про рентабельність школи.* – Л.О.);
- відібрати найкращі вироби за три роки діяльності школи для виставки, оголосити про неї населенню;

- зібрати документи всіх третьокурсників, заготовити заздалегідь характеристики та подбати про їх працевлаштування [30, арк.31-32].

Такі ж завдання містить План роботи Новосвітлівської райінспектури наросвіти з 01.01.1930 року до 01.07.1930 року. Окрім того, в документі йде мова про клопотання перед окружним виконкомом щодо доасигнування Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи на будівництво [21, арк.11-12].

1931 року відбувся перший і єдиний випуск учнів Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. До цієї події було організовано виставку робіт, яку відвідала більшість населення Макарового Яру [29, арк.167]. Серед представлених виробів були чорнильні набори, декоративні вази, куманці, попільнички, розмальовані таці, панно.

Таблиця 14

Кошторис на утримання штату співробітників Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи на 1929–1930 навчальний рік [12, арк.128]

Посада	Число осіб	Оклад або кількість ставок	Вартість на місяць	Вартість на рік	Примітки, з'ясування та зауваження
Завідатель кустпромшколи	1	125	125	1500	По соглас. окріно прирівнюється з міськ. ставкою. Обсяг роботи при III кур. та керування учбовою частиною
Помзавшколи по навч. виробничій частині	1	85	85	1020	
Діловод-рахівник	1	50	50	600	
Вчителів на виклад 23 год. загально-освітніх дисциплін	1 5/18	80 руб. за 18 тижн. лекцій	102,20	1226,40	
Вчителів на виклад 37 год. загально-техничних дисциплін	2 7/15	85 руб. за 15 тижн. лекцій	209,70	2516,40	
Вчителів на виклад 4 тижневих годин спеціяльних дисциплін	4/15	-"-	22,40	268,80	
Бібліотекар	1	25	25	300	
Майстер-моделяр	1	48	48	575	При наявности в школі значної кільк. робочої площи і печей неприпустиме менше число техслужб. за зазнач. Опріч того розріжненість будинків та віддалення їх вимагає того, школа має в 4 буд. і на подвіррі значну кількість майна і такий стан вимагає нічного сторожа
Техслужбовців					
2 прибиральниці на робочу площу	3	30	90	1080	
1 ламповщик-опальник на ту ж плату					
Ночний сторож	1	25	25	300	
Інструкторів-кераміків	2	80	160	1920	
Майстрів-кераміків	2	50	100	1200	
Разом				12506,60	
Додаткових спеціяльних вчителів на виклад військових дисциплін	11/30	85 руб. за 15 тижн. лекцій	31,45	377,40	
Разом				12884	
[...] нарахуваннь на зарплатню до соцстраху та утримання місцкому				1513,83	
Всього разом				**14397,85**	

Валентина Васильєва.
Іграшки, виготовлені для експортування.
Глина, ліплення, мальовка.
Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. Середина 1930-х років.
Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Будівництво сараю для Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи:
(перший ряд, зліва направо) **(?) та Яценко – жителі Макарового Яру, які не вчилися в керамшколі; учні керамшколи – Ганна Петрівна Федоренко, Раїса Яценко, Скрипник, Григорій Пройда, (?), Старова, Марія Петрівна Гречина;** *(другий ряд)* **Кононенко, (?), Григорій Каранда, Іван Дегтярьов, Володимир Олександрович Щербаков, Секлета Кондратенко** *(стоїть із лопатою)*, **Олена Кривосінна;** *(третій ряд, зліва направо)* **Олександра Шкурко** *(стоїть у хустці, руки тримає в кишенях)*, **Чорноус** *(у картузі)*, **(?), (?), Олександра Петрівна Трегубова** *(у хустці, руки складені)*.
Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. 1931–1932. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Вихованки Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи Ганна Іванівна Попова *(ліворуч)* та Лідія Петрівна Трегубова. Макарів Яр (нині с.Пархоменко), Луганщина. 1930-ті роки. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Випускники гончарної школи отримали кваліфікацію майстра гончарної кустарної промисловості в галузях самостійного і артільно-кооперативного кустарництва [29, арк.167]. За чотири роки навчання вони вивчили всі етапи гончарного виробництва, опанували прийомами виготовлення різноманітного декоративного посуду, засвоїли самостійну організацію діяльності гончарної майстерні.

Учні макарово-ярівської школи у своїх роботах поєднували традиції народного гончарства Опішного, які запроваджував Михайло Кирячок, з місцевими орнаментальними мотивами Луганщини. Основними прийомами декорування глиняних виробів були ліплення, мальовка, ритування та скління [94, с.115-116]. Вироби декорували кольоровими поливами як у поєднанні з ліпленням та ритуванням, так і без них. Також з'явилися роботи, в яких ангоби використовували у сполученні з кольоровою поливою, а ліплені вироби розмальовували ангобами й склили прозорою поливою. Деяким роботам, як шкільним, так і окремих народних майстрів, були властиві дані прийоми декорування, наприклад, творам народних майстрів – П.Бойка «*Бахус*» (напевно, автор допустився помилки, зазначивши ініціал «*П.*», оскільки відомо, що в числі учнів був учень Тимофій Бойко, який згодом відомий як майстер-гончар) та Івана Шкурка «*Богдан Хмельницький*» [94, с.117].

Більшість випускників гончарної школи працевлаштувалися в Луганську, де було кілька цегельних заводів, або ж працювали в гончарних артілях. Хоча наступного року навчання тривало, ніяких відомостей про випуск 1932 року віднайти не вдалося. Ні в писемних джерелах, ні в спогадах сучасників не міститься інформації про випуски Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи наступних років.

Мистецтвознавець і керамолог Олександр Тищенко помилково вважав, що 1930–1933 роки були періодом розквіту гончарної школи [94, с.115]. Уже наприкінці 1932 року фінансування гончарної школи майже припинилося. Один за одним її залишали викладачі (Іван Петров, Іван Шкурко, Микола Звіряка, Михайло Кирячок) та учні. Заняття мали несистематичний характер. До їх проведення залучали вчителів трудової школи, яка на той момент перетворилася з 4-річної в 9-річну. Цей факт свідчить про те, що не брак державних коштів на освіту, а їх перерозподіл у зв'язку зі зміною державної політики був основною причиною краху великої справи, яку неймовірними зусиллями ще намагалися врятувати Павло Дубинський, Валентина Васильєва, їхня вихованка Ганна Попова та інші поодинокі особи. Незважаючи на те, що в Україні почав лютувати шалений голод, що взимку температура в класах була лише 3°С і повністю припинилися виплати стипендій, а школа залишилася без учителів (та й учнів майже не залишилося – вони тікали до Луганська, де пайок був значно більший і шансів вижити теж було більше), завідувач гончарної школи не здавався. Він організував кожному учневі щоденний пайок хліба (270 грамів) і миску юшки, утримував підсобне господарство й за відмінні успіхи винагороджував учнів продуктами. Дехто з них працював у колгоспі за мізерний шмат гливкого хліба [76]. Обставини вимусили Павла Дубинського взяти на роботу кількох гончарів (Л.Тимченка, І.Добранченка та ін.), які виготовляли продукцію на продаж: іграшки та майоліка мали оригінальне декорування, яке було «*цілком продумане*». Вказані глиняні вироби були експортною продукцією. Особливо великим попитом як на радянських, так і на зарубіжних ринках користувалися іграшки, які поспіхом відправляли до Москви [64]. Було вирішено «*укомплектувати Макароярівську керамічну школу переростками існуючих 4-х дитячих будинків, запропонувати голові Макаровоярівської сільради тов.Санченку та заввідділом Наросвіти тов.Кагану забезпечити комплектування школи і гуртожитком нових учнів із числа безпритульних*» [33, арк.1].

Тим часом, 13 лютого 1935 року, голова Луганської міськради Гудков написав доповідну записку на ім'я голови Донецького облвиконкому М.Г.Іванова, у якій безсоромно й нахабно принижував усі здобутки гончарної школи, вигадував про безпідставність її існування в Макаровому Яру, посилався на те, що впродовж 6-річної діяльності школа не випустила жодного фахівця, що молодь не виявляла бажання навчатися гончарству, і тому заклад необхідно ліквідувати. Гудков апелював до того, що облкустпромспілка буцімто «*незнайома на місці з цією справою і вірить виключно такому пройдисвіту – колишньому земському ділку Дубинському – директору цієї школи. Останній носиться з проектом відправки горшків на експорт, а кустпромовці вірять і дають гроші*» [32, арк.8]. Звичайно, такий документ завдав нищівного удару Макарово-ярівській керамічній кустарно-промисловій школі. Він є важливим джерелом інформації про останній рік існування гончарного навчального закладу. По-перше, з'ясувалося, що 1935 року в школі навчалися

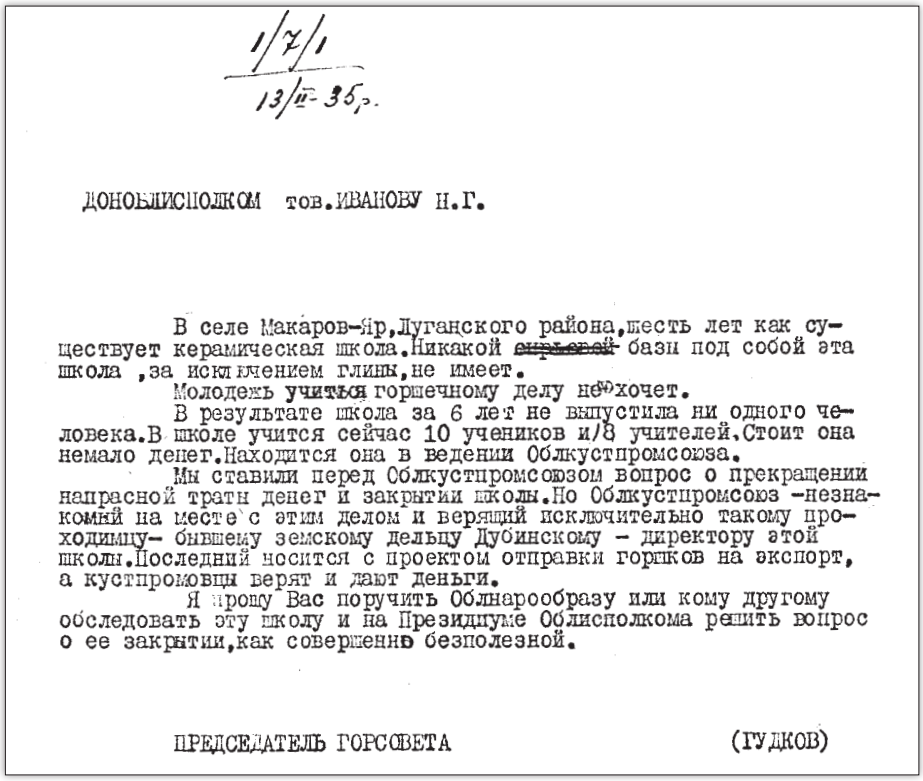

1/7/1
13/II-35г.

ДОНОБЛИСПОЛКОМ тов.ИВАНОВУ Н.Г.

В селе Макаров-Яр,Луганского района,шесть лет как существует керамическая школа.Никакой ~~сырьевой~~ базы под собой эта школа ,за исключением глины,не имеет.

Молодежь учиться горшечному делу не хочет.

В результате школа за 6 лет не выпустила ни одного человека.В школе учится сейчас 10 учеников и/8 учителей.Стоит она немало денег.Находится она в ведении Облкустпромсоюза.

Мы ставили перед Облкустпромсоюзом вопрос о прекращении напрасной тратн денег и закрытии школы.Но Облкустпромсоюз -незнакомый на месте с этим делом и верящий исключительно такому проходимцу- бывшему земскому дельцу Дубинскому - директору этой школы.Последний носится с проектом отправки горшков на экспорт, а кустпромовцы верят и дают деньги.

Я прошу Вас поручить Облнарообразу или кому другому обследовать эту школу и на Президиуме Облисполкома решить вопрос о ее закрытии,как совершенно безполезной.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ГОРСОВЕТА (ГУДКОВ)

Доповідна записка голови міськради Луганська Гудкова
голові Донецького облвиконкому М.Г.Іванову про необхідність закриття
Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Луганськ. 13.02.1935.
Репринт [32, арк.8]. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

10 учнів і працювали 8 учителів, більшість із яких, очевидячки, становили майстри-гончарі; по-друге, згаданий факт підготовки гончарних виробів до експорту переконує в тому, що Павло Дубинський використовував усі можливі шляхи для порятування школи в умовах ігнорування гончарної справи з боку держави. Використовуючи працю найнятих гончарів, він змушений був переорієнтувати діяльність навчального закладу на виробництво експортної продукції, що, до певної міри, заохочувалося державою. Проте уникнути ліквідації не вдалося. Рішенням Донецького обласного виконкому від 25.03 1935 року гончарну школу, яку в постанові названо Луганською, було закрито, а приміщення передано дитячому будинку [32, арк.63]. У протоколі засідання Президії Луганської міськради від 11 квітня 1935 року записано: «*Закріпити за дитячим будинком Макарова Яру приміщення навчального корпусу керамічної школи та 2 будинки у дворі*» [33, арк.9].

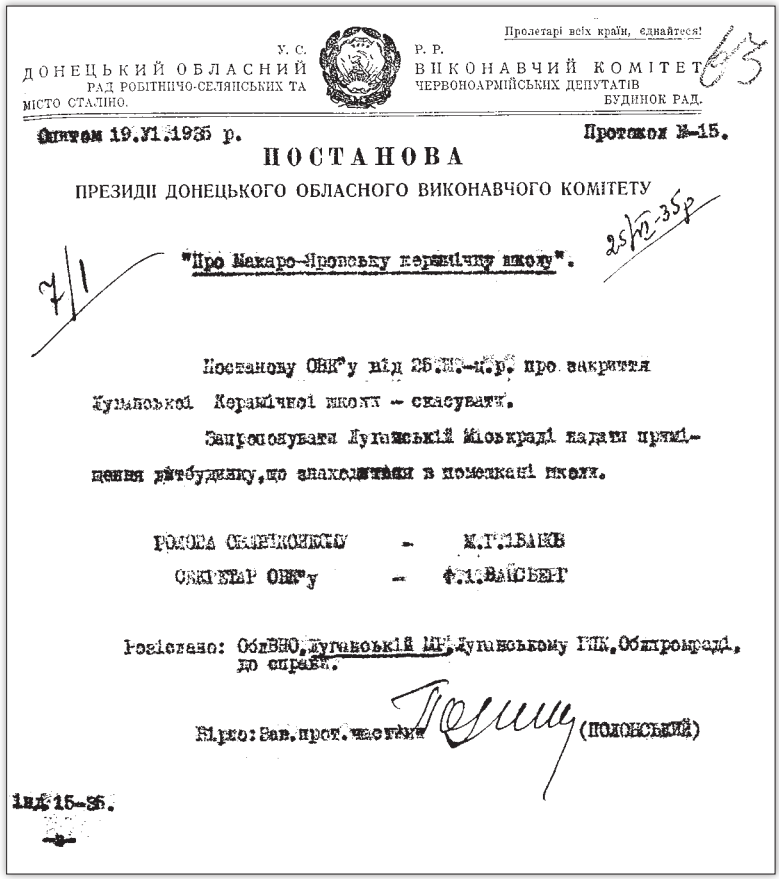

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

У. С. Р. Р.
ДОНЕЦЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ВИКОНАВЧИЙ КОМІТЕТ
РАД РОБІТНИЧО-СЕЛЯНСЬКИХ ТА ЧЕРВОНОАРМІЙСЬКИХ ДЕПУТАТІВ
МІСТО СТАЛІНО. БУДИНОК РАД.

Опитом 19.VI.1935 р. Протокол №-15.

ПОСТАНОВА

ПРЕЗИДІЇ ДОНЕЦЬКОГО ОБЛАСНОГО ВИКОНАВЧОГО КОМІТЕТУ

"Про Макаро-Яровську керамічну школу".

Постанову ОВК"у від 25.III.-ц.р. про закриття Луганської Керамічної школи – скасувати.

Запропонувати Луганській Міськраді надати приміщення дитбудинку, що знаходиться в помешканні школи.

РОЛОВА ОБЛВИКОНКОМУ – М.Г.ІВАНОВ
СЕКРЕТАР ОВК"у – Ф.І.ВАЙСБЕРГ

Розіслано: ОблВНО, Луганській МР, Луганському ГПК, Облпромраді, до справи.

Вірно: Зав.прот.частини (ПОЛОНСЬКИЙ)

Інд 15-35.

Постанова Президії Донецького облвиконкому «Про Макаро-Яровську керамічну школу». **Донецьк. 19.06.1935.** Репринт [32, арк.63].
Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Весною 1935 року майстерня, в якій працювали Павло Дубинський та Валентина Васильєва, представила свої роботи в Луганську, на виставці, приуроченій до 1-го Травня [69, с.109]. Очевидячки, дана експозиція, а також невгамовність колишнього завідувача вплинули на прийняття президією Донецького обласного виконкому постанови від 19.06.1935, яка скасувала рішення про ліквідацію Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи [32, арк.63]. Дитбудинок отримав інше приміщення, а в колишньому будинку гончарної школи розпочала роботу гончарна майстерня [57, с.58]. Проте жодних відомостей щодо діяльності Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи в цей період та її фінансування з боку держави віднайти не вдалося.

Невдовзі, того ж року, Павло Дубинський із дружиною переїхав до Луганська, де був прийнятий на посаду технічного керівника скульптурно-керамічної майстерні архітектурно-планувального управління Луганського міськкомгоспу. Художником призначили Валентину Васильєву. Заодно з ними в цій майстерні працювали: вихованка школи Нюся Попова, опішненський гончар Михайло Кирячок та земляк Павла Дубинського, який добре ліпив і розмальовував гончарні вироби, – Тимофій Бойко.

У своїй роботі майстерня застосовувала різні способи формування виробів: гончарювання на механізованих кругах з подальшим обточуванням та ручне відтискування із шамотної маси в гіпсових формах. Підсохлі роботи декорували ангобами. Основною сировиною була макарово-ярівська глина. Мальовані вироби після сушіння випалювали, а потім поливали прозорою або кольоровою поливою та вдруге випалювали у муфелі. Коричневі, зелені, сині, бірюзові поливи використовували для скління виробів з рельєфним орнаментом. У окремих випадках застосовували підполив'яну мальовку кобальтом. Окрім ваз, майстерня випускала архітектурні деталі, вуличні номерні ліхтарі, декоративні плитки, попільниці, урни, посуд у вигляді тварин і птахів. Вази були різних форм і розмірів: від невеликих (15–20 см) до значних (100–120 см) [94, с.117-118].

Подальші плани було перервано 1937 року, коли Павла Андрійовича Дубинського безпідставно зробили «ворогом народу», заарештували, заслали до Ухто-Іжемського виправно-трудового табору, де він і помер 10 грудня 1938 року [6]. До цього трагічного фіналу вів довгий шлях наполегливого утвердження української мови й української культури; прагнення відродити народне гончарство; активна просвітницька місія, здійснювана через діяльність шкільного гуртка та бібліотеки, очолюваної Валентиною Васильєвою. Наприклад, у 1928–1929 навчальному році кошторисом гончарної школи передбачалося використати 720 крб. на придбання підручників і 500 крб. на передплату періодичних видань [31, арк.17], а вже 1930 року фонди бібліотеки нараховували 1258 найменувань книг, із яких 832 були українською мовою [29, арк.168]. Загальна кількість томів у книгозбірні перевищувала 2050 шт. [12, арк.125].

На жаль, не вдалося віднайти матеріали, які б дозволили більш ґрунтовно відтворити діяльність Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи в завершальному періоді свого існування (1934–1935). Можливо, іншим науковцям пощастить більше, і вони зможуть написати історію школи цього часу.

Скульптурно-керамічна майстерня в Луганську проіснувала до 1938 року [94, с.117]. У подвірних книгах Макарово-ярівської сільради за 1943–1945 роки є підтвердження факту існування гончарної майстерні, а також перелік макарово-ярівських гончарів, серед яких названо Лаврентія Олексійовича Тимченка (1879 р.н.), Любов Герасимівну Долю (1908 р.н.), Катерину Василівну Крутінь (1922 р.н.) [35, арк.4, 10, 27], Василя Дем'яновича Кутька (1889 р.н.) [38, арк.15], Павла Івановича Звіряку (1868 р.н., батько майстра школи

Миколи Павловича Звіряки) [37, арк.73], Ольгу Антонівну Артюшенко (1915 р.н.), Пантелеймона Тихоновича Звіряку (1873 р.н.) [36, арк.29, 33, 81]. У гончарній майстерні виготовляли глечики, миски, кубушки (тикви), макітри (іноді місткістю до 2-х відер), горщики та інші вироби [76]. Посуд прикрашали *«обливкою»* – такий посуд був більше до вподоби покупцям. Виготовляли посуд майстри; молодь повинна була місити глину, м'яти вальки, різати глину дротом. Молодих помічників навчали робити посуд на гончарному крузі. Виготовлений у майстерні посуд збували по-різному. У селі жив перекупник, який скуповував глиняні вироби й вимінював на них різні харчі. Працівники гончарні й самі продавали свої вироби по селах [57, с.58].

Очевидячки, макарово-ярівські гончарі зазнавали посутнього впливу з боку керамічної кустарно-промислової школи, оскільки відвідували шкільні виставки глиняних виробів, мали змогу радитися із завідувачем школи щодо шляхів поліпшення місцевого гончарства, пробували у власному виробництві запроваджувати нові форми й мальовку.

Хімічна лабораторія Макарово-ярівської керамічної художньо-промислової школи. Макарів Яр, Луганщина. Початок 1930-х років.
Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця).
Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

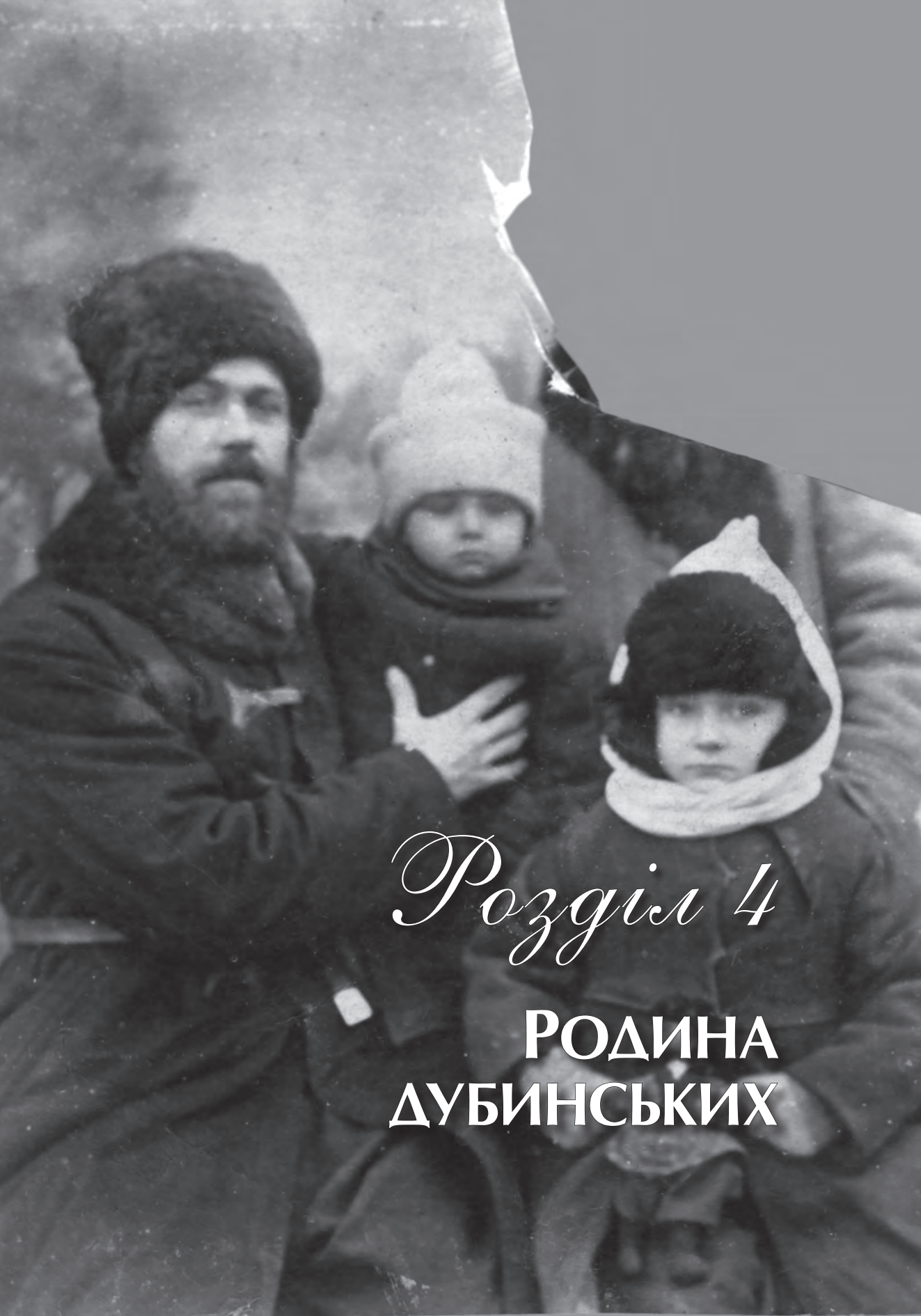

Розділ 4

Родина Дубинських

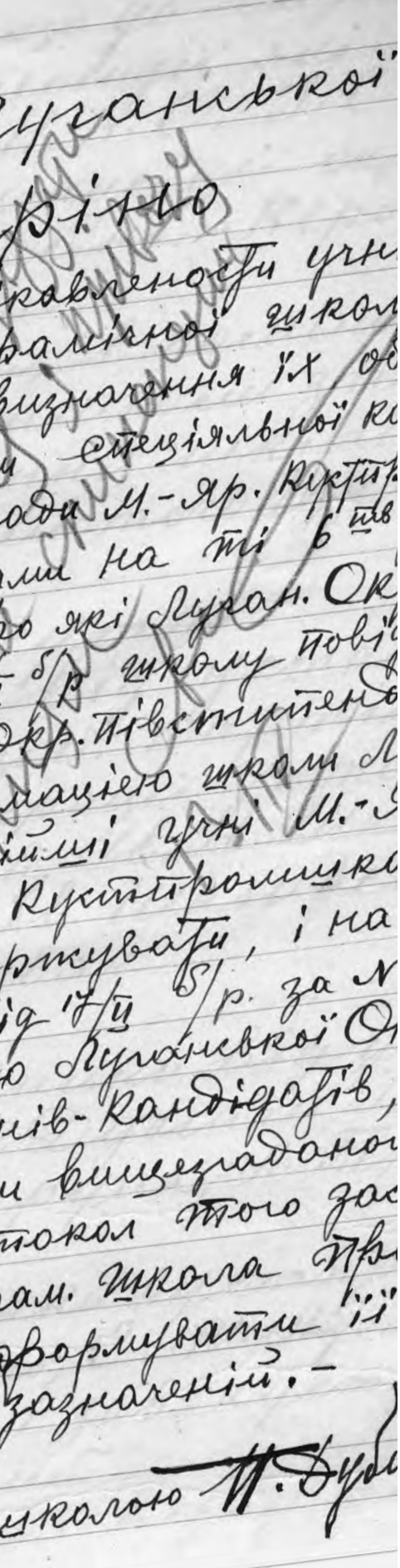

Опрацювавши значну кількість архівних джерел, поспілкувавшись із людьми, які володіли хоча б якоюсь інформацією про діяльність гончарної школи в с.Макарів Яр, я переконалася в тому, що перебіг багатьох подій уже неможливо відтворити, особливо ж життєвий шлях усіх викладачів та учнів школи. Найповніші дані вдалося зібрати про родину Дубинських та вихованку гончарної школи Лідію Трегубову. Щодо інших персоналій інформація неповна, вкрай епізодична й потребує додаткових пошуків.

4.1. ДУБИНСЬКИЙ ПАВЛО АНДРІЙОВИЧ (1888–1938)

Майбутній завідувач Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи народився 15 грудня 1888 року. За матеріалами кримінальної справи, порушеної щодо Павла Дубинського 1937 року, спершу випливало, немовби ця подія сталася в містечку Короп Чернігівської губернії [2, арк.19], але на підставі отриманих невдовзі довідок з'ясувалося, що він з'явився на світ у селі Алтинівка Кролевецького повіту Чернігівської губернії [2, арк.44, 45, 47]. У матеріалах тієї ж справи зазначено, що його мати – Наталя Петрівна (1868 р.н.) – та батько – Андрій Корнійович – були торговцями. Батько «*держав бухвет на ст. Алтинівка й мав заможне подвірря*»* [2, арк.51], «*мав в с. Алтинівці при Алтинівській станції гарну садибу: два доми, лавку і склади для різних грузів, різних торговців яки брали в аренду в Дубинського А.К., а також захожий двір і столову при дворі, а також кірпичаний завод*

**Матеріали кримінальної справи цитуються згідно з оригіналом*

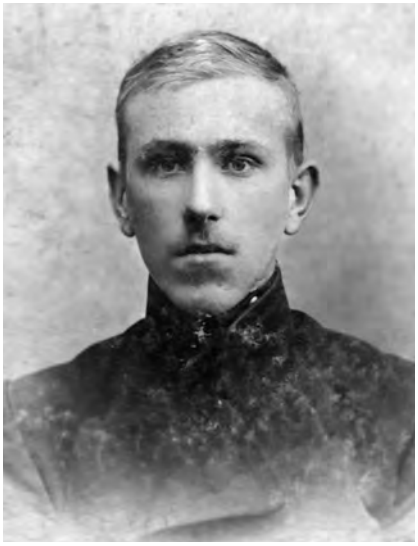

Павло Дубинський. Миргород, Полтавщина. Початок 1910-х років. Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Наталя Петрівна Дубинська – мати Павла Дубинського. Миргород (?). 1910-ті роки. Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Павло Дубинський. Миргород, Полтавщина. 1915–1917. Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Меблі, виготовлені в Полтавській деревообробній майстерні під керівництвом Павла Дубинського. Полтава. 1917.
Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця).
Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

з найманою силою. Хазяйство Дубинського Павла Андрійовича якого вин являвся ч. сім'ї Дубинського Андрія К. репресирувалось в 1919 і окончательно розпродалось 1930 році за несплату державних боргів» [2, арк.52]. Пишатися родинними статками чи походженням в умовах повсюдних репресій не доводилося, тому в своєму листі до Голови Верховної Ради СРСР Михайла Калініна від 14.02.1939 року Валентина Васильєва писала, що Павло народився в сім'ї наймитів, колишніх кріпосних селян, які «*своими трудами приобрели себе усадьбу (1 га земли) и жилище*» [2, арк.37]. Саме в цьому цитованому документі віднайдено унікальні біографічні відомості Павла Дубинського. Отже, він закінчив міське училище. За допомогою сільської вчительки поступив на роботу практикантом-телеграфістом на залізничну станцію «Ворожба». Невдовзі зібрав кошти й поїхав до Москви в Строганівське училище технічного рисунка, проте зібраних грошей вистачило лише на відвідування занять у статусі вільного слухача [2, арк.37]. З рекомендацією училища 26 травня 1911 року Павло Дубинський звернувся до Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя з проханням надіслати вимоги для вступників до цього гончарного навчального закладу [61]. Отримавши необхідну інформацію, юнак поступив до школи, й одразу ж його талан і напо-

легливість в опануванні мистецтва були відзначені керівництвом школи [62]. За півроку навчання він екстерном пройшов повну програму І курсу і став другокурсником. У школі він отримував безкоштовне харчування в їдальні. У листі до Андрія Корнійовича Дубинського директор школи Олександр Кир'яков просив підтримати Павла 10-12 крб. на місяць, як учня, який мав «*видатні здібності і працелюбство*». Вдалося віднайти табель успішності («*Билет*») Павла Дубинського за третю чверть 1911–1912 навчального року, в якому за ліплення виставлено оцінку «відмінно»; успішність із креслення, хімії та проекційного креслення оцінено, відповідно, на «4», «4» та «4,5». Лише за роботу в майстернях стоїть трійка, що, очевидячки, було наслідком недоліків у роботі учня або результатом проблем, які існували в Миргородській художньо-промисловій школі на той час [90].

Миргородську художньо-промислову школу імені Миколи Гоголя Павло Дубинський закінчив 1914 року [2, арк.37]. Через два роки (1916) він одружився з ученицею школи Валентиною Васильєвою. У житті Павла Дубинського, фана-

Весільне фото Павла Дубинського і Валентини Васильєвої (частину фото втрачено). Полтава. 1916. Фото Йосипа Хмелевського. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

тично відданого мистецтву, були різні творчі періоди. Після закінчення Миргородської гончарної школи Павло отримав спеціальність художника-технолога в галузі кераміки й до 1936 року працював на ниві декоративно-ужиткового мистецтва: учителем, технічним керівником і директором ремісничих майстерень та фахових шкіл [2, арк.19, 37]. 1917-го року він очолив Полтавську деревообробну майстерню. Згодом, на початку 1920-х років, обіймав посаду інспектора навчальних закладів Алтинівського волосного виконкому Кролевецького повіту Чернігівської губернії [79]. 1925 року Павло Дубинський був уповноваженим організатором від Глухівської окружної інспектури наросвіти в справі заснування «*Новгород-Сіверської професійно-технічної селянського будівництва школи з керамічним ухилом та навчальними при ній майстернями з вогнетривкого селянського будівництва*» [78; 81]. Заклад мав печатку з написом: «*Профтехнічна селянського будівництва школа м.Новгород-Сіверськ*» [7]. Очевидячки, школу відкрили 1925 року і очолив її Павло Дубинський. До Новгород-Сіверського його привела мрія організувати місцеву кустарну промисловість, оскільки район мав усі необхідні для цього умови: якісні глини, деревину, значну кількість малоземельних селян, «*старі традиції і навички населення*». Учні гончарного відділу школи вивчали теорію вогнетривкого будівництва, практикували виготовлення вогнетривкої цегли, кахель, черепиці, колон. У планах Павла Дубинського був розвиток кустарних промислів краю: деревообробного в с.Савинки, ткацького в Кролевці, гончарного по всьому Новгород-Сіверському району. Також він обіцяв допомогу гончарній артілі, яку хотіли створити місцеві діячі. До свого приїзду в Новгород-Сіверський він уже мав досвід подібної роботи в земствах Поділля та Полтавщини.

У липні 1926 року відома дослідниця гончарства Чернігівщини Євгенія Спаська під час відвідин Новгород-Сіверського констатувала, що профшкола не працювала [89, с.366]. Віднайти більш повну інформацію про діяльність профшколи в Новгород-Сіверську не вдалося. Очевидячки, вона функціонувала 1-2 роки (1925–1927), бо наприкінці 1927-го Павло Дубинський уже працював у Луганщині і всі свої зусилля спрямував на відкриття Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, яку й очолив [29, арк.166; 82]. Оскільки Павло Дубинський зарекомендував себе здібним організатором гончарного шкільництва, у листопаді 1927 року Шевченківський окружний виконком м.Черкаси запропонував йому посаду завідувача Таганчанської кустарно-промислової профшколи [63]. Проте Павло Дубинський не пристав на цю пропозицію, адже школа в Макаровому Яру була його дітищем, яке потребувало на початку свого заснування опіки й значних зусиль з боку завідувача.

Діяльність Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, як і діяльність решти шкіл, спрямованих на розвиток кустарних промислів, з часом перестала відповідати совєтським освітнім настановам. На початку 1930-х років загальнодержавна політика була спрямована на розвиток важкої індустрії. Кустарне виробництво, залишившись поза державною опікою, почало швидко занепадати. Відповідно відпала потреба в гончарній школі в с.Макарів Яр. 1935-го року вона припинила діяльність, і саме відтоді почалися найжах-

Павло Дубинський зі своїми вихованцями. Полтава. 1917–1918.
Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця).
Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

ливіші поневіряння й велика трагедія родини Дубинських. Упродовж 16 серпня 1935 – 26 травня 1936 року Павло Дубинський був технічним керівником скульптурно-керамічної майстерні архітектурно-планувального управління Ворошиловградського міськкомгоспу [39; 83]. Його було нагороджено грамотою «*Ударник соціалістичної праці*» [10; 2, арк.37]. Усі спроби Павла Дубинського врятувати гончарну школу в Макаровому Яру виявилися марними.

На той час політичні репресії більшовицького тоталітарного режиму в Україні дійшли апогею. Відбувалося фізичне знищення прогресивної частини суспільства. 6 листопада 1936 року оперуповноваженим НКВС було прийнято постанову «*О выделении следственных материалов*», в якій зазначалося, що син Павла Дубинського – Юрій – «*стал на путь враждебной деятельности по отношении к Советской власти*» під впливом свого батька «*Дубинского Павла Андреевича, в прошлом активного эсера, осуждённого в 1935 г. Ворошиловградским Горсудом за ряд должностных преступлений, каковой приобрёл и хранил контрреволюционную анархическую, украинскую националистическую реакционную литературу, а также портреты контрреволюционеров, каковые Дубинский П. распространял на педкурсах*» [2, арк.13]. У зв'язку з цим було прийнято рішення про виділення слідчих матеріалів щодо Павла Андрійовича Дубин-

ського із матеріалів справи Юрія Дубинського в окрему справу, про направлення їх Ворошиловградському міськвідділу НКВС для проведення додаткових слідчих заходів і «*предания суду последнего*» [2, арк.13]. 5 вересня 1937 року було прийнято постанову «*Об избрании меры пресечения*», в якій записано: «*Дубинский в прошлом активный эс-эр, проводивший контрреволюционную деятельность, активно выступал на собраниях с изложением эс-эровских взглядов против Соввласти. В 1935 году суждён за ряд должностных преступлений на один год принудработ. В 1932 г., будучи зав. Макаро-Яровской керамшколы, принимал активное участие в контрреволюционной эс-эровской организации, от ареста скрылся*» [2, арк.14]. Далі в кримінальній справі йдеться про те, що під час арешту старшого сина Павла Дубинського – Юрія, згодом засудженого за контрреволюційну діяльність на 4 роки виправно-трудових таборів, – у Павла Андрійовича було вилучено літературу, яку інструкції НКВС кваліфікували як «*контрреволюційна*», «*анархістська*», «*націоналістична*», а сам Павло Дубинський «*в настоящее время проявляет себя антисоветски, что квалифицируется ст. 54-10 УК УССР*». І далі: «*Избрать мерой пресечения способов уклонения от суда и следствия в отношении обвиняемого Дубинского Павла Андреевича арест с содержанием под стражей в КПЗ ГО НКВД с последующим переводом в тюрьму гор. Ворошиловграда. Настоящее постановление представить для санкции Горпрокурору*» [2, арк.14]. Того ж дня міськпрокурор Райхенштейн ухвалив: «*Арест Дубинского Павла Андреевича с содержанием под стражей в КПЗ ГО НКВД со следующим направленим в Ворошиловградскую тюрму санкционировать*» [2, арк.15]. Було видано ордер №709 на обшук помешкання та арешт Павла Дубинського [2, арк.17]. 6 вересня 1937 року в присутності сусіда Пантелеймона Олексійовича Карикова було обшукано квартиру та заарештовано Павла Дубинського. Під час обшуку вилучено паспорт №517766, свідоцтво №19509, свідоцтво №470-34157-95267, довідка №8-13 [2, арк.18]. В анкеті арештованого з'явилася інформація щодо його політичної належності й повідомлення про його причетність до есерівського руху та засудження 1935 року за ст.99 КК УСРР на 1 рік примусових робіт [2, арк.19]. Справді, 1918 року Павла Дубинського було обрано кандидатом до Установчих зборів від партії есерів [2, арк.20]. У протоколі допиту від 26.09.1937 року зафіксовано свідчення Павла Дубинського: «*По своему социальному происхождению я, как выходец из крестьянской зажиточной семьи, был далёк от рабочихъ революционных организаций и в дни моей ранней молодости я начал разделять программу партии эсэров, считая, что эсэры быстрее осуществят революцию, чем социал-демократы или другая какая-либо из известных мне политических партий. В 1917 году я, не состоя формально членом партии эсэров, по своим политическим убеждениям остался сторонником последней. В этом же году моя практическая деятельность как сочувствующего партии эсэров, нашла своё выражение в моих выступлениях на городских собраниях и митингах в с.Алтыновке Кролевецкого района Черниговской области, где я выступал с изложениями оставшихся у меня в то время по существу эсэровскими взглядами – планов и целей революции*» [2, арк.20]. Взяти участь у роботі Установчих

Павло Дубинський *(ліворуч)* **біля власного макета будинку.**
Поруч – Михайло Іванович Кирячок (?). На покрівлі напис: «Н-Сіверська профтехшкола. 10 років Жовтня. 1917–1927». Новгород-Сіверський. 1927. Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця).
Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікуються вперше

зборів Павло Дубинський не встиг внаслідок революційних подій кінця 1917 року [2, арк.24]. Подальші події відображено в довідці (жовтень 1939 року), що зберігається в кримінальній справі Павла Дубинського: «*1918 р. при перебуванні в с. Алтинівці петлюрівських отрядов мав зв'язок з командним складом. В 1919–1920 р.р. працював на театральній роботі в с. Алтинівка, часто виїздав з села*» [2, арк.51]. В іншій довідці, наданій як характеристика Юрія Дубинського (06.10.1939), мовиться: «*... Батько Дубинський Павло Андрійович в селі проживав частково 1920-21 р.р., решту перебував за межами села. Приблизно в 1918 р. був помошником вартового в м. Коропі Чернігівської обл., мав зв'язок з гетьмановцями і петлюровцями*» [2, арк.52]. Як з'ясувалося із листа Валентини Васильєвої до Михайла Калініна, причиною відсутності Павла Дубинського в Алтинівці 1920 року була його робота учителем Кам'янець-Подільської ткацької школи. Коли ж у місто вступило польське військо, росіянам та українцям запропонували польське підданство, проте він на це не зголосився, а тому вирішив перейти на бік совєтської влади. Павло Андрійович приїхав до Києва, який невдовзі зайняли більшовицькі окупаційні війська, а далі повернувся до Алтинівки [2, арк.24]. 1923 року, за політичні переконання, невідомо на який термін Павла Дубинського заарештували в Коропі [2, арк.22]. На одному з допитів він стверджував: «*Контрреволюционной сознательной агитации я не вёл, может быть были моменты, что я высказывался об отдельных личностях, которые было истолковано в другую сторону*» [2, арк.25].

Поневіряння родини Дубинських набирали нових обертів. НКВС збирав свідчення проти Юрка та Павла Дубинських, виокремлюючи з кримінальної справи сина кримінальну справу батька. 22.02.1935 року сільрада Макарового Яру надіслала на вимогу райвідділу НКВС характеристику на Павла Дубинського, у якій зазначалося, що він проживав на території сільради приблизно з 1926 року, працював директором Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, «*масовой роботи ни проводить ниякої як директор школи, а наоборот принимает к себе всех тех, кто протів колективізації, в 1931 г. бил начал строится завод им. Пархоменка (кирпичный завод) где бил чл. правления этого завода Дубинский П.А., где было уложено средства, т.е. задолженность рабочим, а также и артелям за работы на этому кирпичному заводи, не выплачено до 11 тисяч рублей*» [2, арк.16]. Далі йдеться про те, що Павло Дубинський відмовився позичити артілям на час весняної посівної борошно, оскільки «*в это время било на продовольстві кризис*», посилаючись на його відсутність. Проте перевіркою борошно було виявлено «*в большому количестве*» і Павло Дубинський «*с великим трудом артелям занял понемногу*» [2, арк.16].

Ситуація, що склалася в макарово-ярівській гончарній школі видається фантастичною. 1932 року мати в коморі борошно, навіть зіпсоване, було неймовірним явищем, адже посилювався страшний голодомор. Люди змушені були харчуватися неїстівними рослинами й тваринами, іноді самі «*перетворювалися на звірів*». І раптом на фоні загального продуктового дефіциту з'явилася людина, яка осмілилася мати в коморі нехай і зіпсоване, але придатне для

споживання борошно, роздавати його своїм працівникам, чинити опір колгоспному загалу. Такого спротиву влада не прощала. Про цей випадок згадували майже всі свідки у справі Павла Дубинського [2, арк.16, 49, 72, 75, 89, 91]. Обурена даним фактом провладна «громадськість» задовольнилася 1935 року, коли Павла Дубинського за скоєні «*посадові злочини*», за ст.99 КК УСРР було засуджено на 1 рік примусових робіт [2, арк.19]. 1936 року він, начебто, здійснив втечу із Луганського виправно-трудового табору [2, арк.44], за що термін примусових робіт ніби-то було збільшено до трьох років. Проте, чи дійсно була судова справа 1935 року, втеча з табору й повторне засудження, досі з'ясувати не вдалося. До того ж у матеріалах кримінальної справи Павла Дубинського трапляється багато свідчень, які не узгоджуються між собою, основані переважно на вигадках свідків.

Тим часом достеменно відомо, що знову Павла Дубинського було заарештовано в ніч із 6 на 7 вересня 1937 року. Свідками в справі були Чабаненко Тимофій Євдокимович (1901 р.н., колишній голова колгоспу «Згода»), Каранда Григорій Михайлович (05.08.1912 р.н., випускник і працівник гончарної школи), Гончаров Олексій Михайлович (1899 р.н., начальник макарово-ярівського відділення зв'язку), Санченко Іван Михейович (1901 р.н., голова Макарово-ярівської сільради впродовж 1934–1938 років). Їх допитали 10 жовтня 1937 року. Один із свідків (Тимофій Чабаненко) розповідав, що Павло Дубинський «*окружил себя контрреволюционными лицами совместно с ними и творил ряд злоупотреблений*» [2, арк.1]. Він цитував колишнього завідувача гончарної школи: «*Посмотрите – народ кругом страдает, голодные, раздетые, работают день и ночь. Послушайте, что народ говорит о советской власти, везде недовольные. Так что, если будет война, то будет проиграна СССР, а война безусловно будет. Отсюда сами понимаете, что ждёт СССР*» [2, арк.1]. Іван Санченко стверджував, що «*...Дубинский был директором керамшколы и это хозяйство он довёл до окончательного развала только потому, что окружил себя такими же чужаками как и сам, совместно с которыми растащил имущество. Кроме того он среди массы часто говорил контрреволюционные слова*» [2, арк.3]. Олексій Гончаров теж спотворено-неприваблиро охарактеризував Павла Дубинського: «*... Относился к работе крайне недобросовестно и за его преступные действия был осуждён на 5 лет в 1935 году... Вёл контрреволюционную работу против хлебозаготовки, ... много раз говорил против коллективизации, доказывал, что коллективизация ничего хорошого не даёт, кроме закабаления крестьян... Говорил о хлебосдаче государству... «Зачем только даються такие распоряжения о сдаче хлеба государству, когда хорошо знают, что его у крестьян нет». ...Часто вёл расговоры контрреволюционного характера, направленные на срыв проводимых мероприятий партии Советской власти*» [2, арк.4].

4 листопада 1937 року Павла Дубинського було засуджено трійкою УНКВС на 10 років виправно-трудових таборів. Серед звинувачень звернено увагу, що він, «*будучи директором Керамической профшколы с 1929 по 1936 год проводил контрреволюционную агитацию против коллективизации и хлебосдачи госу-*

дарству, вел разговоры о том, что колхозники живут очень плохо. Дискредитируя колхозный строй говорил: «В Советской власти до тех пор будет голод и разруха, пока будут существовать колхозы» [2, арк.81]. 16 травня 1938 року Павла Дубинського вислано в м.Чіб'ю Комі АСРР у табірний пункт «*Ветлосяк*» [2, арк.34, 37].

Валентина Васильєва не могла змиритися з тим, що відбувалося, а тому звернулася до Голови Президії Верховної Ради СРСР Михайла Калініна із цитованою вище заявою про перегляд справи. Заяву Валентини Васильєвої було отримано 01.05.1939 року й переадресовано прокурору Ворошиловградської області [2, арк.37]. Дружина Павла Дубинського писала: «*Я глубоко убеждена и уверена, что муж мой не был антигосударственным человеком и изменником своему рабочему классу. Он пострадал невинно. Обращаюсь к Вам с просьбой пересмотреть его дело и его суд найдет невиновным, освободить от наказания и дать возможность дожить, быть-может, последние дни со своей семьей и снять позорное пятно со своей семьи и ни в чем невинного моего сына, который должен учиться, быть комсомольцем, полезным гражданином, сыном и патриотом нашей социалистической родины*» [2, арк.37].

Розпочався новий етап у збиранні інформації співробітниками місцевого управління НКВС. 14.07.1939 року на ім'я начальника слідчої частини УНКВС у Ворошиловградській області від начальника Коропського райвідділу НКВС надійшла довідка про те, що 1917 року Павло Андрійович проживав у Коропі, де був начальником повітової варти, а потім невідомо куди вибув. Згідно з агентурними даними, до революції він мав свій заїжджий двір, займався торгівлею. Його рідний брат – Іван Андрійович, 1898 р.н., – стояв на формулярному обліку за активну участь у петлюрівському русі й за антисовєтські настрої [2, арк.47]. 17.10.1939 року Новосвітлівський райвідділ НКВС надіслав супровідний лист-характеристику на Павла Дубинського: «*За время его работы директором керамшколы отношение к проводимым мероприятиям Советской Власти плохое... Другими компрометирующими материалами не располагаем*» [2, арк.48]. Характеристика Макарово-ярівської сільської ради містила інформацію про те, що на території ради він жив із 1927-1928 року*, до 1935-го – працював директором Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Павла Дубинського звинувачували в тому, що 1932 року він свідомо зіпсував борошно, й зауважували, що він «*в общественных политических компаниях не участвовал*» [2, арк.49].

У відповідь на заяву Валентини Васильєвої було видано наказ НКВС СРСР від 22.10.1939 року №00116 про перегляд архівно-слідчої справи Павла Дубинського [2, арк.53]. 28 грудня 1939 року прийнято постанову «*Про перегляд*

**Павло Дубинський уперше прибув до Макарового Яру наприкінці 1927 року, а від 1928 року вже повністю перебрався туди з родиною із Алтиновки. Одна з довідок Макарово-ярівської сільської ради про перебування Павла Дубинського в цьому гончарному осередку впродовж 1926-1927 років документально не підтверджується [2, арк.49, 51]*

справи по заяві». У відповідності до цього було проведено перевірку матеріалів справи, на основі яких 1937 року Павла Дубинського заарештували й засудили. У документах перевірки зазначено: «*Дубинский П.А. происходит из семьи крупного кулака-торговца, принимал активное участие в эссеровско-петлюровском движении. В 1917 году был начальником уездной варты в городе Короп Черниговской области. В 1935 г. сужден по ст. 99 УК УССР*» [2, арк.81]. Нові свідки в справі – Звіряка Микола Павлович (1892 р.н., інструктор Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи впродовж 1929–1933), Удовиченко Іван Степанович (1885 р.н., завгосп гончарної школи), Колісниченко Степан Юхимович (1886 р.н., будівельник по найму) не підтвердили антирадянської діяльності Павла Дубинського: «*...За Дубинским я никогда не замечал недовольства к советской власти, также никогда не слыхал от него, чтобы он занимался проведением антисоветской деятельности в какой-бы то нибыло форме... Я знаю, что Дубинский временно в 1934 или 1935 году был судим по ст. 99 УК УССР (должностное преступление)... Отношение к учащимся у него было очень хорошо, жалоб от учеников никогда не слыхал. О вредительской деятельности Дубинского сообщить тоже не могу, об этом мне тоже ничего не известно*» (Микола Звіряка) [2, арк.63-65]; «*...Мне никогда не приходилось слышать от Дубинского, чтоб он когда-либо проводил антисоветские расговоры среди своего окружения в какой бы то нибыло форме... За Дубинским я плохого ничего никогда не замечал, наоборот я его знаю как хорошего директора школы. Я знаю, что он очень помогал колхозу во время прорывов рабочей силой, когда бы колхоз не обратился с просьбой к нему дать людей на уборочную кампанию или на прополку или на какие-либо другие работы, которые срывались в колхозе, Дубинский всегда выделял из старших учащихся и имевшихся у него рабочих для ликвидации прорывов. Всё это делалось по первой просьбе колхоза... Жалоб со стороны учащихся мне никогда не приходилось слышать*» (Іван Удовиченко) [2, арк.66-68]; «*Да б/директора Макаров-Ярской керамической школы Дубинского Павла Андреевича я знаю хорошо. Я у него работал частным образом по строительству, с которым сталкивался с 1928 по 1933 год... За весь период времени... мне никогда не приходилось слышать, чтобы Дубинский в какой бы то ни было форме высказывался против Советской власти, против партии ВКП(б)*» (Степан Колісниченко) [2, арк.69-70].

Проте повторно допитані у справі свідки – Тимофій Чабаненко, Григорій Каранда, Олексій Гончаров, Іван Санченко – підтвердили антисовєтську діяльність Дубинского: «*Работая директором Макарово-Яровской керамической школы, созданием плохих бытовых условий учащимся Дубинский развалил школу... Проводил антисоветскую агитацию против хлебозаготовок, заявляя: «Зачем даются распоряжения о хлебозаготовках, когда знают, что хлеба у крестьян нет*» [2, арк.82]. І далі: «*Вместе с церковниками и кулацкими элементами проводил антисоветскую агитацию против колхозного строя, в результате чего в 1934 году вышли из колхозов Макарово-Яровского сельсовета и окружающих сел 250 семейств*» [2, арк.82]. «*В 1935 году выявлял недовольство колхозным строем говорил:* «*Когда люди жили индивидуально*

и вели индивидуальный метод обработки земли, тогда всего было достаточно, каждый работал для себя, а теперь Вы загнаны в колхозы, ни один из Вас не работает, как хозяин, а работает из за страха, поэтому не хватает продуктов» (Тимофій Чабаненко) [2, арк.61, 82]; «*Дубинский П.А. как директор школы руководил школою плохо, старался дезорганизовать работу школы, как преподаватель часто не являлся на уроки, вместо улучшения бытовых условий студентов старался ухудшить бытовые условия, погноил 100 (сто) пудов муки принадлежавшей школе для обеспечения студентов хлебом, о чём писала газета «Луганская Правда» за 1932 год в конце июля месяца. Статья эта подписанная Кривосильным* (Кривосинным. – Л.О.) *Антоном, Сотниковым Яковом (бывшим председателем Макаров-Ярским с/советом) и Козловым – секретарём партячейки. Статья эта прорабатывалась на бригадных собраниях колхозников..., колхозники требовали применить к Дубинскому высшую меру защиты*» (Григорій Каранда) [2, арк.71-73]. У зв'язку з такими свідченнями, варто звернути увагу, наскільки чітко проглядається в них більшовицько-енкаведистська схема розкручування політичної справи. Спочатку брали один факт, здебільшого фальсифікований або неправильно витлумачений, який озлоблена зголодніла громада початку 1930-х років через висвітлення його в засобах масової інформації активно обговорювала і вже руками односельців знищувала «*винного в скоєнні злочину*». Олексій Гончаров стверджував, немовби «*Дубинский был настроен против Советской власти. Из его антисоветской деятельности мне известны такие факты: в 1930 году во время хлебозаготовок Дубинский организовал учеников керамшколы, нарядил их в религиозные одежды и повёл по селу. Один из учеников был наряжен в маску петуха и, подходя ко дворам колхозников кричали, давай излишки хлеба, что по существу являлось контрреволюционным выступлением против мероприятий партии и правительства в проведении хлебозаготовок. В 1932 или 1933 году... перед началом уборки урожая в колхозах Макаров-Яра были затруднения с хлебом. Зная о том, что в керамической школе имеется мука, правление колхоза «XII лет Октября» и сельсовет обратились к Дубинскому, чтобы он оказал помощь колхозу, занял бы муки для общественного питания. Дубинский категорически отказал, заявил, что муки нет, а между тем большое количество муки погноил, что было обнаружено комиссией сельсовета. Как директор школы руководил школой плохо, не укреплял школу, не создавал улучшения бытовых условий учащихся, а наоборот старался развалить школу... и своей вражеской работой, направленной на развал школы, добился того, что ученики... разошлись со школы и школа как таковая перестала существовать... Государственные средства израсходовал не по назначению... Дубинский говорил, «коллективизация ничего не даст хорошего, кроме закабаления народа»,.. никогда не выполнял правительственных постановлений, а наоборот игнорировал их... После постановления правительства снимать кожи с убитых свиней и сдавать государству, Дубинский на второй день после постановления зарезал свинью, вытащил на выгон и начал смалить, чем игнорировал постановления правительства*» [2, арк.74-76].

Ось іще одне свідчення: «*В бытность Дубинского директором керамшколы школа эта была засорена кулацкими элементами как состав слушателей, так и преподавательский состав... В 1929 году организовал демонстрацию с учениками школы, с фанеры сделал крокодила, возили его по селу и кричали «давай хлеб государству», что иначе нельзя рассматривать как контрреволюционное выступление против заготовок. Работая директором Дубинский имел 6 шт. свиней и 13 коз, имел батраков, и при всесоюзной переписи скота утаил поголовье от переписи. Вместо развития школы Дубинский школу привел к окончательному развалу. Школа не выпустила ни одного специалиста, тогда как должна была готовить специалистов керамики... Школа была в больших убытках и имела большую задолженность, продукция выпускаемая школой не покрывала долгов. В 1932 году во время затруднения с хлебом Дубинский заявил: «муки не дам, лучше отдам свиньям, а не людям. В результате такого отношения 4 тоны муки... погноил. Вместе с церковниками и кулацкими элементами, обосновавшимися в керамшколе, проводили контрреволюционную агитацию против колхозного строя, в результате чего из колхозов Макаро-Яровского с/совета и окружающих сел 250 семейств вышли из колхозов. Всех выходивших с колхозов Дубинский пристраивал на работе в школе и по другим местам*» [2, арк.88-89].

1939 року від деяких наклепів, записаних 1937 року, свідки відмовилися, аргументуючи тим, що вони їх не давали. Так, на зауваження слідчого щодо підписаного раніше неправдивого протоколу Тимофій Чабаненко відповів: «*Следователь мне ответил, что для Вас особого значения это иметь не будет, у Вас никто об этом не спросит, а для нас это необходимо для репрессирования Дубинского*» [2, арк.62]. Напевно, свідків залякували повторними репресіями, через які вони вже мали нещастя пройти. Наприклад, Григорій Каранда – «*в прошлом кулак, арестован 22.05.1931 г., выслан на север*» [2, арк.36], Олексій Гончаров – засуджений на 1 рік 8 місяців, проходив 1932 року по слідчій справі №367 [2, арк.35].

У підсумку перегляду справи, на основі показань свідків, було прийнято ухвалу: «*Решение судтройки УНКВД по бывшей Донецкой области от 04.11.1937 года в отношении обвиняемого Дубинского Павла Андреевича оставить в силе... В просьбе об освобождении Дубинского П.А. из-под стражи – отказать*» [2, арк.82-83].

Очевидячки, дещо пізніше все ж таки було прийнято рішення про звільнення колишнього арештованого Павла Дубинського. Про це йдеться в постанові слідчої частини УНКВС м.Ворошиловград від 28.12.1939 року, яку 15.01.1940 року було направлено до управління Ухто-Іжемського виправно-трудового табору, але ця постанова залишилася невиконаною у зв'язку зі смертю Павла Дубинського 10.12.1938 року [2, арк.84].

Причиною ще одного перегляду архівно-слідчої справи Павла Дубинського став черговий лист Валентини Васильєвої, надісланий прокурору СРСР 02.09.1957 року [2, арк.87]. У постанові прокурора Ворошиловградської області від 22.02.1958 року свідчення, на основі яких 1937 та 1939 року було зроблено

висновок про контрреволюційну діяльність Павла Дубинського, названо «*неконкретними*», і такими, що «*викликають сумніви в їх правдивості*». Було поставлено вимогу провести нові й повторні допити свідків щодо контрреволюційної діяльності завідувача макарово-ярівської гончарної школи [2, арк.85]. Співробітники УКДБ почали перевіряти архівно-слідчу справу, уточнювали факт його роботи на посаді начальника петлюрівської «повітової варти», збирали нові компрометуючі матеріали [2, арк.126]. Було допитано колишніх інструктора гончарної школи Шкурка Івана Івановича (1903 р.н.) та майстра-гончаря цієї ж школи Дудака Антона Івановича (1901 р.н.), які, вказавши на окремі недоліки в роботі Павла Дубинського на посаді завідувача (згадували про випадок з борошном, про пропуски учнями уроків через часті хвороби, про затримку зарплати), повідомили, що ніяких антисовєтських висловлювань від нього вони не чули [2, арк.88-91]. Колишня учениця школи – Наботченко Катерина Аврамівна (1914 р.н., навчалася впродовж 1925–1933 років) – на допиті 7 квітня 1958 року інформувала про те, що «*за период учёбы в керамической школе я Дубинского Павла Андреевича знала как директора и как преподавателя. В тот период времени он к служебным обязанностям относился на мой взгляд добросовестно, грубого отношения к учащимся и другим сотрудникам школы с его стороны я не замечала*» [2, арк.130]. Наступного дня ще одна вихованка Макарово-ярівської кустарно-промислової школи – Пащенко Євдокія Кузьмівна (1913 р.н., навчалася впродовж 1929–1931 років) – стверджувала: «*Я лично от Дубинского Павла Андреевича никаких расговоров антисоветского характера или недовольств существующим строем в Советском Союзе не слышала и занимался ли он в тот период контрреволюционной или другой враждебной деятельностью мне было неизвестно*» [2, арк.96-97]. Євдокія Пащенко також розповіла про випадок, який вже згадувався у протоколах попередніх допитів 1937 та 1939 років, коли 1929 року Павло Дубинський разом із учнями виготовив дракона, зобразив на ньому Чемберлена і ходив із вихованцями гончарної школи по Макаровому Яру, вимагаючи від селян здавати хліб для хлібозаготівлі [2, арк.97]. Вдруге свідчив Іван Удовиченко, який підтвердив, що ніяких антирадянських розмов від Павла Андрійовича Дубинського йому чути не доводилося, «*и занимался ли он контрреволюционной деятельностью неизвестно, так как он был болезненный человек и вёл себя замкнуто*» [2, арк.94-95].

Перевіркою 1958 року було підтверджено, що Павла Дубинського заарештовано 1937 року Ворошиловградським міськвідділом НКВС у Донецькій області, а 4 листопада 1937 року трійкою УНКВС у Донецькій області за активне проведення контрреволюційної агітації засуджено на 10 років виправно-трудових таборів. Перебуваючи в засланні, 10.12.1938 року він помер [2, арк.129]. Під час перевірки було визначено основні етапи слідчих дій та зміст звинувачень [2, арк.130]. Уперше в справі з'явилися документи, в яких стверджувалося, що Павло Дубинський 1917 року був членом Української партії есерів, комісаром 3-го району Кролевецького повіту в м.Короп Чернігівської області, проводив активну есерівську діяльність [2, арк.131]. Вражає висновок, до якого 1958 року дійшли учасники перевірки: рішення трійки УНКВС у Донецькій області

від 4 листопада 1937 року щодо Павла Дубинського вважати правильним [2, арк.132]. 30 червня 1959 року прокурор Луганської області підписав ухвалу, якою підтвердив рішення від 4 листопада 1937 року, а скаргу Валентини Васильєвої залишив без задоволення [2, арк.133-134]. На жаль, мені не вдалося ґрунтовно відтворити біографію Павла Дубинського. Так, залишилося нез'ясованим, чи відбував Павло Дубинський покарання в таборі 1935 року, оскільки, за деякими документами, натоді він працював на посаді технічного керівника скульптурно-керамічної майстерні у Ворошиловграді, і за плідну працю навіть отримав грамоту.

Лише 18 вересня 1989 року, відповідно до ст.1 Указу Президії Верховної Ради СРСР від 16.01.1989 року, прокурор Ворошиловградської області прийняв рішення про реабілітацію Павла Дубинського. 31 жовтня 1991 року жорстока правда про цю трагедію стала відома родині репресованого [2, арк.135; 6]. «Перетворення» людини, яка присвятила себе служінню народу, в його «ворога» було напрацьованим прийомом більшовицької окупаційної машини щодо творчої, патріотично налаштованої української інтелігенції. Павло Дубинський потрапив під прес «диктатури пролетаріату», який знищував усіх новаторів і революціонерів суспільного життя. Він був не такий, як усі, дуже різнився своїм колоритом на загальному буденно-сірому тлі повсякдення. Як з'ясувалося, витоки «провини» його життя більшовики віднайшли в другій половині 1910-х – першій половині 1930-х років: у зрусифікованому тодішньому середовищі Луганщини з'явилася гончарна школа, де єдиною мовою навчання була українська. Павло Дубинський уперто формував осередок українськості, в якому на кращих народних традиціях прагнув розвивати українське гончарство, де утверджувалася рідна мова й література, проводилася активна просвітницька робота. Шкільний драматичний гурток, в якому акторами були учні й викладачі, здійснював постановки таких вистав, як «*Гайдамаки*» за однойменною поемою Тараса Шевченка, «*Про що тирса шелестіла*», «*Овеча криниця*» Лопе де Вега [76]. Школа випускала власну газету «*Молодий керамік*», яку поширювали серед місцевих жителів [29, арк.168]. Неабияке значення мало й те, що 1930 року близько 70% книг шкільної бібліотеки були українською мовою [29, арк.168].

Павло Дубинський був дуже активною особистістю, на сільських зборах говорив лише українською мовою, що дуже дратувало присутніх. Популяризація всього українського, мрія про самостійну Україну, несприйняття породженої совєтською системою колективізації були основною причиною звинувачення його в «українському націоналізмі» й арешту.

Так закінчилося життя одного із сотень тисяч знищених творців української культури, зокрема вітчизняного декоративно-ужиткового мистецтва. За свої 50 років подвижницького життя Павло Андрійович Дубинський зробив помітний внесок у справу розвитку художніх промислів. Його яскравий життєвий шлях є прикладом самовідданого служіння своєму народу і гідний наслідування нинішніми і майбутніми поколіннями мистців нашої країни.

4.2. ВАСИЛЬЄВА ВАЛЕНТИНА ФЕДОРІВНА (1900–1989)

Народилася 23 лютого 1900 року в Полтаві [72]. За спогадами рідних, її мати – Ольга Васильєва – була з родини інтелігентів [47], батько – Федір Петрович Васильєв – працював наглядачем Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя [75, с.3-4], захоплювався медициною; родина мала бібліотеку рідкісних книг [47]. Тож не дивно, що Валентина, яка з дитинства багато читала й часто бігала до батька на роботу, полюбила глину й вирішила стати професійним керамістом. 1916 року вона закінчила провідний гончарний навчальний заклад Лівобережної України – Миргородську художньо-промислову школу імені Миколи Гоголя, отримавши спеціальність художника-кераміка [76]. Ще в шкільні роки гончарні вироби Валентини Васильєвої експонувалися на виставках у Миргороді й Полтаві.

Знайомство з випускником Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя, керамістом Павлом Дубинським, знайшло своє продовження в шлюбі, укладеному 1916 року. Активна громадська діяльність Павла Дубинського – земського діяча, інспектора навчальних закладів, мистця, який з-поміж усіх ремесел виокремлював гончарство, – була причиною періодичної

Валентина Васильєва. Полтава. 1925. Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

зміни місць проживання. Згодом народилися сини: 1917 року – Юрій, та 1923 – Ярослав.

Разом молоде подружжя працювало в галузі кустарних промислів. Хоча в трудовій книжці Валентини Васильєвої зазначено, що її трудова діяльність розпочалася 1926 року, гадаю, що вона бере свій початок значно раніше, адже спорідненість зацікавлень подружжя Дубинських, їхнє палке бажання змінити на краще стан тодішнього гончарства й активна діяльність у цьому напрямку Павла Андрійовича не могли залишити осторонь його дружину. У Новгороді-Сіверському Валентина Васильєва склала навчальну програму з ліплення для Новгород-Сіверської професійно-технічної школи, яку 1925 року організовував її чоловік Павло Андрійович [5; 81]. Школа діяла близько двох років. Проте відкриття 1927 року єдиної в Луганщині керамічної кустарно-промислової школи в с.Макарів Яр стало знаковою подією для родини Дубинських. Валентина Федорівна була одним із найактивніших діячів цієї школи, викладала ліплення та малюнок, завідувала шкільною бібліотекою, керувала шкільними гуртками

Викладачі та учні Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя: *(стоять, зліва направо)* Патковський Станіслав Антонович, невідомий майстер, Васильєв Федір Петрович, невідомий учень; *(сидять, зліва направо)* п'ятий – директор школи Кир'яков Олександр Андрійович. Миргород, Полтавщина. 1905. Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Родина Васильєвих *(зліва направо)*: **Валентина Федорівна, її мати Ольга, сестра Ольга Федорівна** *(старша на 15 років)*. **Алтинівка, Кролевецький повіт, Чернігівська губернія. Середина першого десятиліття XX століття.** Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Валентина Васильєва та Марія Дубинська *(сестра Павла Дубинського)*. **Алтинівка, Кролевецький повіт, Чернігівська губернія. 1916.** Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

(вишивання та драматичним) [76]. В одному зі своїх листів вона згадувала: *«Я всю себе віддавала мистецтву. Коли я вишивала, малювала, ліпила, вела драмгурток і вирізувала витинанки, забувала всі образи і з головою занурювалася в роботу»* [4]. Припинення діяльності макарово-ярівської гончарної школи 1935 року не завадило продовжити діяльність кераміста Валентини Васильєвої в гончарній майстерні, яку того ж року було відкрито у Ворошиловграді [94, с.117].

Проте репресії, які виривали із суспільства екстраординарні особистості, не могли обминути яскраву й заповзятливу до новаторства родину Дубинських. 4 серпня 1936 року *«за підробку документів і проведення антирадянської агітації»* було заарештовано старшого сина Валентини Васильєвої – Юрія. Його засудили на 4 роки позбавлення волі. Через рік, 6 вересня 1937 року, заарештували Павла Дубинського і засудили як «ворога народу» на 10 років виправно-трудових таборів [6].

Після арешту рідних Валентина Федорівна змушена була виїхати із Ворошиловграда до Полтави, де їй вдалося влаштуватися працювати на агрономічному факультеті Полтавського сільськогосподарського інституту. Робота там суттєво відрізнялася від занять у гончарній майстерні, але виявилася достатньо

Валентина Васильєва із сином Юрієм. Алтинівка, Кролевецький повіт, Чернігівщина. 1918. Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Сестри Васильєви: Ольга *(ліворуч)* **та Валентина. Вінниця. 1940-ві роки.** Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Родина Васильєвих: *(зліва направо)* **Марія Іларіонівна Васильєва** *(дружина брата Валентини Васильєвої – Олександра)*, **Ольга Федорівна Васильєва** *(сестра Валентини Васильєвої)*, **Ольга Васильєва** *(мати Валентини Васильєвої)*, **Юрій ?** *(син Валентини Васильєвої)*. **Алтинівка, Кролевецький повіт, Чернігівська губернія. Початок 1920-х років.** Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

творчою. Валентина Федорівна згадувала: *«Дуже цікава і важка була робота: потрібно було із воску ліпити квіти у розбірному вигляді.., деякі натуральної величини, а деякі потрібно було збільшити. Робота мене захоплювала і я іноді забувала, що час йти додому»* [4]. Одночасно, з 20 січня 1938 року, вона працювала техніком-кераміком промартілі «Полтавський керамік» [99].

Про висококваліфікованого кераміста Валентину Васильєву не забули. До Полтави з «Укрхудожспілки» (Київ) прибув колишній знайомий по навчанню в Миргороді й привіз Валентині Федорівні призначення в Опішне на посаду технічного керівника й завідувача виробництвом промартілі «Художній керамік». В інституті не хотіли відпускати, але посланець «Укрхудожспілки» заявив, що Валентина Васильєва – незамінний кераміст, *«знаходиться в кадрах»* «Укрхудожспілки», і за неї будуть боротися [4]. У суперечці переміг Київ і 1939 рік поклав початок нової, опішненської сторінки в автобіографії Валентини Васильєвої. З 8 липня того ж року вона вже працювала в Опішному на посаді технічного керівника Опішненської промартілі «Художній керамік», а в травні 1940-го Валентина Васильєва стала членом артілі [72].

На жаль, детальних відомостей про основні віхи подальшого життя Валентини Васильєвої віднайти не вдалося, окрім виписки з трудової книжки, яка свідчить, що події розвивалися досить стрімко: технічний керівник – заступник директора із технічних питань художнього цеху Полонської промислово-художньої артілі (14.06.1940 – 03.09.1940), потім переїзд, ймовірно, до Вінниці, де Валентина Васильєва – технічний керівник художнього цеху промислово-кооперативної артілі «Жовтень» (з 02.10.1940). Початок німецько-совєтської війни 1941–1945 років примусив евакуюватися й тимчасово припинити творчу діяльність, яка поновилася тільки 6 травня 1944 року на посаді технічного керівника художньо-керамічного виробництва будівельного монтажного управління. Згодом, з 01.05.1945 року, місцем роботи стало Полонне й посада технічного керівника художньо-керамічного виробництва Вознесенського райпромкомбінату [99; 76]. Далі у Вінницькому управлінні цегельних заводів

Валентина Васильєва. Вінниця. 1956.
Автор фото невідомий. **Рамку виготовив Павло Дубинський.**
Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
Публікується вперше

Валентина Федорівна працювала спочатку на посаді технічного керівника цеху гончарних виробів (09.07.1946) і начальника гончарного цеху (01.05.1947 – 20.08.1948), а потім – бракувальника Вінницького управління цегельних заводів (29.01.1953 – 09.05.1953) і майстра черепичного цеху. [99]. У Вендичанах, що на Вінниччині, Валентина Федорівна очолила відділ керамічного заводу, працювала над дослідженням глин. Цей час прикметний активною діяльністю мисткині: було виготовлено велику кількість гончарних виробів, зразків художньої мальовки, витинанок за сюжетами українського побуту, із зображенням традиційного орнаменту краю. Валентину Васильєву обрали з-поміж усіх керамістів заводу в Полонному для виготовлення глиняної вази Микиті Хрущову з нагоди його ювілею [47].

Упродовж 1947–1983 років роботи Валентини Васильєвої експонували на 36 виставках у Києві, Вінниці, Львові та Харкові й неодноразово відзначені дипломами. Вона була відданою мистецтву творчою особистістю, яка, доки дозволяло здоров'я, продовжувала реалізовувати свій талант мисткині у витинанках та вишиванках [8; 76; 40; 52].

4 лютого 1989 року, на 89 році життя, Валентини Федорівни Васильєвої нестало. Родина її молодшого сина Ярослава, у якій вона постійно жила, береже світлу пам'ять про кераміста, педагога, активного громадського діяча, щиру людину й неординарну особистість, яка все своє життя присвятила служінню українському мистецтву.

4.3. ДУБИНСЬКИЙ ЮРІЙ (1917–?)

На жаль, не вдалося віднайти детальної інформації про життєвий і творчий шлях старшого сина Павла Дубинського – Юрія. Відомо лише, що народився він у Полтаві 1917 року. Щоденно спостерігаючи за працею батьків у галузі гончарства, пройнявся любов'ю до глини й здобув професію художника-кераміста у Макарово-ярівській керамічній кустарно-промисловій школі [2, арк.5]. Однак 4 серпня 1936 року у Ворошиловграді Юрія Дубинського заарештували Ворошиловградським МВ НКВС *«за проведення антирадянської агітації й підробку документів»* [6]. За соціальним станом, який йому визначили в НКВС, він був сином торговця [2, арк.52].

Під час обшуку в Юрія Дубинського вилучили книги Шопенгауера, Ніцше, Винниченка, Вишні, Яворського, Пилипенка, Артманюка [2, арк.8, 12], які співробітники НКВС назвали «*українсько-контрреволюційною націоналістичною літературою*», а брошуру «*Заявление на суде анархиста Ж.Этьевана*» – як анархічну. На допиті 6 серпня 1936 року Юрій Дубинський заявив, що ця література належала його батькові – Павлу Дубинському. На квартирі Дубинських також було вилучено портрет Троцького, який,

Юрій Дубинський.
Луганськ. Перша половина 1930-х років.
Приватний архів родини Дубинських (Вінниця).
Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

за словами Юрка, зберігався у їхній родині давно й також належав Павлу Андрійовичу, а син «*ставився до цього байдуже*» [2, арк.10]. Лише через рік, 10.10.1937 року, на допиті Павла Дубинського з'ясувалося, що частину літератури було придбано в часи, коли її не вважали контрреволюційною, а деякі книги були вилучені з бібліотеки Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи на основі розпоряджень міськкліта впродвж 1928–1930 років [2, арк.21]. Павло Дубинський прагнув переконати слідчого в тому, що він зберігав дану літературу як макулатуру, тому частина книг так і лишилася не розпакованою [2, арк.25]. На питання щодо причетності Юрія до зберігання й поширення у колі знайомих та слухачів педкурсів української «контрреволюційної націоналістичної» літератури Павло Дубинський відповів: «*Полностью не подтверждаю, но признаю, что мой сын хранил у себя украинскую контрреволюционную националистическую литературу, как Болеслава Пруса, Остапа Вишню, Михаила Грушевского, а некоторые произведения Болеслава Пруса он давал читать своим знакомым...*». І, немовби схаменувшись, додав: «*Добавляю, что указанную литературу я считаю своей, но повторяю, что из перечисленных книг – большинство я не знал о их контрреволюционном националистическом содержании*» [2, арк.21].

За тодішніми неписаними правилами, запровадженими в органах НКВС, віднайдення в родині портрета Льва Троцького автоматично перетворювало її власника на троцькіста, що було рівнозначно тяжкому злочину. Відомо, що в застінках НКВС застосовували різноманітні шляхи отримання необхідних

свідчень. Юрій Дубинський не став винятком. На допиті 6 серпня 1936 року на запитання слідчого щодо мети зберігання й виготовлення чистих бланків з печатками Донецького пединституту він свідчив: «*Справки-бланки я подделал и изготовлял себе в первых числах августа с/г с целью проникновения по этому документу в пединститут в г. Винница. Подделав печати путём оттиска снятого с настоящей печати и перепечатания её на обыкновенную чистую бумагу при помощи тонкого слоя желатина, глицерина и воды. Для этой цели мной был изготовлен также гектограф, который был уничтожен моим отцом в отсутствии меня. В 1934 году у меня был знакомый Иван Репин, который занимался скупкой у приезжавших в город колхозников облигаций государственных займов и затем, подделав их на выигравшие в тиражах номера, после чего получал в сберкассах гор. Ворошиловграда по этим подделанным им облигациям деньги. От него я научился подделывать облигации, но по этим облигациям выиграшей я не получал, в сберкассы их не носил, а в последствии отнёс в НКВД*» [2, арк.9]. Уже в жовтні 1936 року Юрій зізнався в наступному: «*Что касается моих контрреволюционных троцкистских высказываний, то я подтверждаю данные мной в этой части показания и признаю себя виновным, что писал свидетелю гр. Гаакч Александру контрреволюционную троцкистскую записку, эти контрреволюционные троцкистские высказывания я также слышал от*

Родина Дубинських: Павло Андрійович та Валентина Федорівна (зображення втрачено) **із синами – Юрієм і Ярославом. Макарів Яр. Друга половина 1920-х років.**
Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця).
Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

арестованного Ковалёва Степана» [2, арк.10]. Із протоколу допиту Павла Дубинського від 25 вересня 1937 року дізнаємося, що Юрка також звинувачували в підробці комсомольського квитка. Щодо висловлених Юрію звинувачень батько пояснював: «*О том, что мой сын Юрий занимался контрреволюционной деятельностью мне известно не было..., так как не был в курсе всей деятельности и жизни моего сына Юрия – это получилось потому, что он одно время жил вне моего влияния, в городе, в то время, как я сам жил в с.Макаров Яр и к тому же по болезненному моему состоянию я всегда был лишён возможности наблюдать и контролировать личную и общественную жизнь сына*» [2, арк.20].

Свідком у справі проходив Григорій Михайлович Каранда – колишній учень Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. На допиті 29 серпня 1936 року він свідчив таке: «*Дубинского Ю.П. я знаю с 1929 года. В бытность мою в Макаро-Яровской кер. школе Дубинский также занимался в таковой. Зная Дубинского Юрия как человека антиобщественного и подозрительного по своим тайным связям, я старался держаться от него дальше и моё знакомство с ним не носило характер дружбы. В 1933–34 гг., а может быть и позднее... был тесно связан с Репиным Иваном, с которым вместе занимался подделкой облигаций государственных займов, подделывая выиграшные номера последних. В 1935 г. Репина Ивана за участие в убийстве председателя колхоза им. Блюхера Георгиевского с/совета Тимченко К. был осуждён выездной сессией Донецкого облсуда к высшей мере социальной защиты с заменой на 10 лет тюремного заключения. Кроме этого к характеристике Дубинского надо добавить подделку им разных продуктовых карточек при существовавшей в тот период карточной системе. За указанную деятельность, уголовные проступки и связь с преступным элементом, Дубинский Юрий в 1934 г. был исключён из Ворошиловградского педтехникума, студентом которого он состоял. Приказ дирекции педтехникума об исключении Дубинского с указанными выше мотивами исключения я читал лично, чего не может отрицать сам Дубинский Ю.П.*» [2, арк.5].

Лише оглядова довідка з архівно-слідчої справи №15305 на засудженого Юрія Дубинського проливає світло на справжні причини його арешту й подальшого засудження [2, арк.103-105]. У довідці згадано допити, протоколів яких у справі немає. Один із них відбувся 20 вересня 1936 року, де Юрій начебто заявив: «*Главным толчком к тому, что я встал на путь враждебной деятельности по отношению к Советской власти послужило репрессирование Советской властью моего отца, кажется за какие-то должностные преступления. С тех пор во мне вселилась злоба против местных органов Советской власти и тогда практически моя контрреволюционная деятельность выразилась в писании мною стихов контрреволюционного характера*» [2, арк.104]. В одному з протоколів свідок Ревуцький стверджував, що Юрій Дубинський неодноразово розповідав йому про свого батька – Павла Дубинського, який у перші роки НЕПу мав українсько-націоналістичні настрої, завжди ходив в українському національному костюмі; що зазвичай хвилюючою темою розмов для

Юрія Дубинського були розмови про Україну, але не совєтську, а «*отдельно строющей свою жизнь от остальных советских республик... Дубинский Юрий определённо сочувствует своему отцу в его мечтах о «старой Украине»*» [2, арк.104]. На моє переконання, основною причиною репресій проти Юрія Дубинського була патріотичність його родини, вірність Україні. Його засудили за любов до волі, до батька, до України. Що ж стосується звинувачень у підробці документів, то, найімовірніше, ці факти були вигадані енкаведистами.

5 серпня 1936 року, як уже зазначалося, Ворошиловградським міськвідділом НКВС в Донецької області Юрія Дубинського заарештували за ст.54-10 та ст.68 ч. 2-й КК УСРР за контрреволюційну діяльність і підробку фальшивих документів. 23 листопада 1936 року спеціальна колегія Донецького обласного суду засудила його на 4 роки виправно-трудових таборів з відбуванням у віддалених місцевостях СРСР [2, арк.103].

Де відбував покарання Юрій Дубинський, невідомо. Скупі дані інформують про те, що після звільнення він працював вільнонайманим на копальні «*Більшовик*» у Хабаровському краї, поблизу населеного пункту Берелех [92]. Також відомо, що деякий час він працював технічним керівником ферома-заводу, який знаходився поблизу Магадана. Про це Юрій повідомляв матері – Валентині Федорівні Васильєвій – напередодні німецько-совєтської війни, 21 червня 1941 року. Його подальшу долю з'ясувати не вдалося [6; 93; 91].

11 травня 1990 року постановою Пленуму Верховного Суду Української РСР вирок, винесений Юрію Дубинському, було скасовано за відсутністю складу злочину [6].

4.4. ДУБИНСЬКИЙ ЯРОСЛАВ (1923–1998)

Народився 23 березня 1923 року в селі Алтинівка Кролевецького району Чернігівської губернії [85]. Із раннього дитинства він і його старший брат Юрій постійно перебували у звичній для родини Дубинських творчій атмосфері, де займалися виготовленням гончарних виробів та їх мальовкою, різьбленням по дереву, малюванням та іншими цікавими для допитливого дитячого розуму роботами, пов'язаними з декоративно-ужитковим мистецтвом. Потужним стимулом до занять саме такого роду стали батьки – Павло Андрійович та Валентина Федорівна [76].

1938 року Ярослав став студентом Київського художнього інституту за фахом архітектура цивільних споруд, який успішно закінчив 1941 року, отримавши спеціальність інженера-будівельника. З 1 червня 1940 року працював у Полонській художньо-продукційній артілі «Керамік» на посаді скульптора [41]. Активна воєнізація радянського суспільства визначила наступну життєву віху молодшого Дубинського – служба в збройних силах була пов'язана

з будівництвом та реконструкцією об'єктів стратегічного призначення (споруд, аеродромів).

Післявоєнна відбудова країни позначилася на діяльності Ярослава Дубинського в наступні роки. З листопада 1945 року він працював у Миколаївському обласному будівельному тресті на посаді архітектора-скульптора з оздоблення будинків і брав участь у відбудові зруйнованих міст, зокрема театру імені Валерія Чкалова у Миколаєві; урядових будинків та вокзалів у Києві, Одеського оперного театру (скульптура, орнамент, фрески). Наприкінці 1946 року Міністерство житлового та цивільного будівництва направило Ярослава Дубинського до Вінниці, де він брав участь у відбудові драматичного театру імені Миколи Садовського, будинку управління КДБ України у Вінницькій області, літнього театру в Центральному міському парку відпочинку імені Максима Горького, будинку обласного виконкому, залізничного вокзалу. 1947 року Ярослав Дубинський організував архітектурну майстерню, яка реалізовувала його авторські проекти. 1950-го він перейшов на роботу до відділу будівництва й архітектури при Вінницькій обласній проектній конторі [100; 83].

З 25 січня 1962 року Ярослав Павлович – почесний член Науково-технічного товариства будівельної індустрії. Починаючи з 1968-го, 20 років свого життя

Ярослав Дубинський. Алтинівка, Кролевецький повіт, Чернігівщина. *(1)*, **Вінниця** *(2)*. **Січень-лютий 1924** *(1)*, **1960-ті роки** *(2)*. Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікуються вперше

1

2

Виготовлення рельєфу за ескізом Ярослава Дубинського. Вінниця. 1946-1947. Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Монтування рельєфу, виготовленого за ескізом Ярослава Дубинського, на даху Вінницького музично-драматичного театру імені Садовського. Вінниця. 1946-1947. Автор фото невідомий. Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

присвятив будівництву спортивних об'єктів: реконструював і побудував понад 100 споруд, спортивних майданчиків, стадіонів та манежів на території Вінничини. За розробку й будівництво нового спортивного комплексу ДСТ «Колос» із найбільшим в Україні велотреком, який було побудовано для проведення Олімпійських ігор (1980), Ярослава Дубинського відзначено урядовою нагородою [76].

1986 року він вийшов на пенсію, але продовжував активну діяльність – став одним із перших підприємців-кооператорів у будівництві й заснував кооператив «Будспорт». Районні центри Вінницької області отримали довгоочікувані спортивні майданчики із футбольними полями, роздягальнями й душовими, добудови до шкільних приміщень.

Напружена, виснажлива робота над кресленнями, кошторисами, проектами й ескізами далася взнаки: глаукома, захворювання крові спричинили передчасну смерть Ярослава Павловича Дубинського. Він помер за робочим столом 23 квітня 1998 року. Поховано талановитого архітектора на цвинтарі м.Вінниця. Пам'ять про людину несамовитої працьовитості, великого серця й чистої душі береже його родина, яка й донині мешкає у Вінниці [76].

Ярослав Дубинський.
Фрагменти оздоблення драмтеатру. Вінниця. Друга половина 1940-х років.
Автор фото невідомий.
Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
Публікуються вперше

Розділ 5

Персоналії макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи

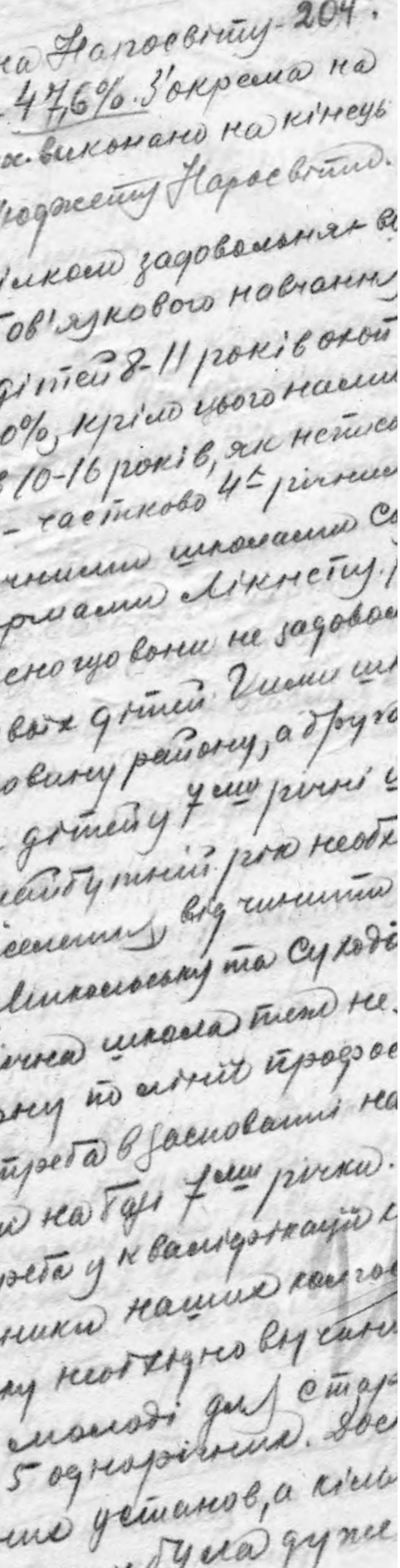

5.1. ЛІДІЯ ТА ОЛЕКСАНДРА ТРЕГУБОВИ

Початок XX століття видався для України нелегким: революція 1905–1907 років, Перша світова війна, більшовицький переворот 1917 року, громадянська війна, – усі ці та багато інших подій остаточно підірвали її економіку й поляризували українське суспільство. Для багатьох громадян процеси, що відбувалися, видавалися незрозумілими. Щоб не загубитися в цьому вихорі, вони намагалися реалізувати себе в улюбленій справі. До них належала й випускниця Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи Лідія Петрівна Трегубова. Вона народилася 2 грудня 1911 року в селі Макарів Яр у сім'ї бідних селян. Її мати – Дарина Софронівна Болотова – помітила потяг доньки до знань, до гончарного ремесла, яким здавна славилося село, й віддала Ліду спочатку до місцевої чотирирічки, а потім – до Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи, відкритої 1927 року [71, с.76].

Директор школи Павло Дубинський спрямовував діяльність закладу на вивчення гончарного промислу, дослідження традицій і звичаїв свого народу, на пізнання сільськими дітьми української культури [70]. Гончарна школа давала ґрунтовні знання з технології матеріалів і виробництва, графічної грамоти й малювання [31, арк.13; 27, арк.13-14]. Усім цим Ліда, як і десятки інших вихованців школи, завдячувала народним майстрам: Івану Шкурку, Миколі Звіряці, які вчили гончарній справі; Михайлу Кирячку, який досконало володів опішненською мальовкою (бо приїхав до Макарового Яру із Опішного), проводив експерименти, шукав рецепти нових підполив'яних фарб і полив [28, арк.40-53]; Валентині Васильєвій, яка

Петро Трегубов – батько Олександри та Лідії Трегубових. **Луганськ. Початок 1900-х.** Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Родина Трегубових: *(зліва направо)* **дружина зведеного брата батька Трегубових, Лідія Трегубова, мати Лідії – Болотова Дарина Софронівна, зведений брат батька Трегубових. Луганськ. Близько 1914 року.** Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

навчала ліпленню та декоруванню; Павлу Дубинському, який викладав технологію кераміки й графічну грамоту, разом з учнями організовував етнографічні експедиції [98]. Вихованці школи були учасниками всіх виробничих процесів: заготовляли глину біля хутора Водотоки, готували глиняну масу (замочували, перебирали, розминали), гончарювали, займалися ліпленням (починали з набивання глиняного пласта, на який наносили декор, згодом опановували оздоблення посуду), сушили готові вироби на стелажах, завантажували й розвантажували горно та муфельну піч [70], декорували ангобами й склили [87, с.114-116]. Саме в гончарній школі 16-річна Ліда вивчила українську мову

Лідія Трегубова була відмінницею навчання, отримувала підвищену стипендію в розмірі 10 крб. 1931 року вона закінчила Макарово-ярівську керамічну кустарно-промислову школу, отримавши кваліфікацію майстра керамічної

Лідія Трегубова. Макарів Яр. 1930–1931.
Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Випускниці Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи:
(зліва направо) **Наталя Артюшенко, Лідія Трегубова, Фекла Артюшенко** (сестра Наталі)**. Луганськ. Початок 1930-х років.**
Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Вихованки Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи:
(зліва направо) **подруга Ганни Попової** (не вчилася в гончарній школі)**, Олександра Трегубова, Ганна Попова, Лідія Трегубова. Луганськ. Перша половина 1930-х років.**
Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Студентки Одеського художнього училища:
(перший ряд, зліва направо) четверта і п'ята – **вихованки Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи – Лідія Трегубова та Наталя Артюшенко. Одеса. Середина 1930-х років.** Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Викладачі та учні І-го курсу Одеського художнього училища.
Третя в середньому ряду, праворуч – **випускниця Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи Лідія Трегубова. Одеса. 1933-1934.** Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Викладачі та студенти Одеського художнього училища: *(стоять, зліва направо)* третій – **викладач Мухін,** шоста і сьома – **вихованки Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи Наталія Артюшенко та Лідія Трегубова. Одеса. Середина 1930-х років.** Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Викладачі класу скульптури Київського художнього інституту, у тому числі Макс Ісайович Гельман *(сидить, другий ліворуч)*, **Михайло Григорович Лисенко** *(сидить, другий праворуч)*, **з випускниками інституту (Лідія Трегубова стоїть четверта праворуч). Київ. 1946.** Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Лідія Трегубова. Луганськ (Ворошиловград). 1930-ті роки. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Вихованки Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи – Олександра та Лідія Трегубови. Ворошиловград. Кінець 1940-х – початок 1950-х років. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Родина Трегубових: *(зліва направо)* **Олександра Трегубова, Лідія Трегубова, Тетяна Рудковська** (племінниця)**, Шелєпова Євдокія Іванівна** (сестра матері Олександри та Лідії Трегубових)**. Ворошиловград. 1951.** Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Сестри Трегубови *(посередині, зліва направо)* **– Олександра та Лідія – на курорті. Моршин, Львівщина. 1952.** Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

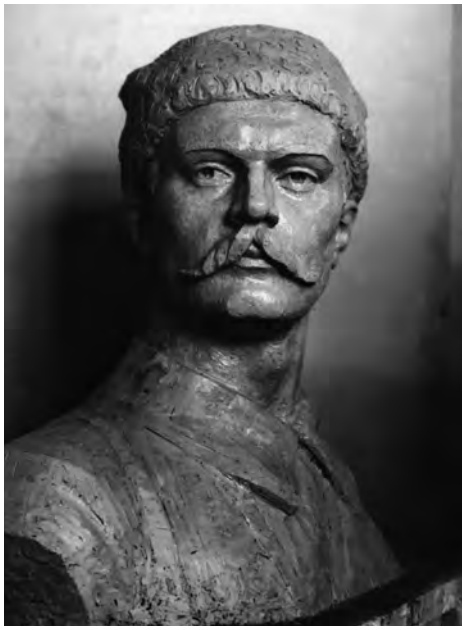

1

2

Лідія Трегубова. Погруддя Олександра Пархоменка *(1)*, **Віри Олійник** *(2)*. **Ворошиловград. 1979** *(1)*, **1985** *(2)*. Автор фото невідомий *(1)*, Юрко Пошивайло *(2)*. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Фото публікується вперше *(2)*

Вихованка Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи – Лідія Трегубова – біля власного твору. Ворошиловград. 1972–1980 роки. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

кустарної промисловості в галузях самостійного й артільно-кооперативного кустарництва. Подальше навчання в Полтавському технікумі промислової кооперації не припало до душі, і вже 1932 року вона стала студенткою Харківського художнього інституту, який 1933 року перевели до Одеси й реорганізували в художнє училище [70]. П'ять років навчання в цьому спеціалізованому художньому закладі розширили отримані в гончарній школі знання. 1937 року Лідія Петрівна стала студенткою Київського художнього інституту. Саме там остаточно сформувався художній світогляд відомої в майбутньому мисткині. Її наставниками були скульптори – Макс Ісайович Гельман та Михайло Григорович Лисенко. Лідія Петрівна виправдала їхні сподівання: 1946 року вона блискуче виконала й захистила дипломну роботу «Дівчина-муляр», одночасно отримавши кваліфікацію художника-скульптора й ставши членом Спілки художників УРСР [55]. Після звільнення міста від німецьких окупантів працювала на заводі імені Олександра Пархоменка, згодом на заводі промкооперації. З березня 1944 року Лідія Трегубова працювала над відновленням зруйнованого пам'ятника «Борцям революції», виконала разом із Наталією Миколаївною Артюшенко (теж випускницею Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи) пам'ятник земляку Олександру Пархоменку [71, с.77].

Відтоді почалася її тривала плідна праця скульптора. З гіпсу, міді, бетону, склоцементу вона творила образи робітників, письменників, революціонерів, сільських трударів (усього близько 70 робіт), які прикрасили парки, фойє палаців культури й театрів, музеї; експонувалися на численних обласних і республіканських виставках. В основі кожної роботи — творчий погляд на світ людини праці. Звертаючись до різних жанрів скульптури, Лідія Петрівна віддавала перевагу портрету. *«Проста і стримана манера Трегубової досягла високої виразності, уникаючи хибного пафосу і надуманої героїзації, дотримуючись своєї уяви про духовні цінності»* [55].

Більше двадцяти років (1946–1967) Лідія Петрівна була викладачем скульптури, рисунка й композиції у Ворошиловградському художньому училищі (нині Луганське державне художнє училище). Старійшина скульптурного цеху луганських майстрів, вона все своє насичене, багатогранне творче життя віддала служінню мистецтву й людям. Лідія Петрівна завжди була відкрита для чужої радості чи біди.

1991 року скульпторка відзначила свій 80-річний ювілей. З цієї нагоди в с.Пархоменко (колишній Макарів Яр), у місцевій школі, було організовано виставку її кращих робіт, 20 з яких Лідія Петрівна подарувала місцевому Історико-меморіальному музею Олександра Пархоменка [4; 55; 76].

Сім'єю для Лідії Петрівни стала її молодша сестра Олександра (01.07.1917 року народження). Від 1930 року вона теж навчалася в Макарово-ярівській керамічній кустарно-промисловій школі, але закінчити, внаслідок голодомору 1932–1933 років, не змогла. Рятуючись від голодної смерті, вона втекла до Ворошиловграда, де на цегельному заводі колишній викладач гончарної школи Іван Шкурко відкрив при гончарному цеху художню майстерню. Робітники жили в дерев'яних бараках, отримували пайок (800 г хліба, 3 кг м'яса, крупи, мака-

Олександра Трегубова *(ліворуч)* **з мамою – Дариною Софронівною Болотовою. Ворошиловград. 1936.** Фото Тимофія Андрійовича Бойка. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

Олександра Трегубова позує для Лідії Трегубової, яка виготовляла скульптуру Надії Крупської. Луганськ. 1962. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Олександра Трегубова – бухгалтер Луганського цегельного заводу. Луганськ. Друга половина 1940-их років. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

1 2

Олександра Трегубова. Ворошиловград *(1)*, **Луганськ** *(2)*. **Кінець 1960-х років** *(1)*, **28.08.2007** *(2)*. Автор фото невідомий *(1)*, Тарас Пошивайло *(2)*. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікуються вперше

Інтер'єр помешкання Олександри Трегубової (фрагмент). **Луганськ. 28.08.2007.** Фото Тараса Пошивайла. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Олександра Трегубова. Буклет про життєвий і творчий шлях Лідії Трегубової. Луганськ. 2001. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

ронні вироби). Щоб потрапити на роботу до майстерні, Олександра виліпила на вазі декоративні квіти, розфарбувала їх ангобами. Коли роботу двічі випалили і її побачив головний бухгалтер заводу Лазуткін, Олександру Трегубову зарахували на роботу в майстерні художником-керамістом [76]. Вона ліпила так, як її вчила Валентина Васильєва, і вже 1935 року на виставці у Ворошиловграді наставниця відзначила всі роботи своєї вихованки. Згодом була посада теплотехніка сушильного цеху, курси бухгалтерів і робота бухгалтером аж до досягнення пенсійного віку [71, с.79].

Так і прожили дві сестри, Лідія та Олександра, усе життя разом, підтримуючи одна одну, допомагаючи в скрутні хвилини, радіючи успіхам і досягненням одна одної. Від 1993 року Лідія Петрівна тяжко хворіла і вже майже не займалася улюбленою справою. 1 травня 2000 року вона померла. Усе своє життя Лідія Трегубова була вірною мистецтву, з любов'ю віддавала талант і твори людям.

Олександра Петрівна Трегубова тяжко переживала втрату рідної людини. До 90-річчя від дня народження сестри вона підготувала за власні кошти буклет про її життєвий і творчий шлях. На жаль, у Національної спілки художників України, членом якої була Лідія Трегубова, грошей на цю благородну справу не знайшлося. Ніякої підтримки не отримала Олександра Петрівна й від Луганського державного художнього училища, в якому її сестра за 20 років виплекала для України не одне покоління мистців. Отримавши в подарунок готовий буклет, адміністрація училища тільки й спромоглася подякувати Олександрі Петрівні за своєчасно поданий матеріал: адже натоді їхньому закладу виповнилося 75 років.

СКУЛЬПТОР ЛИДИЯ ПЕТРОВНА ТРЕГУБОВА.

ЛИДИЯ ПЕТРОВНА ТРЕГУБОВА родилась в 1911году на Луганщине в селе Пархоменко (быв. Макаров Яр) издавна славившимся своими гончарными изделиями.

Окончив сельскую 4-х летку, девочкой поступает в кустарно-промышленную керамическую школу, существовавшую в 1927-1935 годах в селе. В ней профессиональные художники и мастера-гончары обучали крестьянских детей не только гончарному делу, но и рисунку, живописи, лепке. Благодаря своей одаренности и прилежанию, под руководством П.А.Дубинского, В.Ф.Васильевой, И.И.Шкурко, юная девушка получила знания, давшие ей возможность поступить в художественный институт в 1932 году. Это было время реформ, поисков и становления системы художественного образования в стране. Поэтому путь в искусство, прерванный войной 1941-45г.г. был долгим и трудным. Закончила Л.П.Трегубова Киевский художественный институт с отличием в 1946 году. Она оправдала надежды своих знаменитых учителей-скульпторов М.Гельмана и М.Лысенко, получив самую высокую оценку в республиканской прессе за дипломную работу "Девочка-муляр". Это дало ей право стать членом Союза художников СССР.

Более 20 лет (1946-1967г.г.) Лидия Петровна обучала скульптуре молодежь в Луганском Государственном художественном училище. У неё многие ученицы и она — старейшина скульптурного цеха Луганских мастеров.

Творческая жизнь Лидии Петровны это — вся её жизнь, поэтому всегда насыщена и многообразна, открыта человеческим радостям и бедам.

5.2. ІНШІ ВИПУСКНИКИ ТА ВИКЛАДАЧІ

Про інших викладачів і вихованців Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи інформація досить обмежена. Вдалося з'ясувати, що **Михайло Іванович Кирячок** разом із земляком Павла Дубинського — **Тимофієм Андрійовичем Бойком** — відкрив у Луганську портретну майстерню, де обидва стали ретушерами; пізніше до них приєднався випускник гончарної школи **Григорій Каранда**. Згодом Михайло Кирячок з групою майстрів несподівано виїхав до міста Алма-Ата (Казахстан), де відомий український кераміст Осип Білоскурський створив науково-технічну станцію. Там Михайло Кирячок організував невеликий гончарний завод, де виготовляли вироби з урахуванням результатів наукової роботи Осипа Білоскурського [94, с.118].

Іван Іванович Шкурко завідував гончарним цехом цегельного заводу у Ворошиловграді, де працювали майстер гончарної школи **Антон Іванович Дудак** та кілька колишніх учнів школи, у числі яких – **Олександр Якович Артюшенко, Олександра Петрівна Трегубова**. Цех діяв упродовж 1933–1960 років [76]. На його вироби був попит, а виробництво було прибутковим. У передвоєнний період майстерня виготовляла господарський посуд, декоративні вироби (розмальовані ангобами вази), вкриті зеленою або синьою поливами; оригінальні фігурні карнавки «Солопій» та «Хівря»; чорнильні набори; вазочки для олівців; попільнички тощо. Після війни у майстерні виготовляли переважно теракотові вироби – горщики для квітів, деякі декоративні роботи [94, с.119].

Наталя Миколаївна Артюшенко — вихованка гончарної школи, закінчила Харківський художній інститут, працювала в художніх майстернях Харкова.

Адам Воскобой поступив до Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи 1928 року, де провчився майже 4 роки. Потім працював у цій же школі майстром, але невдовзі, через скруту, виїхав до Луганська, де закінчив кооперативний технікум. З 1934 року почалася його біографія військовослужбовця: призов до Червоної Армії, фронти Другої світової війни (отримав 21 нагороду), навчання у військовому училищі, а згодом — у Військовій академії імені Фрунзе (Москва). 1956 року полковник Адам Воскобой демобілізувався і присвятив своє життя мирній справі – культурно-освітньому розвитку Саратовського краю (Росія) – 31 рік працював завідувачем бібліотеки мединституту міста Саратова, написав 17 праць з бібліотекознавства; 1984 року удостоєний звання «Заслужений діяч культури РРФСР». Виховав двох дітей: сина – кандидата геолого-мінералогічних наук, доньку – доктора медичних наук, професора, завідувача кафедри Саратовського державного медичного університету [48].

Підсумовуючи, зазначу, що за опрацьованими архівними джерелами й польовими матеріалами вдалося з'ясувати імена та прізвища багатьох учнів Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Усього 80 прізвищ. На жаль, встановити імена всіх учнів не вдалося, так само, як зали-

Вихованка Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи Ганна Петрівна Федоренко (1916–2003) із онуком. Луганськ. 1970-ті роки. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Іван Іванович Шкурко. Ворошиловград. Травень 1957. Фото Юрія Лащука. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лащука. – Негатека, А-3:33

Гончар Антон Іванович Дудак *(ліворуч)* **на цегельному заводі. Луганськ. 1958.** Автор фото невідомий. Луганський обласний краєзнавчий музей, НВФ 26-13517. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Вихованки Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи:
(зліва направо) **Лідія Трегубова, Віра Гайворонська. Макарів Яр. 1930.**
Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ).
Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Вихованка Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи
Ганна Петрівна Федоренко *(друга ліворуч)***. Луганськ (Ворошиловград). 1930-ті роки.**
Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ).
Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,
Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

шилися невідомими окремі сторінки в діяльності цього навчального закладу. Однією з причин цього є вилучення з Державного архіву Луганської області окремих справ про діяльність гончарної школи, про існування яких є згадки в описах фондів. З цими документами у вересні 1973 року знайомився Юрій Лащук, про що теж є інформація й виписки в рукописному архіві вченого. Невдовзі їх було вилучено з архіву з невідомих мені причин. У описах фондів навпроти цих справ стоїть штемпель «вибула», без зазначення року чи номера акта списання. Можливо, вони безслідно втрачені. Однак, незважаючи на дані обставини, вдалося укласти список, який на сьогодні є найповнішим переліком учнів Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи:

Алеко В.
Алеко Зінаїда
Алеко Іларіон
Артюшенко Іван
Артюшенко Наталя
Артюшенко Уляна Михайлівна
Артюшенко Юрій
Антифеєв Михайло Олександрович
Базарний Іван
Бараниченко Ілля
Безуглий Яків
Бойко Тимофій Андрійович
Бузиніна Надія
Валуйська Єва
Гайворонська Віра
Гайворонський Ілля
Гайворонський Павло
Голованенко Олена Михайлівна
Головко Серафима
Гончаров Тимофій
Гречина Марія Петрівна
Гречин Володимир
Гребенюк (?)
Дегтярьов Іван
Добранчев П.
Дубинський Юрій Павлович
Дубінін Олекса
Каранда Григорій Михайлович
Колесникова Надія
Колісниченко Дмитро
Кондратенко Ірина
Кондратенко Секлета
Кононенко Ничипір
Кривосінна Уляна Антонівна
Круглий Артем
Круглий Василь
Кузьмин Іван
Кушнір (?)
Лагута Віра Василівна
Левченкова Оксана
Литвинова Марія
Лубенець Ганна Федорівна
Мажаєв Феоктист
Меркулова Віра
Минаєва Анфіса
Михайлів Андрій
Наботченко Катерина Аврамівна
Пащенко Євдокія Кузьмівна
Попова Ганна Іванівна
Пройда Григорій
Рибалка Петро
Самшеєва (?)
Скочко Павло
Скрипник (?)
Скубенко Григорій
Смушкова (?)
Старова Єфросинія
Сябро Віра
Сябро Іван
Тараненко (?)
Тараненко Катерина
Темников Іван
Терновська Віра
Трегубова Лідія Петрівна
Трегубова Олександра Петрівна
Тимченко (?)
Федоренко Ганна Петрівна
Циганюк Олексій
Черевань Варвара
Черновська Віра
Чорноус Федір
Шабинський Ілля
Шелєпова Віра Василівна
Шкурко Олександра
Штанько Кіра
Шульженко С.
Щербак Володимир Олександрович
Щербак Григорій
Щербак Христина
Яценко Раїса

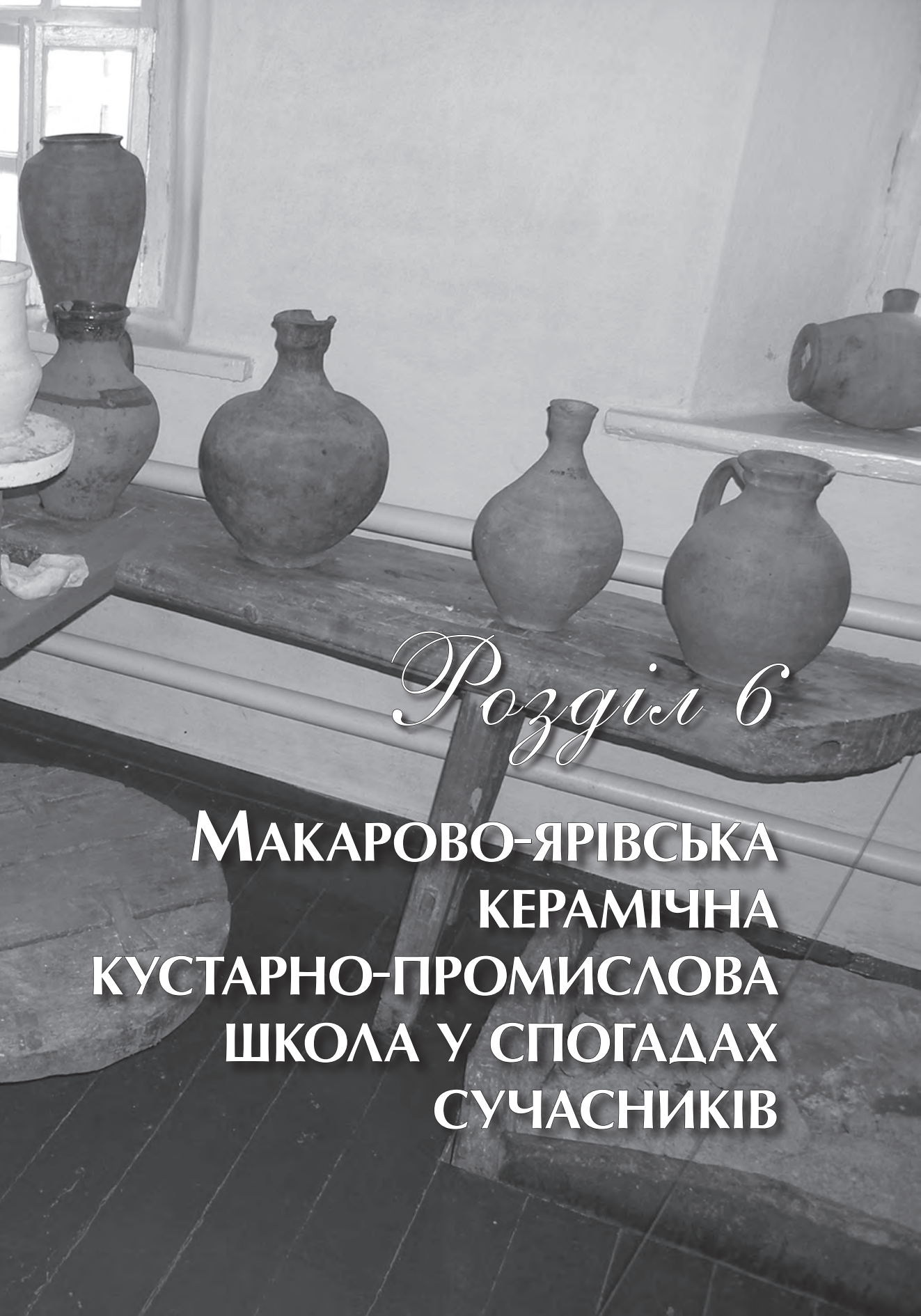

Розділ 6

Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа у спогадах сучасників

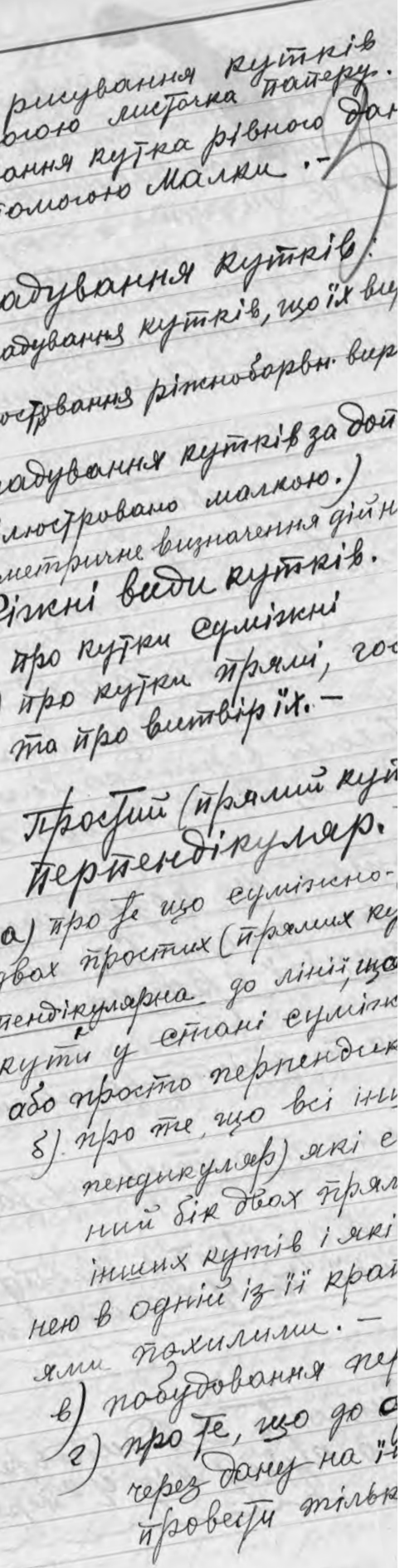

6.1. ТРЕГУБОВА ЛІДІЯ ПЕТРІВНА (1911–2000)*

***«В 1927 году в с.Макаров-Яр (теперь им.Пархоменко) была открыта керамическая кустарно-промышленная школа. Её организатором и директором был Дубинский Павел Андреевич.*

Я, Трегубова Лидия Петровна, была в числе первых её слушателей. Дубинский обладал многими способностями. Он был не только хорошим организатором, но и преподавал в школе технологию керамики, химию, графическую грамоту и др. предметы. Он хорошо знал украинский язык и говорил только по-украински. Он вёл большую культурно-просветительную и общественную работу в селе. Совместно с учениками оформлял демонстрации, праздничные колонны (плакаты, транспаранты, карикатуры и др.). Он организовал в школе драмкружок, и мы ставили пьесы «Гайдамаки» Шевченко Т.Г., «Про що тырса шелестила», «Овеча крыныця» Лопе де Вега и др. Он был не только режиссером этих спектаклей, но и сам участвовал в них как артист. К этим пьесам мы, ученики, сами писали декорации и изготовляли костюмы под его руководством.

Школа оказывала большое влияние на молодёжь всей округи. В ней учились ученики многих сёл нашего района, например, с.Кружиловки, Николаевки, Суходола, Ильевки, Водотоки и даже из России – Митякинской ст., Можаевки, Нижней и Верхней Тёплой и др.

Для преподавания в школу были приглашены многие преподаватели. Так, физику и математику вёл хороший специалист Петров Иван Яков-

---

**Учениця Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи*

***Усі спогади подано мовою оригіналу*

Учениця Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи Лідія Трегубова. Макарів Яр. 1931. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства

левич, преподаватели Клочко Дмитрий Иванович, Ручка. Васильева Валентина Фёдоровна, жена Дубинского, преподавала лепку и заведовала школьной библиотекой. В библиотеке было очень много хороших книг, преимущественно украинская и русская классика и издания зарубежных авторов.

Для работы на гончарных станках были привлечены народные мастера-гончары – Шкурко Иван Иванович, Зверяка Николай Павлович. Из Опошни Полтавской обл. приехал Кирячок Михаил Иванович, который преподавал роспись керамических изделий подглазурными красками (ангобами) и составлял рецепты на эти краски.

Дубинский построил для мастерских новое здание, в котором были сооружены горн и муфель для обжига гончарных изделий. Были изготовлены гончарные станки в количестве около 15 штук. Гончарную глину привозили из хутора Водотока, так наз. Копани. В мастерских мы изучали и гончарное дело, и лепку, и участвовали при обжиге керамических изделий.

Мы учились изготовлять декоративную гончарную посуду – декоративн. вазы, куманцы, панно, чернильные приборы, пепельницы и др.

В 1931 году был первый и единственный выпуск учеников. В этом же году я закончила эту школу и уехала продолжать учёбу.

В этой же школе училась моя младшая сестра – Трегубова Александра Петровна, которая поступила в неё в 1930 году.

Лідія Трегубова разом зі студентами Луганського художнього училища на практиці. Краснодон, Луганщина. Початок 1960-х років. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

До половины 1933 г. школа работала нормально, велись занятия теоретические и практические. А после этого школа прекратила постепенно свою деятельность, т.к. ушли из школы преподаватели общеобразовательных дисциплин и частично специальных дисциплин.

Значительное количество учеников тоже оставили школу. Остались только директор Дубинский П.А. и преподаватель лепки, его жена Васильева В.Ф., и школа превратилась в мастерскую, в которой работали оставшиеся несколько учеников, в т.ч. и моя сестра. Моя сестра покинула эту школу в сентябре 1934 г., т.к. неначто было жить, не платили ни стипендий, ни зарплаты.

В 1935 году эта мастерская вместе с Дубинским П.А. и его женой Васильевой В.Ф. переехала в г.Луганск, а вскорости Дубинский был арестован и умер в тюрьме. После его ареста мастерская перестала существовать.

20.10.1993 года» **[95].**

6.2. ТРЕГУБОВА ОЛЕКСАНДРА ПЕТРІВНА (1917 р.н.)*

«Когда начался в школе разгон, первым ушёл Иван Яковлевич Петров. Он фактически держал школу по теоретическим занятиям (химия, физика, алгебра, геометрия, – всё это на приборах, в химическом кабинете), преподавал на всех курсах. Павел Андреевич преподавал украинский язык, графическую грамоту, технологию керамики. Петров жил в Луганске, и его с трудом перетащил в школу Павел Андреевич. Иван Яковлевич выбрал бывший дом дьякона. Дом был капитальный: четыре комнаты, кладовая, кухня, сарай, подвал, хорошая усадьба. Павел Андреевич в нём жил. Петров сказал, что будет жить с семьёй только в этом доме. Тогда Дубинский начинает ремонт бывшего панского дома, без усадьбы, и перешёл туда жить. Петров тем временем преподавал, а потом перевёз семью: двое детей, жена, отец. Петров – замечательный!

Видно, уже финансов не было, и в конце 1932 года Петров уехал. Два курса я хорошо прошла, а потом на третьем курсе стали временные занятия из трудовой школы. А в трудовой четырёхлетней школе уже открыли 7-й класс, 8-й, 9-й.

Зимой школа не отапливалась – температура была 3^0С. Павел Андреевич болел – бронхи, опаздывал. Надвигался голод. Моя мама работала в школе техничкой: убирала, звонки давала. Ушли все учителя, мастера: Иван Иванович Шкурко, Николай Павлович Зверяка. Дубинский в мастерскую принял мастеров, которые уже не учили, некого было учить (приблизительно 10 человек учеников). Они делали кувшины, макитры.

Давали стипендии 10 рублей, несмотря на затруднительное положение школы. Лидия Петровна все годы была отличницей, получала стипендию, а младшие курсы – по 5 руб. Когда стипендию перестали давать, Дубинский привозил из города промтовары и раздавал. Когда школа ещё работала, каждому ученику давали по 270 г хлеба бесплатно. Было подсобное хозяйство, ученикам готовили похлёбку. Зимой-весной мы с мамой жили на мои 270 г хлеба (к тому времени мама уволилась). Было тяжело, а летом у меня был отпуск, а мама работала в колхозе.

В мастерской я всё время лепила, я хорошо научилась лепить у Васильевой, с которой сидела за одним столом: Васильева лепила ирисы, маки, розы, коровьяк на вазах, а вокруг цветов – кора.

Мы с мамой летом ходили в колхоз, людей в нем почти не было – люди из деревни бежали в город, где был паёк: 800 г хлеба, 3 кг мяса, крупы, макароны. Деревня была полупустая. Мы пололи кукурузу. Выходило в поле человек 10. За

*Учениця Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи

дневную работу давали 2 буханки хлеба на 10 человек. Хлеб очень плохого качества. От зари и пока не смеркнет. Делили хлеб поровну. Голод был страшный!

Дубинский держал подсобное хозяйство при мастерской, была свиноматка с поросятами. Я за хорошую работу в мастерской получила поросёнка.

Раскулачивали тех, кто трудился. В одной семье, которую раскулачили, одна дочь была в прислугах у врача, вторая – в городе работала, брат учился в Луганске, а моя подруга училась в школе, а потом сбежала в Луганск. Она, когда приехала летом из Луганска, сообщила, что при кирпичном заводе Шкурко Иван Иванович открыл гончарный цех, и там есть художественный отдел: лепили чернильные приборы, вазы. Я сбежала в Луганск к Шкурко. Он в художественный отдел не смог меня принять. Рабочие жили в деревянных бараках. Мастерская тоже была в деревянных бараках. Шкурко такие красивые точил вазы! Я вылепила на одной его вазе цветы, подглазурными красками (ангобами) раскрасила, он обжёг, полил глазурью, обжёг. Ваза получилась очень красивая, и её увидел главбух кирпичного завода Лазуткин. После этого меня приняли художником, я лепила, а девчата в мастерской повторяли за мной. Так мы подготовились к выставке 1935 года. В 1935 году, 1 мая, была выставка в саду. На ней были работы и мастерской Шкурко, и мастерской Дубинского. Васильева отметила все мои работы: «Тебя надо премировать». В 1937 году художественный цех мастерской сократили. Школа макарово-яровская, которую я даже не закончила, дала мне такое образование, что я смогла устроиться на завод. Сначала написала заяву по-украински. В макарово-яровской школе всё было по-украински, русского языка не было. Начальник отдела кадров сказал, что я работать не смогу, потому что не владею русским. Но у меня бабушка была русская, и она научила меня русскому, до 4 класса я училась на русском. Меня приняли на завод в отдел кадров, оклад 180 руб. Потом – теплотехником в цех сушки, потом закончила курсы бухгалтеров и стала бухгалтером.

Иван Иванович умер после войны. Дубинский в 1935 году переехал в Луганск и вместе с Васильевой, Нюсей Поповой открыли мастерскую; Михаил Иванович Кирячок с Опошни, Тимофей Андреевич Бойко – земляк Дубинского, хорошо рисовал и лепил. Позже Кирячок и Бойко объединились и открыли портретную мастерскую, стали ретушёрами, позже к ним присоединился Григорий Каранда – выпускник макарово-яровской керамшколы.

После ареста Дубинского и его смерти Васильева уехала из Луганска в Полтаву, забрала маму, потом работала в Опошне.

Шкурко в цехе работал с Кутьком, Дудаком Антоном Ивановичем, Артюшенком Александром Яковлевичем. Изготавливали горшки под цветы, спрос был большой, гончарный цех давал доходы. В возрасте 57 лет Шкурко умер. Мастерская с 1933 по 1941 и ещё после войны существовала, пока не умер Шкурко приблизительно в 1960 году.

Дубинский был очень активный, привлекал молодёжь, выступал на собраниях только по-украински. Мужики кричали, чтобы он говорил по-русски, а он не обращал внимания и говорил по-украински. Говорили, что он украинский националист: проповедовал только украинский язык, только Украину.

Тимофей Бойко женился на Нюсе Поповой. Его брат тоже был обвинён в национализме и дружил с Дубинским...

Артюшенко Наталья Николаевна ушла из Макаров Яра раньше Лиды, поехала в Харьков и поступила в Художественный институт...

В мастерской Макаров Яра сначала набивали глиняный пласт, на котором учились лепить цветочки, листочки. А потом уже, когда я училась третий год, я сидела напротив Васильевой и наблюдала за ней.

Пока школа нормально работала, её никто не бросал. Принимали после 4-летней трудшколы с 13 лет. Меня приняли не сразу, через маленький рост (надо было работать на станках), потому в 12 лет я второй раз подряд училась в 4 классе начальной школы, чтобы ничего не забыть. В 1930 году я поступила в керамшколу. Лидия Петровна тоже поступила в 13 лет. Стипендию давали всем, а тем, кто учился лучше – большую. Учебники были только по общеобразовательным и технологии керамики.

Каждый курс набирался полностью. Всего было около 80 человек. Дети жили по квартирам. Была муфельная печь и один горен. Глину заготавливали по очереди: одна бригада работает на станках, другая – заготавливает глину. Глиномес крутили вручную. Глину привозили из хутора Водотоки, который называли Копани, после обжига она была розовая, очень высокого качества. Ангобы покупали. Изделиями не торговали, их сохраняли на специальном складе.

...Среди учеников большинство были ребята. Первый курс в 1927 году, в основном переростки, так как в селе учиться негде было. Школа дала путёвку в жизнь!

...На уроках физкультуры все ученики имели форму, уроки вел Дубинский. Часто проводили общешкольные собрания, ...председателем которых был Адам Воскобой.

...Школа имела две большие мастерские. В первой стояли станки (12-15 штук); большой стол, на котором лежала готовая к использованию глина. Потом каждый ученик её ещё переминал и использовал либо для лепки, либо для гончарования. За меньшим столом лепили бригадами под руководством Валентины Фёдоровны, а работе на станках учили мастера Шкурко и Зверяка; стояли стеллажи. Во второй, меньшей по размерам, мастерской стояли столы, за которыми занимались лепкой и росписью. Расписывали изделия из пипеток. Помещения были просторные и светлые, с высокими потолками; в них всегда было чисто, станки мыли сами ученики» [53].

Лист Олександри Трегубової
до Людмили Овчаренко від 12.11.2001

«Здравствуйте, уважаемая Людмила!

Благодарю за письмо, мне приятно когда интересуются керамической школой, где училась я и моя старшая сестра Лидия Петровна Трегубова, 1911 г. рожд., художник-скульптор, она ушла из жизни в 2000 году.

Мы так любили друг друга, долго жили вместе и мне без неё очень тяжело жить на свете. Простите, что я Вам жалуюсь.

Я посылаю Вам воспоминание о керамической школе моей сестры, которое она писала совместно со мной для музея села Пархоменко по их просьбе в 1993 году.

Я постараюсь ответить на Ваши вопросы в дополнение к этому воспоминанию.

Ученики нашей школы пользовались в селе большим уважением и авторитетом. С других сел ученики жили по частным квартирам, а из ближних хуторов, напр. Хорошилово, Ильевка, Новокиевка, ходили в школу пеши. В дальнейшем, когда в селе появились пустые дома, жили в них. В 1931 г., когда был первый выпуск учеников, организовали большую выставку художественной гончарной посуды в мастерской школы, а ездили ли куда с выставками я не знаю, может быть дирекция и ездила.

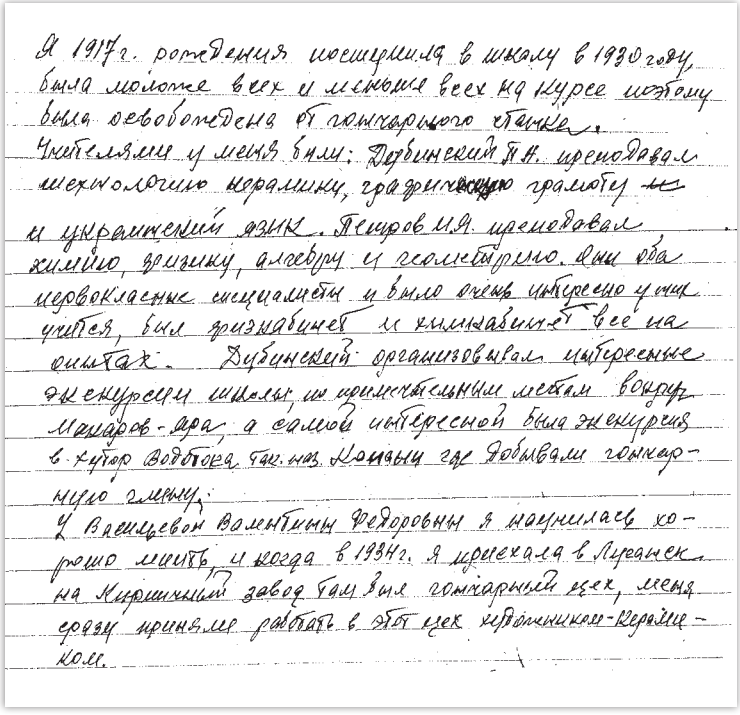

Я 1917 г. рождения поступила в школу в 1930 году, была моложе всех и меньше всех на курсе потому была освобождена от гончарного станка.
Учителями у меня были: Дубинский П.Н. преподавал техническую иллюстрацию, графическую грамоту и украинский язык. Петров И.Я. преподавал химию, физику, алгебру и геометрию. Они оба первоклассные специалисты и было очень интересно у них учиться, был физкабинет и химлаборатория все на опытах. Дубинский организовывал интересные экскурсии школы, по примечательным местам вокруг Макаров-ара, а самой интересной была экскурсия в хутор Водяной где нам Новый где добывали гончарную глину.
У Вдовиченок Валентины Федоровны я научилась хорошо лепить, и когда в 1934 г. я приехала в Луганск на Кирпичный завод там была гончарный цех, меня сразу приняли работать в этот цех художником-керамистом.

Фрагмент листа Олександри Трегубової до Людмили Овчаренко. Луганськ. 12.11.2001. Репринт. Приватний архів Людмили Овчаренко. Публікується вперше

Я, 1917 г. рождения, поступила в школу в 1930 году, была моложе всех и меньше всех на курсе, поэтому была освобождена от гончарного станка.

Учителями у меня были: Дубинский П.А. преподавал технологию керамики, графическую грамоту и украинский язык. Петров И.Я. преподавал химию, физику, алгебру и геометрию. Они оба первоклассные специалисты и было очень интересно у них учиться, был физкабинет и химкабинет, все на опытах. Дубинский организовывал интересные экскурсии школы по примечательным местам вокруг Макаров-Яра, а самой интересной была экскурсия в хутор Водотока, так. наз. Копани, где добывали гончарную глину.

У Васильевой Валентины Фёдоровны я научилась хорошо лепить, и когда в 1934 г. я приехала в Луганск на керамический завод (там был гончарный цех), меня сразу приняли работать в этот цех художником-керамиком.

Недолго просуществовала керамическая школа в нашем селе, но оставила на всю жизнь добрую память о себе. Ученики приобщились к искусству и полюбили его, а некоторые пронесли через всю жизнь любовь и преданность искусству. Так моя сестра, Лидия Петровна Трегубова, окончив Киевский гос. художественный институт, ей присвоили квалификацию художника-скульптора. Она – член Союза художников СССР и член Национального союза художников Украины. Её соученица по керамшколе – Наталья Николаевна Артюшенко – тоже художник-скульптор. А многие ученики уйдя из керамшколы смогли поступить в другие учебные заведения, напр. педагогический, медицинский техникумы, военные училища и др.

Если наши воспоминания хоть немного помогут написать Вам диссертацию, буду очень рада.

Ксерокопия фотографии 1-го выпуска учеников Керамшколы села Макаров-Яр в 1931 году.

В верхнем ряду, 3-й слева – Дубинский П.А.
4-й – « – Петров И.Я.
5-й – « – Кирячок М.И.
Во втором ряду, сверху, в центре – Васильева В.Ф.,
слева от неё – Трегубова Л.П.,
в третьем ряду, сверху, в центре, слева – Шкурко И.И., мастер-гончар,
– « – Зверяка Н.П. – « –
14 чел. учеников, 2 служащих в центре, 1-го ряда снизу.
Последний адрес Васильевой В.Ф.
писала нам 10/VII 81 г.
Она родилась в 1900 г.
Она жила в одном дворе с семьёй младшего сына Славы
286018, г. Винница,
индекс 2, пер. Пирогова, 8,
В.Васильева.

Извините, что так небрежно написано, но я старая, больная и горем убитая. Желаю Вам здоровья и счастья.

С уважением А.П.Трегубова.
12/XI – 2001 г.» [98].

Фрагменти листа Олександри Трегубової до Людмили Овчаренко від 07.01.2002

«...Хорошо, что получили письмо от невестки Валентины Фёдоровны, а вот хотелось бы, чтобы написал сын Слава. Это был младший, любимый сыночек. Они в нём души не чаяли, он действительно был хороший мальчик и, кажется, похож на Павла Андреевича и внешне, и по натуре.

...Теперь о керамшколе. ...У нас часто были школьные общие собрания всех курсов вместе и вот на одном курсе был студент по имени Адам (это тот, что прислал Лиде письмо, оно у Вас), а на другом курсе – Ева. Так вот всегда, когда избирали председателя и секретаря собрания, то все кричали Адама и Еву. И непременно они всегда вели собрание. Это иногда нам было смешно и забавно. И ещё на старшем курсе, где училась Лида, урок физкультуры преподавал Дубинский. Так вот он сказал, чтобы девчата нашили себе чёрные юбки в плесировку и белые блузы, а хлопцы соответственно, чтобы были в черных трусах и белых майках на уроках физкультуры. Уроки проходили в открытом школьном дворе. Это было так интересно, все в форме маршировали и обязательно прыгали через шнур в высоту с трамплином. Так что многие зрители приходили любоваться, в том числе и я.

Людочка, я сказала Вам, что учеников всего в школе было 100 человек, наверное я немного ошиблась, потом я примерно подсчитала, получается меньше, но это тоже не точно, человек 80. В школе было две мастерских большие. В первой стояли станки гончарные, примерно 12-15 штук и стол, большой стол, где лежала готовая, пропущенная через вальцы глина. Каждый приходил и брал эту глину, кому сколько надо (потом ещё на столе переминал её руками) – кому для станка, а кто лепил – для лепки. Ещё там стоял стол меньшего размера, там мы лепили, бригадами размещались и курсами под руководством Валентины Федоровны, а на станках обучали мастера Шкурко И.И. и Зверяка Н.П. Да ещё в мастерских были стеллажи, но немного. Во второй мастерской (она была меньше первой) стояли столы. Там тоже лепили и расписывали изделия ангобами с пипеток, разные орнаменты и рисунки.

Людочка, я нарисовала план школы, но я не знаю точных размеров, и не помню сколько было окон, даже не помню какие они по размерам, двух или трёх створчатые. Если 2-хстворчатые, то их больше, если 3-х, то меньше.

Помещения были просторные и светлые, высокие потолки. В мастерских было всегда очень чисто, станки вымыты до блеска, а моя мама работала там техничкой. Она так старалась, чтобы было чисто, и я часто в выходные дни помогала ей мыть полы, а станки мыли сами ученики. Вот я описала Вам что нужно, а что и не нужно.

Людочка, извините если плохо написала, я очень больная и очень тоскую по Лидочке.

Поздравляю Вас с Рождеством Христовым!

Будьте здоровы, до свидания!

С уважением Александра Петровна.

7/I – 2002 г.» [97].

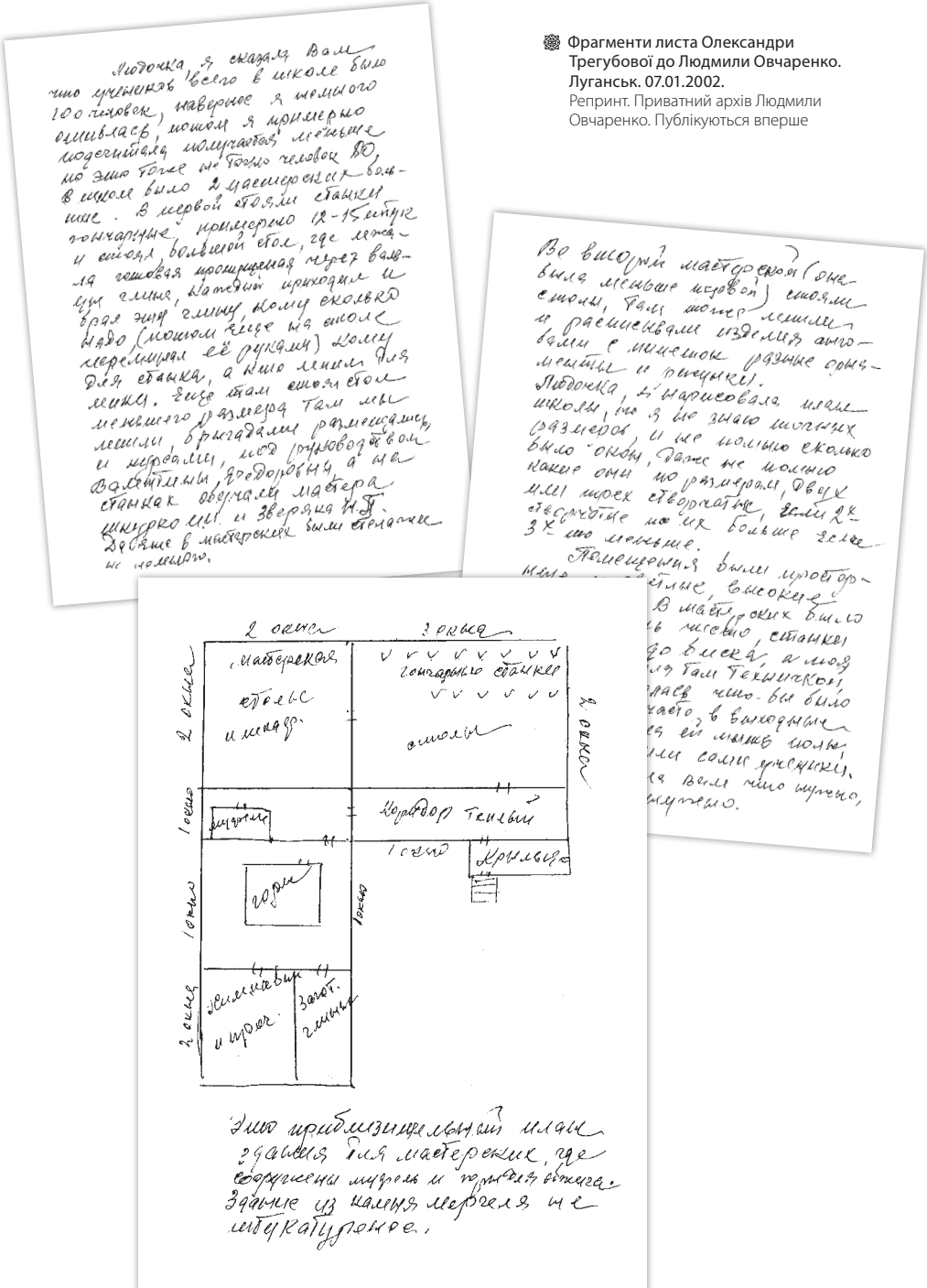

Фрагменти листа Олександри Трегубової до Людмили Овчаренко. Луганськ. 07.01.2002.
Репринт. Приватний архів Людмили Овчаренко. Публікуються вперше

Лист Олександри Трегубової
до Людмили Овчаренко від 02.01.2003

«Здравствуйте, дорогие Людмилочка и Юличка!

Ещё раз поздравляю Вас с Новым годом и желаю Вам крепкого здоровья, счастья, успехов в учёбе и труде, и благополучия! Людочка, Вы меня просто удивили – какую хорошую и правдивую Вы написали статью о Лидочке. Я получила письмо вечером, так читала её очень много раз и даже ночью, когда вставала – снова её читала. И главное с фотографиями это очень интересно. Но мне неудобно, что Вы меня так много раз упоминаете и расхваливаете. Да, действительно Людочка, ещё о Лиде такой статьи никто не писал. Как Вы красиво пишете! Я просто восхищаюсь! Мы с Галиной Борисовной договорились – сделаем много ксерокопий и она разнесет по всем музеям, ну, и в Союз художников, и в училище, и некоторым художникам (её ученикам), они её любили.

Но мне кажется, что в Союзе художников и в училище на меня обидятся, скажут, что я нажаловалась за то, что они не помогли. Но этот буклет союз готовил ещё к 80-тилетию Лиды, а потом не отдали в печать за неимением средств. Лида молчала, а я втайне переживала, но Лиде ничего не говорила, чтобы не сделать ей ещё больнее. Она была очень скромная и застенчивая, всё переживала на себе. Жалко, что она не знает какую статью, Людочка, Вы о ней написали. Большое Вам спасибо! ...Если бы я была здоровая, мы бы поехали вместе в село Пархоменко: там у меня родичи, правда, тоже старые и больные, пошли бы в музей, посмотрели бы здания школы керамической. Там был детский приют, кажется, а теперь не знаю, кто там помещается. Передайте, пожалуйста, привет тем коллективам, которые меня поздравили, поблагодарите их от меня и поздравьте их с Новым годом и с Рождеством Христовым от меня. Я так расстроилась, когда прочитала открытку. Кстати, какая оригинальная открытка и надпись на ней..!» [Приватний архів Людмили Овчаренко].

Лист Олександри Трегубової
до Людмили Овчаренко від 06.11.2004

«Дорогая Людочка!

Высылаю Вам фото с надписями, правда не всех я узнала и даже некоторых не уверена – они это или нет. Имя и отчество тоже не всех знаю. Так что, извините!

Теперь буду перечислять, кого я помню учеников керамшколы:

Наш курс, 30 год. – Тимченко, Гречин Владимир, Щербак Христина, Яценко Раиса, Федоренко Анна Петровна, Шкурка Александра, Кондратенко Секлета, Кондратенко Ирина, Кривосинна Елена, Старова Ефросинья, Черноус Фёдор, Щербак Владимир Александрович, Трегубова Александра Петровна, Гречина Мария Петровна.

Другие курсы: все подряд, кроме Лидии Петровны. Тот Вы по фотографии определите.

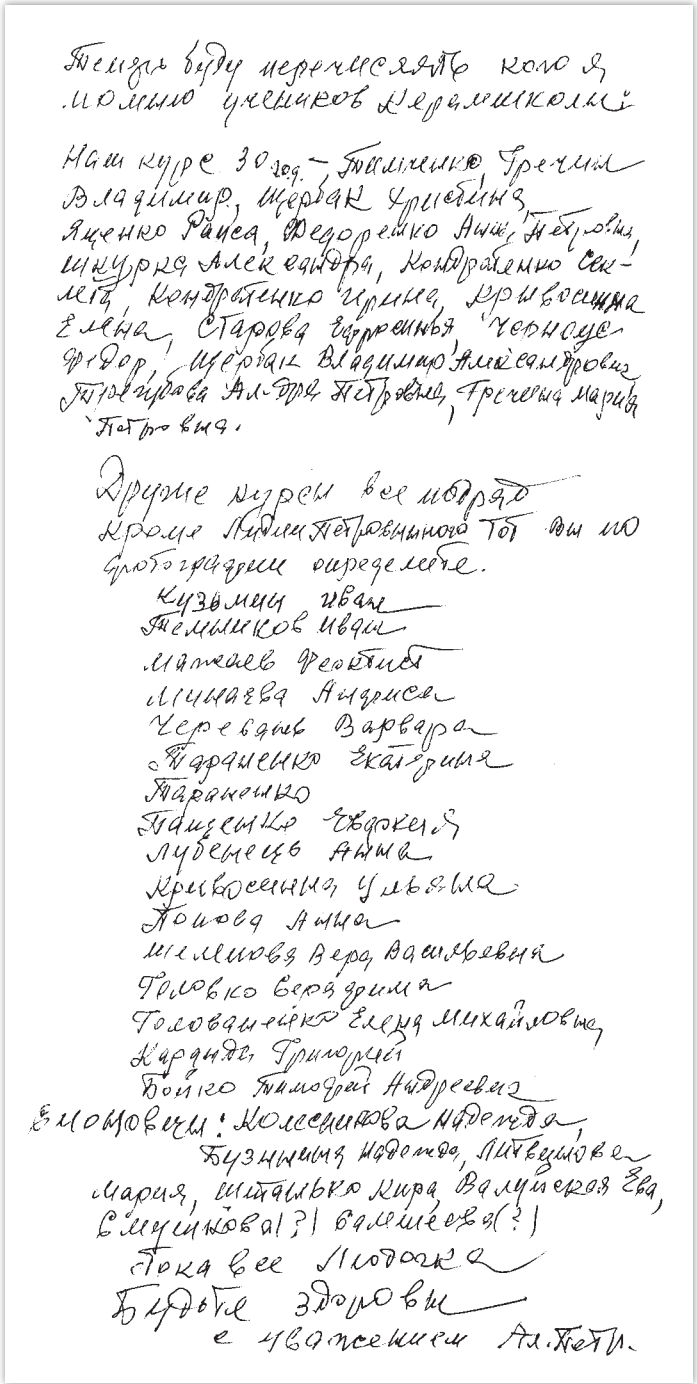

Тепер буду перечислять кого я помню учеников Керамшколы:

Наш курс 30 год. – Тимченко Гречин Владимир, Щербак Христина, Яценко Раиса, Федоренко Анна Петровна, Шкурка Александра, Кондратенко Секлета, Кондратенко Ирина, Кривосинна Елена, Старова Евфросинья, Черноус Федор, Щербак Владимир Александрович, Трегубова Ал-дра Петровна, Гречина Мария Петровна.

Другие курсы все подряд кроме Лидии Петровнынного тот вы по фотографии определите.

Кузьмин Иван
Темников Иван
Матаев Феоктист
Минаева Андриса
Черевань Варвара
Тараненко Екатерина
Тараненко
Пащенко Евдокия
Лубенець Анна
Кривосинна Ульяна
Попова Анна
Шелепова Вера Васильевна
Головко Вера Дима
Голованенко Елена Михайловна
Кардида Григорий
Бойко Тимофей Андреевич

Емоновичи: Колесникова Надежда, Бузынина Надежда, Литвинова Мария, Шитанько Кира, Валуйская Ева, Смушкова(?) Балашеева(?)

Пока все Людочка
Будьте здоровы
с уважением Ал. Петр.

Фрагмент листа Олександри Трегубової до Людмили Овчаренко. Луганськ. 06.11.2004.
Репринт. Приватний архів Людмили Овчаренко. Публікується вперше

Кузьмин Иван
Темников Иван
Мажаев Феоктист
Минаева Анфиса
Черевань Варвара
Тараненко Екатерина
Тараненко
Пащенко Евдокия
Лубенець Анна
Кривосинна Уляна
Попова Анна
Шелепова Вера Васильевна
Головко Серафима
Голованенко Елена Михайловна
Каранда Григорий
Бойко Тимофей Андреевич
... Колесникова Надежда, Бузинина Надежда, Литвинова Мария, Штанько Кира, Валуйская Ева, Смушкова (?), Самшеева (?).
Пока всё, Людочка!
Будьте здоровы!
С уважением, Ал. Петр.» [Приватний архів Людмили Овчаренко]

6.3. РУДЬКІВСЬКА ГАЛИНА ВАСИЛІВНА (1925 р.н.)*

«Я знаю харашо гончарську школу – це в нас була тіпа тєхнікума. Очень прикрасна була школа. Зараз таких і нима, як она була. Тут Дубинський завєдующий, ну, вроді, як директора школи був, і наші діти всі там училися, і моя двоюродна сестра, одна й друга, там була. А я була ще малою, а бігала ж туди. І оце я бачила, як там станки були, як там рисували, як опалювали горшки. Ето була красота бісподобна. Прожила я сємдесят шість літ, а такої щє ни бачила красоти, як там.

...Гончарна школа була в нас, поки Дубинського не репресірували. Оце ж саме він школу організував. ...Після нашой школи покончали інстітут і виходили художники і скульптори. Вам і сестра моя розкаже, стіки з нашой, з оцієї школи, вийшло талановитих людей. А закрили чого? Закрили ж отож як началася ота комедія: той приступник, а той – той, а той – той. Признали, що цей директор, вроді, як із сім'ї з такої, а він диржав школу безплатну, ніхто йому

* *Мешканка с.Пархоменко*

ни платив ни копійки, отакий він був преданий художеству. З Кружиловки діти ходили учицця сюда, відціля, з усих оціх сіл з дальних.

...Ни було тут ні єдиной хати, де ни було б гончарів, бо життя було за счот цих горшків у нас.

...Посуда разна стоїть до того розмальована, шо безподобно, як живі цвіти там разні. У силі та це для нас було гордість, а ни школа... Там і хімія була, там і ботаніка була. Ну, в основном, канєшно, художество було. Наскіки він художественнний був, такі постанови організовували в цій школі, шо, ви віреte, в тіатрі зараз ни побачиш такого, як було там. Блюда робили красіві-красіві. Ну, таке, шо на стєнє висіло, ну, таке, шо, мині помниться, блюдо: гетьман нарисований.., а ще були кубишки, макітри, горшки, горшочки, миски, глечики...» [54, арк.50-53].

6.4. ЛАГУТА ВІРА ВАСИЛІВНА (1914 р.н.)*

«Дубинський тіорію приподавав, а она нам оце ліпку художиственнну. Її звали Валінтіна Дубинська. ...Школа в нас замічатільна... У нас посуда йшла на експорт, в Кієв ішла вся посуда. І кушини робили, і тарєлки робили, і разні фігури, вази робили. Три курси було в нас: первий, вторий, третій. На станках робили. Горшки робили. Січас таких нима. Сідаєш за станок. І я за станком сиділа. Первий курс як ідеш, значіть за станок сідай. Розкрутили глину, а тоді б'єш на центрі її. На центр, а тоді ж пальцями тяниш і робиш чи горшок, чи каструлю. Б'єш на центр, ставиш і видєлуєш. Розрисовували страшно. Горн був, випалювали посуду. Розорили все. Орнаменти всі українські були. Та дажи були такі, я ліпила лічно. Оце ви бачити питушки. Оце цвіте питушок. А якби оце, щоб глина гончарська натуральна була... і я б його виліпила. Хароший приподаватіль він (Дубинський – Л.О.) *був, він і драмкружок вів, а она – художиствєнну часть. Горшколєпи тоді нас називали. І багато нас покончало школу...*

А тоді ж таке врем'я було, шо чи розорилися, так пішли старші класи уже третій курс пішов, то в тєхнікуми, то в художиствєнне. Мої дві систри. Умерла систра, шо приподавала она скульптуру в художиствінному тєхнікумі у Ворошиловграді. Її звали Тригубова Лідія Питровна. Она ліпила такі статуї, шо самольотом забирали в Київ... Глину брали в Копані.., спеціально глина гончарська там. На глину тожи станки спеціальні були, ни такі кустарні. Її замочівали, она обрабатувалась. Ці станки отак крутили, а тоді вже з неї робили. Я нею як мажу, так у неї, як іголочки, стримлять. В неї ніякого замісу ни добавляли: ни піску, ничого. Замочували: такі корита були, а тоді ж отакі

*Учениця Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи

Віра Василівна Лагута – учениця Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Макарів Яр. Кінець 1920-х – початок 1930-х років.
Автор фото невідомий. Приватний архів Віри Лагути (Пархоменко). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

Віра Василівна Лагута – учениця Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. Пархоменко. 08.10.2001.
Фото Людмили Меткої. Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

станки були, шо отак крутють-крутють, її перерабатують, шо вона, як масло. Горн в спеціальном помєщєнії, як на фабрикі. У нас спеціально один чєловєк був, шо випалював. Оце випалюють, а потом обливають. Отак обливають красіво, вона ж розмальована посуда. Розмальована, разні цвіта були. От чорний контур, отакі були піпеточки у нас. Набираєш і розмальовуєш... Ліпили разні копілки. Глину брали тільки в Копанях. А то друга глина, красна, є в Копанях, ну, з красной ни робили посуду, робили тіки з цієї. Робили і вази, макітри. Такі тарілки, шо раньше в моді були. Кустарі наші силянські, вони нам на станках приподавали. Як на станок положить глину, як витягти. Бува, ти її тяниш, а воно туди-сюди похилилось, а другий раз тяниш, і вже вона тобі рівно йде. ...Два було мастіра, шо на станках. А по художиствинной лєпки і розмальовки це була Дубинська Валінтіна... Я в драмгуртку була по тридцять первий. Ми робили намисто, обливали, випалювали...» [54, арк.55].

6.5. ВОСКОБОЙ АДАМ ОПАНАСОВИЧ (1912–2001)*

Зі спогадів у листі до Лідії Трегубової від 18.05.1992:

«Уважаемая Лидия Петровна! Пишет Вам письмо соученик керамической школы Воскобой Адам Афанасьевич [13.01.1912 – 11.10.2001. – Л.О.]. *В то далёкое время мы знали друг друга мимолётно, поверхностно и случайно при встрече на занятиях. Вы были на старшем курсе, а я учился на год позже Вашего поступления в школу совместно с товарищами Гришей Карандо, Евдохой Кузьминичной, Кривосинной Ульяной и другими. Я Вас помню по прилежной учёбе на старшем курсе и особенно запомнилась мне постановка пьесы «Про що тырса шелестила», где вы играли главную роль. После окончания керамшколы я уехал в Луганск и оттуда был призван в ряды Красной Армии. Хорошая подготовка в керамшколе в отношении теоретических дисциплин – я смог поступить в военное училище, а потом в военную Академию. Участвовал на фронте Отечественной войны, постоянно в боях и походах, за что награждён государственными орденами и медалями в количестве 21 штуки. Уволился я из армии по болезни в 1957 году и переехал жить в Саратов. Здесь закончили учёбу мои дети: сын – госуниверситет, дочь – медицинский институт. Я сразу же после демобилизации поступил работать заведующим библиотекой медицинского института и проработал после армии 31 год. На работе я усвоил библиотечное дело, написал 17 работ по библиотековедению, напечатанных в центральной печати, в трудах нашего института.*

За работу в области культуры мне присвоено почётное звание «Заслуженный работник культуры РСФСР». На пенсию я ушёл в апреле 1989 года и в основном отдыхаю и работаю в своём саду на даче. Кое-что пишу. Для описания своего жизненного пути в разделе «Учёба в керамшколе» понадобились некоторые сведения, а именно:

1) В каком году открылась керамшкола в Макаров – Яре?

2) Хотелось бы узнать подробнее о наших учителях:

– Павле Андреевиче Дубинском, это был весьма учёный человек, обладал знаниями в области живописи, прикладного искусства, анатомии человека, керамической технологии, методических знаний и умения воспитывать учеников;

2) его супруга Валентина Фёдоровна Васильева. Исключительно положительная женщина, умный педагог и душевный человек;

3) Иван Иванович Шкурко, отличный мастер, из глины он делал чудеса. Душевный человек;

4) Дудак (данных не знаю, дополните мне их);

5) Краснопивцев – бог дерева;

6) Кирячок – делал отличные ангобы.

**Учень Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи*

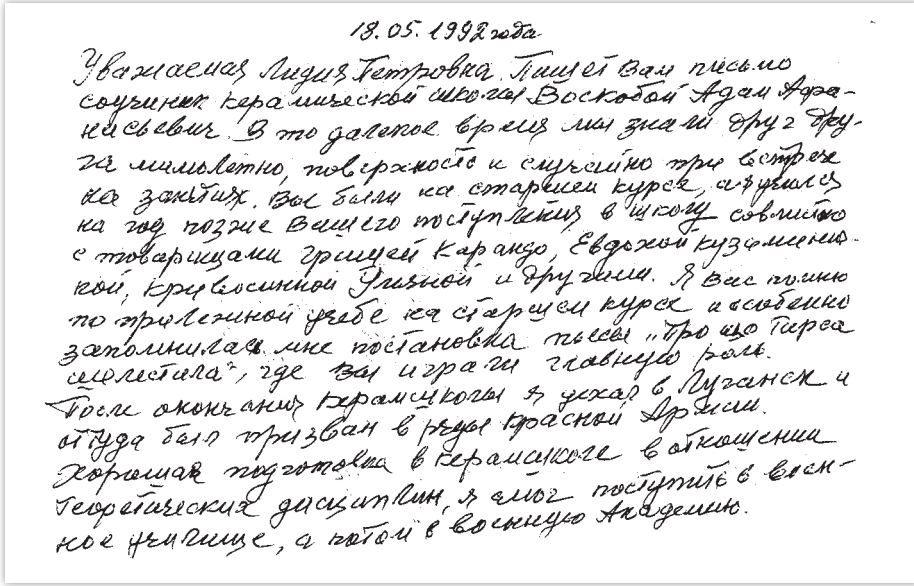

18.05.1992 года

Уважаемая Лидия Петровна. Пишет Вам письмо соученик керамической школы Воскобой Адам Афанасьевич. В то далекое время мы знали друг друга мимолетно, поверхность и случайно при встрече на занятиях. Вы были на старшем курсе, а я учился на год позже Вашего поступления в школу совместно с товарищами Гришей Карандо, Евдокой Кузьминской, Кривосинной Ульяной и другими. Я Вас помню по прилежной учебе на старшем курсе и особенно запомнилась мне постановка пьесы „Про що Тарса шелестила", где Вы играли главную роль. После окончания керамшколы я уехал в Луганск и оттуда был призван в ряды красной Армии. Хорошая подготовка в керамшколе в отношении теоретических дисциплин, я смог поступить в военное училище, а потом в военную Академию.

Фрагмент листа Адама Воскобоя до Лідії Трегубової.
Саратов, Росія. 18.05.1992. Репринт.
Приватний архів Людмили Овчаренко. Публікується вперше

Лидия Петровна, я прошу уточнить фамилию, имя и отчество соучеников вашей учебной группы. На фотографии они есть, а даные о них я забыл. Это: Артюшенко ?, Гайворонская, Цыганок, Безуглый, Шабинский, Щербаков, Терновская, Антифеев, Кушнир. На другом снимке сидит в первом ряду девушка между Вами и Валентиной Фёдоровной: как звали Грибенюк и её отчество?

Если у Вас нет этих фотографий, я могу прислать их с тем, чтобы Вы вспомнили фамилии забытых мной учеников.

Может быть Вам известно, где трудятся выпускники Вашего курса. Напишите коротко о себе, как прошли Ваши годы после керамшколы. Гриша Каранда мне говорил, что Вы работали скульптором и преподавателем. Я помню Вашу маму, она работала техничкой в нашей школе, и сестрёнку.

Погода у нас прохладная, идут дожди, всё растёт, что посеяно. Цветут сады. Больше времени я провожу на природе – в саду, а работы там хватает. У нас прекрасная река – Волга. Летом по Волге интенсивное движение, экскурсии, баржи, теплоходы и яхты. Много солнца, пляжей, прекрасный лес.

Прошу прислать ответы на мои вопросы и что есть интересного в Вашей памяти из жизни керамической школы и её обитателей. Привет передаю сестре Александре Петровне.

С приветом, А. Воскобой.

Мой адрес: 410040, Саратов,

просп. 50 лет Октября, д.77, кв.17» [9].

Фрагмент листа Тетяни Журавльової (Воскобой)*
до Людмили Овчаренко
від 28.03.2002

Зі спогадів батька – Адама Воскобоя (13.01.1912 – 11.10.2001):

«Керамическая школа в с.Макарове Яре была основана в 1927 году в связи с тем, что в 10 километрах от села имелись залежи гончарной глины. Глина имела серовато-зелёный цвет, который после обжига приобретал розовый цвет. Глина обладала высокой пластичностью и необходимой жирностью. Школа называлась «Керамическая кустпромшкола». Её основателем и директором был Дубинский Павел Андреевич. Этот человек был весьма образованным во многих областях знаний.

Учителями были:

- *Васильева Валентина Фёдоровна – преподавала лепку (жена директора).*
- *Шкурко Иван Иванович – вёл гончарное дело. Был отличным мастером, впоследствии переехал в Луганск, работал на кирпичном заводе, где организовал керамическое производство.*
- *Дудак Антон Иванович – преподавал работу на гончарном станке.*
- *Киричок* (Кирячок. – Л.О.) *Михаил Иванович – преподавал технологию изготовления ангобов и роспись керамических изделий. Впоследствии уехал на работу в Казахстан.*
- *Петров Иван Яковлевич – преподавал физику, математику, химию.*
- *Краснопивцев Николай – первоклассный столяр.*

Преподавательский состав школы высоко держал звание учителя, поэтому учащиеся школы любили своих старших товарищей за содержательные лекции, практические занятия.

Глину добывали в карьере примитивным способом.

Перечислю некоторых учеников: Артюшенко Иван, Гайворонская Вера, Цыганюк Алексей, Безуглый Яков – писал стихи и подписывался «Яновский», Шабинский Илья, Щербаков Григорий, Терновская Вера, Антифеев Михаил, Колисниченко Дмитрий, Круглый Василий. Трегубова Лидия Петровна после школы закончила Одесский художественный техникум, затем Киевский Госуд. художественный институт и была принята в члены Союза художников СССР. Преподавала 21 год в Луганском художественном училище, организовывала и участвовала в выставках.

Папа проучился в школе 4 года (поступил в 1928 г.). Получил квалификацию мастера. Из глины делал посуду и художественную керамику: вазы, бюсты, фигурки животных и т.д. Много времени отводилось изучению орнаментов,

**Дочка вихованця Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи Адама Воскобоя*

их композиций, раскраске акварельными красками (мой папочка хорошо рисовал). Орнамент с рисунка переносили на кальку, затем на изделие способом легкого обведения карандашом по контурам орнамента. Контуры усиливали ангобами из пипетки, затем раскрашивали».

После окончания школы папа в ней работал мастером, но зарплату не платили и он с группой выпускников был вынужден уехать в г.Луганск. Школа вскоре прекратила своё существование. Затем папа учился в кооперативном техникуме в г.Луганске, а в 1934 его призвали в Армию. И началась его военная биография. Прошёл ВОВ, окончил Академию им.Фрунзе в г.Москве. В 1956 г. был уволен из Армии в чине полковника (имел много наград). Затем работал директором мед. библиотеки Мед. института (33 года). Получил звание «Заслуженного работника культуры РСФСР» в 1984 году.

Самое главное в нашем папе было то, что он был прекрасным семьянином и прожил с мамой 52 года, пока она не ушла из жизни в 1991 году. Вырастил 2-х детей: сын – кан. геолого-минер. наук и дочь (я) – д. м. н., профессор, зав. каф. СГМУ.

Вот такой был мой папочка. Светлая ему память!
С уважением, Татьяна Адамовна Журавлева,
28.03.02» **[48].**

Фрагмент листа Тетяни Журавльової до Людмили Овчаренко.
Саратов, Росія. 28.03.2002. Приватний архів Людмили Овчаренко.
Публікується вперше

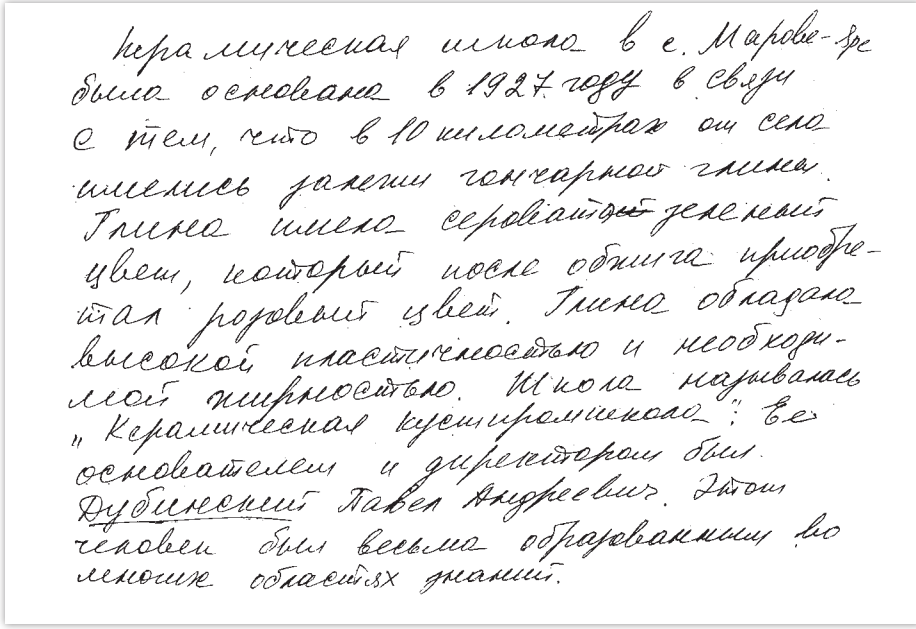

Керамическая школа в с. Макарове-Яре была основана в 1927 году в связи с тем, что в 10 километрах от села имелись залежи гончарной глины. Глина имела серовато-~~желтый~~ желтый цвет, который после обжига приобретал розовый цвет. Глина обладала высокой пластичностью и необходимой жирностью. Школа называлась „Керамическая кустпромшкола"; ее основателем и директором был Дубинецкий Павел Андреевич. Этот человек был весьма образованным во многих областях знаний.

6.6. АРТЮШЕНКО НАТАЛЯ МИКОЛАЇВНА (?–?)

З листа до Лідії та Олександри Трегубових від 15.08.1995:

«*Здравствуйте, дорогие Лида и Шура!*

Шлём сердечный привет из Харькова и самые наилучшие пожелания в Вашей жизни. Давно я Вам не писала. Как Вы живёте, как здоровье, напишите нам хоть коротенькое письмо. Мы живем, жизнь коротаем. День прожили – слава Богу. На рынке всё дорого, пенсии не хватает. У Вас в Луганске ещё дороже, чем у нас. Как Вы вкладываетесь в пенсию? Мы уже не можем работать. У Васи дрожит правая рука и кружится голова, да и работы нам не дают на скульптурной ф-ке, говорят, вы – на пенсии, а молодым надо работать. Слава Богу, что есть пенсия! ...Лида и Шура, берегите себя! Мне сегодня сообщили, что 14 августа умерла Люба Череминская, она жила в Изюме. Мы иногда говорили по телефону. У неё болели ноги, она ходила на двух костылях, а умерла от сердца. Мы Лида остались с тобой вдвоём из Одесского выпуска. Как не трудно жить, а жить хочется. У нас хорошая квартира, вся в зелени. Если бы Вы могли приехать к нам повидаться, может в последний раз?! Вы бы хорошо у нас отдохнули. Подумайте, может приедете, мы были бы очень рады. Целуем Вас крепко. Наташа, Вася и Алёша. 15 августа 1995 г.» [Приватний архів Людмили Овчаренко].

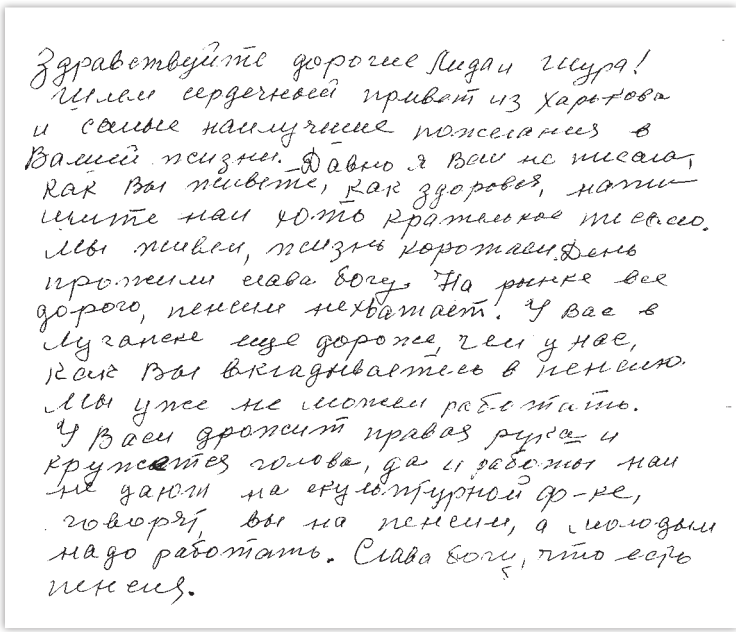

Здравствуйте дорогие Лида и Шура!
Шлем сердечный привет из Харькова
и самые наилучшие пожелания в
Вашей жизни. Давно я Вам не писала,
Как Вы живете, как здоровье, напи-
шите нам хоть коротенькое письмо.
Мы живем, жизнь коротаем. День
прожили слава богу. На рынке все
дорого, пенсии не хватает. У вас в
Луганске еще дороже, чем у нас,
Как Вы вкладываетесь в пенсию.
Мы уже не можем работать.
У Васи дрожит правая рука и
кружится голова, да и работы нам
не дают на скульптурной ф-ке,
говорят, вы на пенсии, а молодым
надо работать. Слава богу, что есть
пенсия.

Фрагмент листа Наталі Артюшенко до Лідії та Олександри Трегубових. Харків. 15.08.1985. Репринт. Приватний архів Людмили Овчаренко. Публікується вперше

6.7. ВАСИЛЬЄВА ВАЛЕНТИНА ФЕДОРІВНА (1900–1989)

З листа до Лідії та Олександри Трегубових від 10.07.1981:

«Дорогие Лидочка и Шурочка! ...Я когда зрячая была, я всю себя отдавала искусству. Когда я вышивала, рисовала, лепила, вела драмкружок и вырезала «вытынанки», я забывала все обиды. Уходила, как говорят с головой в работу и тогда забывалась. Правда по работе мне везло. Я везде была в почёте и уважении, так и сейчас. ...Сейчас многие работы во Львове на Всеукраинской выставке. Выставка уже два месяца длится эта выставка. Я просила выслать на нашу выставку мои работы. Они не выслали, так как она ещё продолжается. На эту выставку приезжают из заграницы. Теперь мои работы прекратились. Я почти слепая. Правый глаз не видит (темно), а левый чуть-чуть. И вот я писать уже не могу, мне трудно. Ты вероятно помнишь, какой у меня был почерк, а теперь не то красиво, но и грамотно я не могу. Иногда сижу и думаю, как это слово написать. Я ж тогда из Ворош[иловграда] как уехала в Полтаву, сразу получила квартиру, забрала маму к себе, и сразу поступила в сельскохоз. институт на работу на агро. факультет. Работала в кабинете ботаники. Очень интересная и трудная была работа. Нужно было из воска лепить цветы в разборном виде. Отдельно каждый лепесток, личинки, цветоножки, некоторые цветы в натуральную величину, а некоторые нужно было увеличить в несколько раз, и то точно. Работа меня увлекала и я иногда забывала, что нужно идти домой. И декан приходил, приносил мне пальто и шляпу и просил бросить работу. И вот как-то приезжает из Киева из Укрхудожсоюза (бывш. мой соуч.) и привёз мне назначение в Опошню на должность технорука и завпроизводства. Я его спрашиваю, как ты меня нашёл? А он мне говорит, мы тебя и под землёй нашли бы. «Ты же в наших кадрах». То было, а теперь я в институте и никуда не уйду отсюда. Он пошел в институт и там поднялась катавасия, меня не отпускают, а он доказывает, что незаменимый керамик и они будут биться за меня. Ректор повёл его в мой кабинет и показал мои работы. И говорит: «Вы видите, что она делает? Где мы найдём такого художника?» «А это меня не касается». В общем, Киев добился своего и меня забрали.

Пока на этом кончаю, потому что дальше Вы уже ничего не разберёте. Пока прощаюсь с Вами. Целую Вас крепко. Ваша В.Ф.

Когда будете писать, напомните мне на чём остановилась. В августе у нас свадьба – Славина дочка выходит замуж. Это будет 1-го, 10 я ложусь в больницу.

Славик шлёт вам привет. От меня всем привет. Я Вас всех люблю» [Приватний архів Людмили Овчаренко].

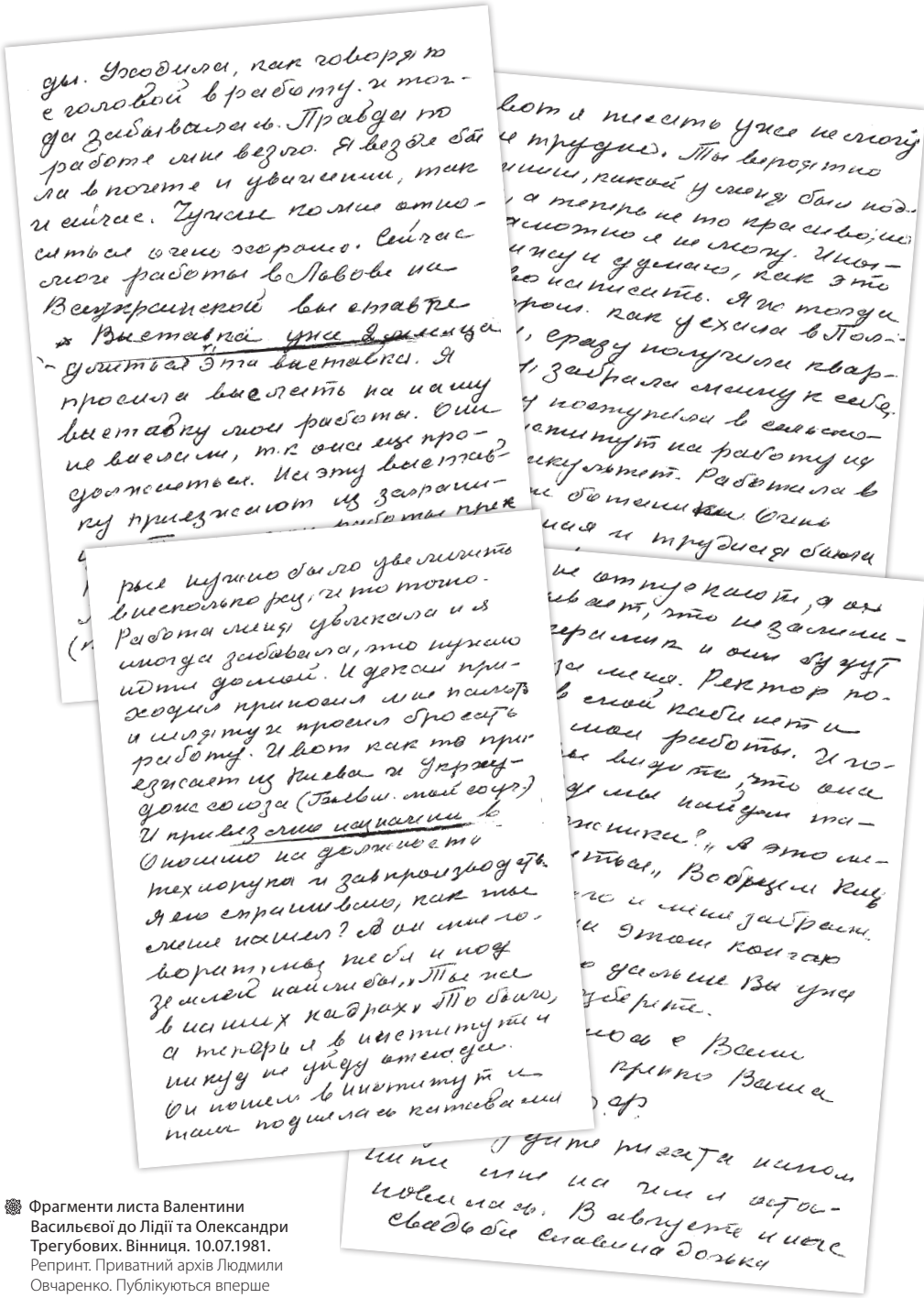

Фрагменти листа Валентини Васильєвої до Лідії та Олександри Трегубових. Вінниця. 10.07.1981. Репринт. Приватний архів Людмили Овчаренко. Публікуються вперше

Фрагмент листа Лідії Демчук
до Людмили Овчаренко
від 07.12.2001

«Валентина Федоровна умерла в 1989 году, ей было 89 лет.

Её муж – Дубинский Павел Андреевич – был расстрелян (как и её старший сын – Юра, 1917 г. рождения) в 1937 году. Её второй сын – Дубинский Ярослав Павлович – мой муж – умер 3 года назад.

Когда получила ваше письмо – разволновалась. Вспомнила их всех. Это были самородки – все очень талантливые люди. Ничего не могу рассказать о Павле Андреевиче, я его не знала, а Валентина Федоровна прожила со мной 30 лет. Все, что вас интересует о ней спрашивайте.

...Пожалуйста, пишите. Я с удовольствием буду с вами переписываться.

С уважением, Лидия Корнеевна Демчук». [Приватний архів Людмили Овчаренко].

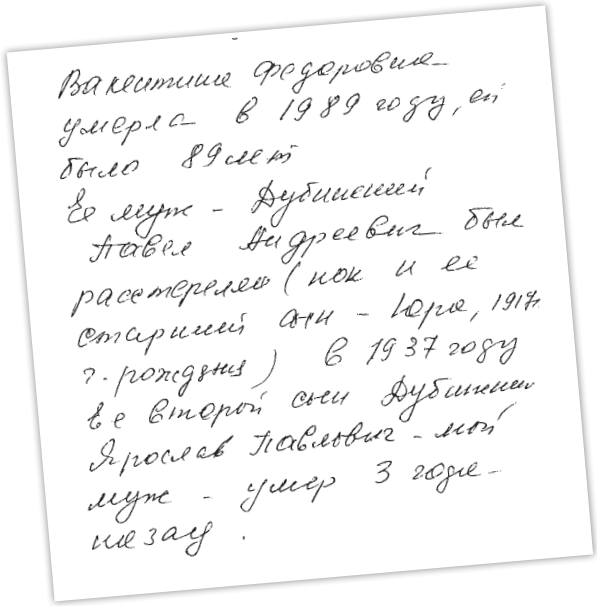
Валентина Федоровна
умерла в 1989 году, ей
было 89 лет
Ее муж - Дубинский
Павел Андреевич был
расстрелян (как и ее
старший сын - Юра, 1917
г. рождения) в 1937 году
а второй сын Дубинский
Ярослав Павлович - мой
муж - умер 3 года
назад.

Фрагмент листа Лідії Демчук до Людмили Овчаренко. Вінниця. 07.12.2001. Репринт. Приватний архів Людмили Овчаренко. Публікується вперше

**Невістка Валентини Васильєвої, 1936 р.н.; мешкає у Вінниці*

Лист Лідії Демчук
до Людмили Овчаренко
від 04.01.2002

«Здравствуйте, Людмила!

Большое спасибо за поздравление! Мы все Вас тоже поздравляем с Новым годом! Желаем Вам здоровья, больших успехов в жизни и творческой работе! Передо мной лежит Ваше письмо, на которое я постараюсь дать ответы по вашим вопросам.

О Павле Андреевиче.

На запрос Валентины Фёдоровны был получен такой ответ:

«Сообщаю, что в Управлении Службы национальной безопасности Украины по Луганской области в отношении Ваших мужа и сына имеются следующие сведения:

– Ваш муж, Дубинский Павел Андреевич, 1888 г. рожд., уроженец пос. Короп Черниговской обл., проживавший в г. Ворошиловграде, был арестован 6 сентября 1937 г., как враг народа, заключён в ИТЛ сроком на 10 лет.

В деле имеются сообщения Ухто-Ижемского ИТЛ о том, что Дубинский П.А. умер 10.12 – 38 года. В соответствии со ст.1 Указа ПВС СССР от 16.01.89 г. Ваш муж реабилитирован. Справку о реабилитации можете получить в прокуратуре Луганской области». Никакой справки не брали. А зачем?

«Ваш сын – Дубинский Ю.Павл., 1917 г. рождения, был арестован в г. Ворошиловграде 4 августа 1936 г. за подделку документов и проведение антисоветской агитации. Осужден был он на 4 года ИТЛ.

Дальнейших документов, где отбывал наказание, какова его дальнейшая участь, в деле не имеется.

Как отец, так и сын, были реабилитированы за отсутствует состава преступления».

Вот такой ответ был получен на запрос от 31.X.91 г. № 10/3 – 1058.

«За выяснением судьбы вашего сына рекомендуем обратиться в УВД Луганской обл. или в ГИЦ МВД СССР». Ответ давал тов. Лихницкий А.Г. Никто не обращался. А зачем?

Фотографии имеются, но такие старые, коллективные. Если надо, я Вам их сделаю.

Фотографии из Макарового Яра Валентины Фёдоровны нет. Дело в том, что она перед смертью очень много сожгла. Есть старые фотографии с подписью внизу: «стильные майоликовые изделия». На фотографии изделия из керамики, на другой фотографии – мастерская, где работают рабочие, по моему, она среди них.

Есть фотография Павла Андреевича в деревообрабатывающей мастерской, где изготовлялась мебель под его руководством. г.Полтава.

Есть большая фотография 1905 г.: ученики за работой кафельной печи в Миргородской школе, мастер – отец В. Фёдор. – Васильев Ф.П.

О Валентине Федоровне.

Родилась 23 февраля 1900 г. в г.Полтаве. Отец по фотографии был из интеллигентов, из рассказов – большая умница, во всем талантлив. Помимо всего был лекарь. Было очень много старинных книг, пособий по медицине, но она всё раздала, растерялись. Мать её была очень красивая, интеллигентная женщина, носила шляпы, платья со шлейфами.

Валентина Фёдоровна закончила художественное училище (имеется её дипломная работа – блюдо очень красивое расписанное). Потом вышла замуж в 16 лет. Уехала с Пав. Андр. в Алтыновку к его родным. Там родила сына в 1917 г. – Юрика. Есть фотография.

Куда и как складывался её тогда жизненный путь. Она все время до самой пенсии была связана с керамикой, в Полонном (есть завод там?). Она изготавливала вазу в подарок Хрущеву к юбилею. Потом работала на кирпичных заводах главным инженером. Она была (как и они все) очень талантливым человеком, рисовала, лепила, вышивала, шила, ну, всё она умела. Потом она занялась вырезанием всяких орнаментов из бумаги. Участвовала все время в выставках, где только они проводились. У нас были фотографии работ – вырезок даже из Японии, но её были во много раз сложнее и красивее. Приезжал из Харькова специалист, взял у неё вырезки и переложил на металл, сделали в Харькове ограждение на мосту с её орнаментом. Всё, Людочка, это надо увидеть. Многое я отдала в наш музей. Кое-что осталось. Есть её керамические работы, блюдо, куманок, ваза, блюдо. Кажется, всё пока описала. Заканчиваю. С большим к Вам уважением, семья Дубинских!

Валентина Фёдоровна закончила в Миргороде Полтавской губернии Художественно-промышленную школу им. Н.В.Гоголя. Это я нашла на открытке, которую ей подписал Павел, когда она там училась». [Приватний архів Людмили Овчаренко].

ВИСНОВКИ

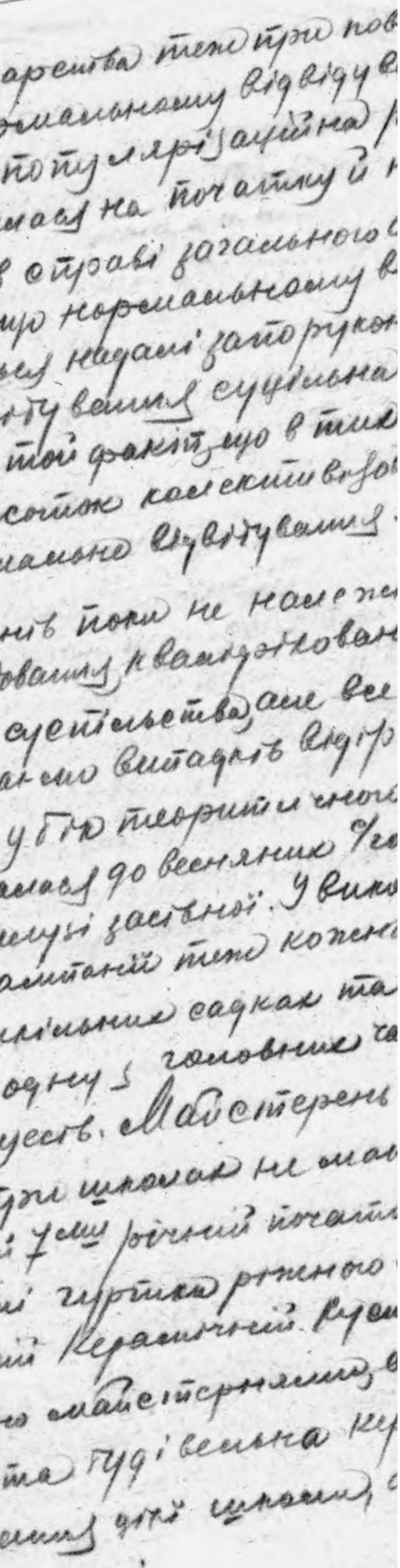

Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа була продовженням земських ініціатив початку XX століття, спрямованих на підтримку кустарних промислів через організацію кустарних складів, музеїв, різноманітних навчальних майстерень, зразкових показових пунктів чи художньо-промислових шкіл. Земська ідея заснування спеціалізованої школи в одному з провідних гончарних осередків Луганщини на момент її відкриття ще була актуальною. Макарів Яр здавна славився цим промислом, мав багаторічний досвід земської роботи в напрямку його поліпшення. Масове безземелля селянства спонукало місцеву владу шукати шляхів розвитку села. Багаті поклади гончарної глини і значна кількість кустарів, основним засобом до існування яких десятки років було гончарство, прискорили рішення провідників повіту: одним із шляхів економічного поступу мало стати поширення серед населення регіону професії майстра гончарної кустарної промисловості. Залучення колишнього земського діяча Павла Дубинського до реалізації проекту теж відіграло важливу роль, оскільки він уже був знайомий із основними принципами діяльності земських шкіл, розвитком кустарних промислів і мав власний, набутий раніше досвід у цій справі. Однак теоретичні засади земського гончарного шкільництва, якими повторно намагалися послуговуватися в 1920-х роках, втілювали в інших соціально-економічних умовах, а тому послідовно відтворити аналог земської гончарної школи не вдалося. Макарово-ярівську керамічну кустарно-промислову школу було відкрито запізно, у час спаду зацікавлення кустарництвом, коли державна політика визначила пріоритетними напрямками розвитку економіки важку індустрію й колективізацію в сільському господарстві, а традиційне гончарство вступало в стадію повсюдного занепаду. Ідея розбудови гончарної школи в с.Макарів Яр не була підтримана місцевою владою. Її випускники були зорієнтовані на роботу в кустарному виробництві, яке на початку 1930-х років фактично вже було знищено.

На жаль, вдалося проаналізувати різновиди виробів гончарної школи лише за тією незначною їх кількістю, яка донині збереглася в музейній збірці Луганського краєзнавчого музею та Історико-меморіального музею Олександра Пархоменка в селі Пархоменко. У фондах музеїв віднайдено тільки зразки нехарактерних для гончарного осередку виробів – чорнильних наборів, попільничок, які не прижилися серед асортименту виробів місцевих гончарів, оскільки були мало пов'язані з народним побутом. Хоча, за спогадами учнів, напочатку заклад було зорієнтовано на кустарне виробництво посудних форм (кубишки, макітри, горщики, миски, глечики тощо) [54, арк.50-53]. Згодом їх змінили речі міщанського, передовсім канцелярського побуту: чорнильні набори, попільнички, вазочки, таці. Причину цього вбачаю, перш за все, у занепаді гончарства, у зменшенні попиту на традиційні глиняні вироби, у поширенні в середовищі споживачів продукції «ненародного» характеру. Підтвердити факт виробництва у гончарній школі традиційних народних форм та похідних від них сучасних виробів могли б належним чином атрибутовані глиняні вироби, але такі матеріали віднайти не вдалося, окрім виготовлених у 1950-х роках творів Антона Івановича Дудака, які за формою були характерними для гончарства регіону.

Дослідник гончарного мистецтва Луганщини Олександр Тищенко зробив кілька хибних висновків щодо результатів діяльності гончарної школи в с.Макарів Яр: 1) причиною закриття школи він вважав збайдужіння до неї керівництва Донецької промкооперації; 2) на його думку, гончарна школа *«залишила глибокий позитивний слід на розвиткові гончарного мистецтва Луганщини... Внаслідок її діяльності різко підвищилась художня і технічна грамотність майстрів народних гончарних промислів...»* [94, с.117]. Насправді ж, заклад не зміг дати потужного поштовху розвитку народного гончарства, запровадити нові риси в цьому виробництві, бо, власне, й традиційне гончарство краю не мало яскравих зразків, які могли б послужити підґрунтям для такої новизни. Тому традиції народного гончарства мало впливали на асортимент глиняних виробів школи. З огляду на це не доводиться стверджувати, що регіональна гончарна школа Луганщини виконала свою місію з поповнення народного промислу фахівцями з гончарства. Актуальність її існування зникла відразу ж після згортання нової економічної політики в державі, коли кустарне художнє виробництво перестало бути для влади фактором економічної стабілізації в селі, і коли держава втратила до нього інтерес.

У період від 1932 до 1935 року Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа існувала здебільшого за інерцією, аніж продумано й планомірно: на її утримання кошти майже не виділяли, учнів було близько 10, заняття проводили несистематично. Із навчального закладу гончарна школа перетворилася в майстерню, що продукувала певну продукцію й боролася за своє існування з державною бюрократичною системою, не розуміючи, що все це було марним, бо гончарне шкільництво не вписувалося в загальну концепцію розвитку «Країни Рад».

Через зазначені причини економічного й політичного характеру, властиві другій половині 1920-х – першій половині 1930-х років, гончарна школа не змогла справити суттєвого впливу на розвиток гончарного промислу Луганщини. Хоча її

вихованці й були гончарями, розумілися в гончарній справі, проте залишатися в голодному й розореному селі вони не хотіли і шукали собі кращої, ніж у їхніх батьків, долі. Для безпаспортних «невиїзних» селян отримання кваліфікації майстра кустарної промисловості відкривало шлях до міста, реальним ставав шанс вирватися із села, економіка якого була остаточно підірвана суцільною колективізацією.

Аналіз наявних матеріалів переконує, що Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа була єдиним у регіоні спеціалізованим навчальним закладом, який готував фахівців з гончарства, забезпечував високий рівень загальної освіти, формував у своїх вихованців художні уявлення і смаки. Її випускники продовжували освіту в інших навчальних закладах, розумілися на цінності знань і мистецтва у житті, виховували усвідомлення цієї значущості в своїх учнях. Прикладом можуть бути Лідія Трегубова, яка все своє життя присвятила мистецтву скульптури й вихованню молодого покоління мистців; Наталя Артюшенко, яка працювала в художніх майстернях Харкова; Адам Воскобой, який став заслуженим діячем культури РРФСР, а його діти отримали наукові ступені доктора й кандидата наук; родина Дубинських, де мистецтво завжди було в пошані. Цей список може бути значно повнішим, якщо продовжувати наукові пошуки.

Ще раз зверну увагу на обставину, що Макарово-ярівська керамічна кустарно-промислова школа перетворилася в осередок національного відродження українства у тодішньому зрусифікованому середовищі Луганщини. Це було небезпечне явище для тоталітарного більшовицького режиму, бо поширювало в середовищі селян почуття любові до рідної мови, пробуджувало цікавість до національної культурної спадщини, формувало в українців національні духовні цінності. Тому шукати якихось особливих причин для фізичного знищення завідувача гончарної школи співробітникам НКВС не довелося, оскільки необхідні аргументи лежали на поверхні й стали приводом до його засудження. Поступове згортання діяльності Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи було закономірним наслідком загальнодержавної політики, а фізична розправа над її керівником довершила цей процес. Регіональна гончарна школа Луганщини не стала винятком на фоні знищення гончарства України в цілому і репресій проти прогресивно мислячої частини українського суспільства.

Припинення діяльності Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи не звело нанівець здобутки її восьмирічної діяльності, хоча, звісно, результат міг бути більш плідним, коли б не зазначені обставини: політика держави щодо кустарних промислів набула нищівного для них характеру.

І насамкінець, звертаю увагу на те, що історія народу складається з історії життя кожного його представника. Від того, наскільки вона буде повною, детальною, ґрунтовною, значною мірою залежить і рівень етнічної свідомості. Історія українського мистецтва – це історія життя й творчості кожного окремо взятого мистця. Тільки пам'ятаючи про людей, які творили й творять українську культуру, ми всі разом утверджуватимемося як самобутнє й самодостатнє явище світової історії.

Заграничн. 5 отд.

ХРАНИТЬ ВЕЧНО

10 ОТДЕЛЕНИЕ УКГБ
по Ворошиловградской обл.
АРХ. № 6285-р

(372)

...равление

Отдел

УЧТЕНО в 1962 году

ДЕЛО №

По обвинению

Начато „__" _____ 19 г. В _____ томах

Окончено „__" _____ 19 г. Том №

Арх. № 2223 тр.

Сдано в архив _____ 19 г.

6285 р

~~5838~~

(372)

ДЖЕРЕЛА

5838

1. **Алексєєва Л.І., Каіра Г.В.** Пархоменко // Історія міст і сіл Української РСР: У 26 томах. Луганська область. – К.: Головна редакція Української радянської енциклопедії АН УРСР, 1968. – С.371-381.
2. **Архів Управління** Служби безпеки України в Луганській області. – Од. зб. 6285-р.
3. **Бабенко В.А.** Этнографический очерк народного быта Екатеринославского края. – Екатеринослав: Типография губернского земства, 1905. – 101 с.
4. **Васильєва Валентина Федорівна:** лист до Трегубових від 10.07.1981 // Приватний архів Людмили Овчаренко.
5. **Васильєва Валентина.** Пояснююча записка до програми з ліплення для Професійно-технічної школи селянського будівництва м.Новгород-Сіверський. – Новгород-Сіверський. 1925 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
6. **Відповідь КДБ** УРСР на запит родини Дубинських від 31.10.1991 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
7. **Відтиск печатки** Професійно-технічної школи селянського будівництва м.Новгород-Сіверський. – Новгород-Сіверський. 1925 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
8. **Вірші**, присвячені Валентині Васильєвій її шанувальником. – Миргород, друга половина 1910-х років // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
9. **Воскобой Адам Опанасович:** лист до Лідії Трегубової від 18.05.1992 // Приватний архів Людмили Овчаренко.
10. **Грамота Павла Андрійовича Дубинського**. – Макарів Яр. 26.03.1934 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
11. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.230. – Оп.1. – Од. зб.44.
12. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.230. – Оп.1. – Од. зб.160.
13. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.243. – Оп.1. – Од. зб.520.
14. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.243. – Оп.1. – Од. зб.655.
15. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.243. – Оп.1. – Од. зб.715.
16. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.243. – Оп.1. – Од. зб.1202.
17. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.243. – Оп.1. – Од. зб.1254.
18. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.395. – Оп.1. – Од. зб.2393.
19. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.126.
20. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.153.
21. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.162.
22. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.166.
23. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.174.
24. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.264.
25. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.267.
26. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.293.
27. **Державний архів** Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.306.

28. Державний архів Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.330.
29. Державний архів Луганської області.. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.368.
30. Державний архів Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.468.
31. Державний архів Луганської області. – Ф.Р.401. – Оп.1. – Од. зб.761.
32. Державний архів Луганської області. – Ф.Р.693. – Оп.1. – Од. зб.407.
33. Державний архів Луганської області. – Ф.Р.693. – Оп.1. – Од. зб.420.
34. Державний архів Луганської області. – Ф.Р.821. – Оп.1. – Од. зб.1.
35. Державний архів Луганської області.. – Ф.Р.821. – Оп.3. – Од. зб.20.
36. Державний архів Луганської області. – Ф.Р.821. – Оп.3. – Од. зб.24.
37. Державний архів Луганської області. – Ф.Р.821. – Оп.3. – Од. зб.25.
38. Державний архів Луганської області. – Ф.Р.821. – Оп.3. – Од. зб.27.
39. Довідка, видана Павлу Дубинському. – Ворошиловград, 13.08.1936// Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
40. Довідка про участь Валентини Васильєвої у виставках. – Вінниця, середина 1980-х років // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
41. Довідка про роботу Ярослава Дубинського в Полянській художньо-продукційній артілі „Керамік". – Полонне, 23.07.1940 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.
42. Доклад к вопросу о Южно-Русской областной выставке // Журналы и доклады Славяносербского Уездного Земского Собрания 44-й очередной сессии 1909 года и экстренных заседаний 15 и 16 марта и 12 июля 1909 года с приложениями. – Луганск: Типография С.М.Гаммерштейн, 1910. – С.401-406.
43. Доклад №18 об открытии керамической мастерской и школы печных мастеров // Журналы XXXXVI очередного Старобельского земского собрания с докладами, отчётами управы и приложениями к ним. – Старобельск: Типография Л.Н.Башлай, 1911. – С.20-24.
44. Доклад о мерах к улучшению гончарного промысла в уезде // Журналы и доклады Славяносербского Уездного Земского Собрания 44-й очередной сессии 1909 года и экстренных заседаний 15 и 16 марта и 12 июля 1909 года с приложениями. – Луганск: Типография С.М.Гаммерштейн, 1910. – С.160-162.
45. Доклад об улучшении гончарного производства в селе Макаровом Яре // Журналы и доклады Славяносербского Уездного Земского Собрания 45-й очередной сессии 1910 года и экстренных заседаний 10 февраля и 20 мая 1910 года с приложениями. – Луганск: Типография С.М.Гаммерштейн, 1911. – С.160-163.
46. Доклад Славяносербской Уездной Земской Управы о развитии гончарного промысла // Журналы и доклады Славяносербского Уездного Земского Собрания 49-й очередной сессии 1914 года и экстренных заседаний 25 января и 22 августа 1914 года. – Луганск: Типолитография С.М.Гаммерштейн, 1915. – С.209-210.
47. Дубинський Юрій: лист до Людмили Овчаренко від 04.01.2002 // Приватний архів Людмили Овчаренко.
48. Журавльова Тетяна Адамівна: лист до Людмили Овчаренко від 28.03.2002 // Приватний архів Людмили Овчаренко.
49. Журнал 49-го очередного Славяносербского Уездного Земского Собрания сессии 1914 г. Заседание 6 ноября // Журналы и доклады Славяносербского Уездного Земского Собрания 49-й очередной сессии 1914 года и экстренных заседаний 25 января

и 25 августа 1914 г. – Луганск: Типо-литография С.М.Гаммерштейн, 1915. – С. 156-268.

50. Журналы и доклады Славяносербского Уездного Земского Собрания 44-й очередной сессии 1909 года и экстренных заседаний 15 и 16 марта и 12 июля 1909 года с приложениями. – Луганск: Типография С.М.Гаммерштейн, 1910. – XXIII, 649 с.

51. Журналы и доклады Славяносербского Уездного Земского Собрания 45-й очередной сессии 1910 года и экстренных заседаний 10 февраля и 20 мая 1910 года с приложениями. – Луганск: Типография С.М.Гаммерштейн, 1911. – 448, 236 с.

52. Запрошення Валентині Васильєвій до участі у виставці. – Харків, 05.03.1976 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

53. Звіт про наукову керамологічну експедицію до Луганська заступника з наукової роботи директора Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України Людмили Овчаренко // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.3. – Од. зб.155. – Арк.1-4.

54. Звіт про наукову етнографічну експедицію до Луганської області молодших наукових співробітників Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України Людмили Меткої та Світлани Литвиненко (08.10.2001 – 18.10.2001) // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.7. – Од. зб.66. – 56 Арк.

55. Иванцова Нонна. Памяти скульптора Трегубовой // Жизнь Луганска. – Луганск, 2000. – №23. – 8 июня. – С.11.

56. Каплун Н.Н. Гончарство на Луганщине (к. XX – нач. XX в.) // Луганщина: Етнокультурний вимір. – Луганськ: Альма-матер, 2001. – С.112-119.

57. Каплун Наталя, Смілянська Наталя. До історії гончарного промислу села Макарів Яр // Український керамологічний журнал. – 2004. – № 4. – С. 48-59.

58. Краткий историко-географический очерк Славяносербского уезда // Ежегодник-справочник Славяносербского Уездного Земства на 1914-й год: В 3-х отделах. – Луганск: Типо-литография С.М.Гаммерштейн, 1914. – С.1-6.

59. Лащук Ю.П. Українська народна кераміка XIX–XX ст.: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства. – Львів, 1969. // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.2. – Од. зб.16/1. – 633 арк.

60. Лащук Юрій. Матеріали польових обстежень Луганської області // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Фонд Юрія Лащука. – Од. зб.334. – Арк.17.

61. Лист директора Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя Олександра Кир'якова до Павла Дубинського. – Миргород, 01.06.1911. // Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

62. Лист директора Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя Олександра Кир'якова до Андрія Дубинського про навчання його сина Павла Дубинського. – Миргород, 10.01.1912. // Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

63. Лист до Павла Дубинського від 11.11.1927. – Черкаси // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

64. Лист до Павла Дубинського від 26.06.1932 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

65. Литвиненко Світлана. Макаровоярівська керамічна школа // Наша газета. – Луганськ, 2002. – №29. – 5 березня. – С.38.

66. Метка Людмила. Гончарство Луганщини (за матеріалами етнографічної експедиції) // Український керамологічний журнал. – 2002. – №2. – С.21-28.

67. О развитии гончарного промысла //Доклады об агрономических мероприятиях Славяносербского земства 49-му очередному Славяносебскому уездному земскому собранию сессии 1914 года. – Луганск: Типография С.М.Гаммерштейн, 1914. – С.46-47.

68. Обзор экономических мероприятий Славяносербского уездного земства за 1911 год. – Луганск: Типо-литография С.М.Гаммерштейн, 1912. – IV, 223, 132, 64, 110 с.

69. Овчаренко Людмила. З історії Макаровоярівської керамічної кустарно-промислової школи // Історична пам'ять: Науковий збірник. – Полтава: АСМІ, 2004. – №2. – С. 100-113.

70. Овчаренко Людмила. Макаровоярівська керамічна кустарно-промислова школа // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.56-67.

71. Овчаренко Людмила. Заручена з мистецтвом // Український керамологічний журнал. – 2002. – №3. – С.76-79.

72. Овчаренко Л.М. Васильєва Валентина Федорівна // Енциклопедія Сучасної України. – К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2005. – Т.4. – С.131.

73. Орієнтовний кошторис на технічні виробничі споруди й обладнання майстерень художньої кераміки і скульптури Архітектурно-планувального управління міськкомгоспу Луганської міськради. – Луганськ, 1935 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

74. Отчёт о деятельности Макаро-Яровского сельскохозяйственного общества за 1911 год // Обзор экономических мероприятий Славяносербского уездного земства за 1911 год. – Луганск: Типо-литография С.М.Гаммерштейн, 1912. – IV, 223, 132, 64, 110 с.

75. Отчёт о состоянии Миргородской художественно-промышленной школы имени Н.В.Гоголя за 1900 год. – Полтава: Типо-литография Л.Фришберга, 1901. – С.3-4.

76. Польові матеріали Людмили Овчаренко.

77. Попова Нюся: лист до Трегубових // Приватний архів Людмили Овчаренко.

78. Посвідчення Павла Дубинського. – 1925 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

79. Посвідчення Павла Дубинського. – Алтинівка, Кролевецький повіт, Чернігівська губернія, 10.03.1923 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

80. Посвідчення Павла Дубинського. – Алтинівка, Кролевецький повіт, Чернігівська губернія, 04.08.1923 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

81. Посвідчення Павла Дубинського. – Новгород-Сіверський, 1925 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

82. Посвідчення Павла Дубинського. – Макарів Яр, 28.05.1935 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

83. Рішення виконкому Вінницької обласної ради депутатів трудящих „Про організацію скульптурно-художньої майстерні з архітектурного оздоблення будинків". – Вінниця, друга половина 1940-х років // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

84. Сборник статистических сведений по Екатеринославской губернии. Славяносербский уезд. – Екатеринослав: Типография Я.М.Чаусского, 1886. – Вып.3. – 9, 442, 131 с.

85. Свідоцтво про народження Ярослава Дубинського. – Алтинівка, 26.03.1923 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

86. Свод экономических мероприятий Славяносербского уездного земства с 1866 по 1911 гг. – Луганск: Типо-литография С.М.Гаммерштейн, 1912. – 729 с.

87. Селіверстов А. До п'ятирічного плану розвитку професійної освіти на Луганщині // Радянська школа. – 1929. – №1. – С.111-120.

88. Скачков П. Обзор гончарного промысла в с.Макаров-Яр // Ежегодник-справочник Славяносербского Уездного Земства на 1914-й год: В трех отделах. – Луганск: Типо-литография С.М.Гаммерштейн, 1914. – С.136-151.

89. Спаська Євгенія. Подорожі по Чернігівщині; уривки з щоденників, рр.1921–1926; головним чином про ганчарство чернігівське // Українське Гончарство: Національний культурологічний щорічник. За рік 1994. – Опішне: Українське Народознавство, 1995. – Кн.2. – С.337-373.

90. Табель успішності Павла Дубинського за 2 клас Миргородської художньо-промислової школи імені Миколи Гоголя. – Миргород, 1912 //Приватний архів родини Дубинських (Вінниця). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

91. Телеграма Юрія Дубинського до Валентини Васильєвої. – Друга половина 1930-х років // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

92. Телеграма Юрія Дубинського до Валентини Васильєвої. – Берелех, Хабаровський край, кінець 1930-х років // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

93. Телеграма Юрія Дубинського до Валентини Васильєвої. – Магадан, 21.06.1941 // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

94. Тищенко О.Р. Гончарне мистецтво Луганщини // Народна творчість та етнографія. – 1958. – №3. – С.110-119.

95. Трегубова Лідія Петрівна. Спогади про Макаровоярівську керамічну кустарно-промислову школу // Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному,

Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.3. – Од. зб.156. – Арк.1-2.

96. Трегубова Олександра Петрівна: лист до Людмили Овчаренко від 06.11.2001 // Приватний архів Людмили Овчаренко.

97. Трегубова Олександра Петрівна: лист до Людмили Овчаренко від 07.01.2002 // Приватний архів Людмили Овчаренко.

98. Трегубова Олександра Петрівна: лист до Людмили Овчаренко від 12.11.2001 // Приватний архів Людмили Овчаренко.

99. Трудова книжка Валентини Васильєвої// Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

100. Характеристика Ярослава Дубинського – керівника скульптурно-архітектурної майстерні при Вінницькій обласній проектній конторі. – Вінниця, 1960-ті роки // Приватний архів родини Дубинських, Вінниця. Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства.

101. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.166. – Оп.6. – Од. зб.7420.

102. Шмагало Ростислав. Гончарные промыслы Украины конца XIX – начала XX веков (Исследование организационно-творческих процессов): Диссертация на соискание ученой степени кандидата искусствоведения. – М., 1992. – 164 с. // Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. – Ф.1. – Оп.2. – Од. зб.37.

Кабінет завідувача Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи (?). Макарів Яр. Кінець 1920-х – початок 1930-х років. Фото з приватного архіву Павла Дубинського. Автор фото невідомий. Приватний архів Олександри Трегубової (Луганськ). Копія – Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства. Публікується вперше

ПОКАЖЧИКИ

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Адам 124
Алеко В. 113
Алеко Зінаїда 113
Алеко Іларіон 51, 52, 113
Алексєєва Л.І. 146
Андрушенко Оксана 4, 159
Антифеєв Михайло Олександрович 51, 52, 113, 132,133
Артманюк 88
Артюшенко 132
Артюшенко Алексей 135
Артюшенко В. 17, 21, 135
Артюшенко Іван 113, 133
Артюшенко Наталя Миколаївна 6, 100, 101, 102, 106, 110, 113, 121, 123, 135, 144, 160
Артюшенко Олександр Якович 110, 120
Артюшенко Ольга Антонівна 64
Артюшенко Уляна Михайлівна 113
Артюшенко Фекла 100
Артюшенко Юрій 113
Бабенко В.А. 146
Базарний Іван 113
Бараниченко Ілля 113
Башлай Л.Н. 147
Безрідний Макар 16
Безуглий 51, 132
Безуглий Яків 47, 113, 133
Білоскурський Осип 39, 40, 110
Блюм Таїса 159
Блюхер 91
Божедарович Степан 16
Бойко Тимофій (П.) Андрійович 59, 63, 107, 110, 113, 120, 121, 128
Болотова Дарина Софронівна 98, 99, 107
Борисенко Валентина 4
Бузиніна Надія 113, 128
Булацель 18
Валуйська Єва 113, 128
Васильєв Олександр 86
Васильєв Федір Петрович 36, 82, 83, 139
Васильєва Валентина Федорівна 4, 5, 6, 36, 42, 48, 51, 52, 58, 60, 62, 63, 68, 69, 74, 76, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 92, 98, 109, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 139, 140, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 158, 160
Васильєва Марія Іларіонівна 86
Васильєва Ольга 82, 84, 86
Васильєва Ольга Федорівна 84, 86
Васильєві, *родина* 84, 86
Винниченко 88
Вишня Остап 88, 89
Воронцова Неля 159
Воскобой Адам 6, 110, 121, 131, 132, 133, 144, 146, 158
Гаакч Александр 90
Гайворонська Віра 51, 52, 112, 113, 132, 133, 160
Гайворонський Ілля 51, 113
Гайворонський Павло 113
Гаммерштейн С.М. 147, 148, 149, 150
Гельман Макс Ісайович 103, 106
Гоголь Микола 26, 29, 30, 31, 33, 35, 36, 39, 68, 69, 82, 83, 140, 148, 149, 150
Голованенко Олена Михайлівна 113, 128
Головко Серафима 113, 128
Голубець Орест 4
Гончаров Олексій Михайлович 49, 75, 77, 78, 79
Гончаров Тимофій 113
Горький Максим 93, 159
Гребенюк 113, 132, 160
Гречин Володимир 113, 126
Гречина Марія Петрівна 58, 113, 126
Грушевський Михайло 89
Гудков 60, 61
Гюльденштедт Йоганн Антон 16
Дегтярьов Іван 58, 113
Демчук Лідія 138, 139, 158
Добранчев П. 113
Добранченко І. 60
Доля Любов Герасимівна 63
Дубинський Андрій 66, 68, 69, 148
Дубинський Іван Андрійович 76
Дубинська Людмила 158
Дубинська Марія 84
Дубинська Наталя Петрівна 66, 67
Дубинський Павло Андрійович 4, 5, 6, 39, 40, 41, 44, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 56, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 98, 99, 110, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 123, 124, 128, 129, 131, 133, 138, 139, 140, 142, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 158, 160
Дубинський Юрій Павлович 6, 71, 72, 74, 83, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 113, 138, 139, 140, 147, 150, 160
Дубинський Юрій Ярославович 158
Дубинський Ярослав Павлович 6, 83, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 123, 124, 136, 138, 147, 150, 151, 160
Дубинські, *родина* 6, 36, 48, 52, 58, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 73, 74, 75, 77, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 140, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 158, 160
Дубінін Олекса 113
Дудак Антон Іванович 49, 80, 110, 111, 120, 131, 133, 143
Дяченко Людмила 159
Этьеван Ж. 88
Єва 124
Єлизавета Петрівна 16
Журавльова (Воскобой) Тетяна Адамівна 6, 133, 134, 147, 158
Завгородній Володимир 158
Звіряка Микола Павлович 12, 48, 51, 52, 60, 64, 77, 98, 117, 119, 121, 123, 124
Звіряка Павло Іванович 63
Звіряка Пантелеймон Тихонович 64
Звіряка Семен 28
Иванцова Нонна 148
Іванов М.Г. 60, 61
Ільєнко 18
Кабанов 41
Каган 60

Каіра Г.В. 146
Калінін Михайло 68, 74, 76
Каплун Наталя 12, 148, 158
Каранда Григорій 49, 58, 75, 77, 78, 79, 91, 110, 113, 120, 128, 131, 132
Кариков Пантелеймон Олексійович 72
Карунна Ольга 4, 159
Катерина II 16
Кир'яков Олександр 30, 69, 83, 148
Кирячок Михайло Іванович 12, 49, 51, 59, 60, 63, 73, 98, 110, 117, 120, 123, 131, 133
Клименко Олена 11
Клочко Дмитро Іванович 48, 117
Клочко Тетяна 158
Ковалев Степан 91
Козлов 78
Колесникова Надія 113, 128
Колісниченко Дмитро 113, 133
Колісниченко Степан Юхимович 49, 77
Кондратенко Ірина 113, 126
Кондратенко Секлета 58, 113, 126
Кононенко 51, 52, 58
Кононенко Ірина 158
Кононенко Ничипір 113
Короленко Володимир 7
Коченко Наталя 158
Кравченко Ганна 158
Краснопівцев Микола 51, 131, 133
Кривосінна Олена 58, 126
Кривосінна Уляна Антонівна 113, 128, 131, 160
Кривосінний Антон 78
Круглий Артем 113
Круглий Василь 52, 113, 133
Крупська Надія 107
Крутінь Катерина Василівна 63
Кузьмин Іван 113, 128
Кулішов Анатолій 158
Кутько 120
Кутько Василь Дем'янович 63
Кутько Захар Юхимович 35
Кушнір 51, 52, 113, 132
Лагута Віра Василівна 6, 113, 129, 130
Лазуткін 109, 120
Лащук Юрій 11, 12, 17, 20, 27, 29, 111, 113, 148
Левченкова Оксана 113
Лисенко Михайло Григорович 103, 106
Литвиненко Світлана 148, 149
Литвинова Марія 113, 128
Лихницкий А.Г. 139
Лопе де Вега 81, 116
Лубенець Ганна Федорівна 113, 128
Лубенич 160
Мажаєв Феоктист 113, 128
Манциз Ганна 159
Мартенс 18, 26, 29, 32, 33
Матущак Валентина Василівна 159
Матущак Микола Кіндратович 159
Меркулова Віра 113
Метка Людмила 12, 13, 18, 35, 130, 148, 149
Минаєва Анфіса 113, 128
Михаїл 16
Михайлів Андрій 113
Мухін 102
Наботченко Катерина Аврамівна 80, 113
Наулко Всеволод 4
Ніцше 88
Овчаренко Людмила 2, 3, 4, 7, 18, 20, 22, 26, 28, 30, 32, 34, 36, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 68, 70, 72, 74, 76, 78, 80, 82, 84, 86, 88, 90, 92, 94, 100, 102, 104, 106, 108, 110, 112, 118, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 158, 160
Овчаренко Юлія 126
Олійник Віра 105
Павлюк Степан 4
Панасюк Галина 4, 159
Панасюк Юлія 4, 159
Пархоменко Олександр 13, 20, 27, 29, 35, 47, 74, 105, 106, 143, 159, 160
Пархоменко Олексій 143, 160
Патковський Станіслав Антонович 83
Пащенко Євдокія Кузьмівна 80, 113, 128, 131, 160
Переборщиков І. 31, 32, 33
Петров Іван Якович 48, 51, 60, 116, 119, 123, 133
Пилипенко 88
Плескун Лариса 159
Попова Ганна Іванівна 59, 60, 63, 100, 113, 120, 121, 128, 149, 160
Пошивайло Ігор 4
Пошивайло Олесь 4, 5, 11, 159
Пошивайло Тарас 47, 108, 160
Пошивайло Юрко 4, 105, 159, 160
Пройда Григорій 58, 113
Прокопенко Інна 4, 159
Прус Болеслав 89
Рахно Костянтин 4
Рашкович О.Г. 16
Ревуцький 91
Рєпін Іван 90, 91
Рибалка Петро 113
Риб'янцева Інна 159
Рогозін 39
Рудьківська Галина Василівна 6, 128
Рудковська Тетяна 104
Ружа Юрій 158
Ручка Т.П. 48, 117
Рябих Валентина 158
Садовський Микола 93, 94
Самшеєва 113, 128
Санченко Іван Михайлович 49, 60, 75, 77
Селиверстов А. 38, 150
Семенцов Микола 159
Сергеєва Галина 159
Скачков П. 150
Скочко Павло 113
Скрипник 58, 113
Скубенко Григорій 113
Смілянська Наталя 12, 148, 159
Сморж Леонід 4
Смушкова 113, 128
Соколов О. 28
Сотников Яків 78
Соцков Олег 159
Спаська Євгенія 70, 150
Спільник Вікторія 4
Старова Єфросинія 58, 113, 126
Старовойтов Микола 158
Сябро Віра 113
Сябро Іван 51, 113
Тараненко 113, 128
Тараненко Катерина 113, 128
Темников Іван 113, 128
Терновська Віра 52, 113, 132, 133
Тимченко 91, 113, 126
Тимченко Лаврентій Олексійович 60, 63
Тищенко Олександр 11, 60, 143, 150
Ткаченко Антоніна 158
Трегубов Петро 99
Трегубова 148
Трегубова Лідія Петрівна 6, 51, 52, 59, 66, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 112, 113, 116, 117, 118,

119, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 131, 132, 133, 135, 136, 137, 146, 150, 158, 160
Трегубова Олександра Петрівна 6, 42, 45, 50, 51, 58, 59, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 117, 118, 119, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 132, 135, 136, 137, 144, 150, 151
Трегубови, *родина* 99, 104, 146, 149, 160
Троцький 88, 89
Удовиченко Іван Степанович 49, 77, 80
Федоренко Ганна Петрівна 58, 111, 112, 113, 126
Фрішберг Л. 149
Фрунзе 110, 134
Хмелевський Йосип 69
Хмельницький Богдан 59
Хрипун Тетяна 4, 159
Хрущов Микита 88, 140
Циганок 51, 132
Циганюк Олексій 113, 133
Чабаненко Тимофій Євдокимович 49, 75, 77, 78, 79
Чаусский Я.М 150
Челишева Тетяна 158
Чемберлен 80
Черевань Варвара 113, 128
Череминська Любов 135
Черновська Віра 51, 113, 160
Чирвенко Федір 26, 27, 28
Чкалов Валерій 93
Чорноус Федір 58, 113, 126
Чуб Олена 4, 159
Шабинський Ілля 51, 52, 113, 132, 133
Шевченко Тарас 4, 81, 116
Шелєпова Віра Василівна 113, 128
Шелєпова Євдокія Іванівна 104
Шкурко Іван Іванович 12, 48, 51, 52, 59, 60, 80, 98, 106, 110, 111, 117, 119, 120, 121, 123, 124, 131, 133
Шкурко Олександра 58, 113, 126
Шмагало Ростислав 11, 12, 151
Шопенгауер 88
Штанько Кіра 113, 128
Шульженко С. 113
Щербак Володимир Олександрович 113, 126
Щербак Григорій 51, 52, 113
Щербак Христина 113, 126
Щербаков 132
Щербаков Володимир Олександрович 58
Щербаков Григорій 133
Яворський 88
Яценко 58
Яценко Раїса 58, 113, 126
Artyushenko Natalya 5
Dubynskyi 5
Dubynskyi Pavlo 5
Dubynskyi Yuriy 5
Dubynskyi Yaroslav 5
Lahuta Vira 5
Ovcharenko Lyudmyla 2, 5
Trehubova Lidia 5
Trehubova Oleksandra 5
Rudkivska Halyna 5
Vasylyeva Valentyna 5
Voskoboy Adam 5

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Австрійська імперія 16
Алма-Ата 110
Алтинівка 66, 72, 74, 76, 84, 85, 86, 92, 93, 140, 149, 150, 160
Архангельське 17
Берелех 92, 150
Білоусівка, *р.* 19
Василівка 30
Вендичани 88
Верхня Тепла 53, 116
Вінниця 36, 52, 64, 58, 67, 68, 69, 71, 73, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 93, 94, 95, 123, 138, 137, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 158, 159, 160
Вінницька область 93, 95
Вінниччина 88, 95
Водотоки 48, 52, 99, 116, 117, 121, 123
Водяне 18, 25
Водяний хутір 34
Волга, *р.* 132
Ворошиловград 72, 79, 81, 85, 88, 90, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 129, 136, 139, 147
Ворошиловградська область 76, 79, 81
Глинськ 11, 29
Городищівська волость 21
Давидівка 18, 34
Дон, *р.* 16
Донбас 1, 4, 5, 160
Донецьк 62
Донець, *р.* 34
Донецька область 79, 80, 92
Донська область 25
Донщина 4
Екатеринославский край 146
Євсуг 30
Запорізька Січ 16
Західний Кавказ 102
Зіньківський повіт 29
Іванівка 52
Ізюм 135
Ільївка 52, 116, 122
Кагальник, *р.* 16
Казахстан 110, 133
Кам'янець-Подільський 11
Катеринослав 28, 146, 150
Катеринославська губернія 16, 21, 25, 28, 35, 150

Катеринославський край 146
Катеринославщина 21
Київ 74, 87, 88, 93, 103, 129, 136, 146, 159
Коломия 11
Комі АССР 76
Копані 117, 121, 123, 129, 130
Короп 66, 74, 76, 77, 80, 139
Костянтинівка 48
Краснодон 118
Кролевець 70
Кролевецький повіт 66, 70, 80, 84, 85, 86, 93, 149
Кролевецький район 72, 92
Кружилівка 52, 116, 129
Курська губернія 16, 31
Лисий хутір 26, 32, 34
Лівобережна Україна 10, 82
Луганськ 25, 44, 48, 50, 51, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 89, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 110, 111, 112, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 125, 127, 131, 133, 134, 135, 147, 148, 149, 150, 151, 158, 159, 160
Луганська область 81, 113, 139, 146, 147, 148, 158, 160
Луганська округа 38, 39, 40, 41, 42, 52, 54
Луганська станиця 25
Луганщина 4, 5, 11, 12, 13, 17, 20, 27, 29, 35, 39, 40, 49, 50, 51, 52, 58, 59, 64, 70, 81, 83, 118, 142, 143, 144, 148, 149, 150, 159, 160
Львів 83, 88, 136, 148
Львівщина 104
Магадан 92, 150
Макарів Яр 4, 6, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 40, 42, 47, 48, 50, 51, 52, 57, 58, 59, 60, 61, 64, 66, 70, 71, 74, 76, 78, 80, 83, 90, 91, 95, 98, 100, 112, 116, 117, 121, 123, 130, 131, 133, 134, 139, 142, 143, 146, 147, 148, 150, 151, 159, 160
Макарівка, *р.* 19
Макарово-ярівська волость 34
Макарово-ярівський район 34, 53
Машівський район 7
Межигір'я 11
Миколаїв 93
Миколаївка 52, 116, 122
Миргород 11, 36, 67, 82, 83, 87, 140, 146, 148, 150
Митякинська станиця 25, 52, 116
Можаївка 52, 116
Моршин 104
Москва 60, 68, 110, 134, 151
Нахічевань 21
Нижня Тепла 52, 116
Новгород-Сіверський 70, 73, 83, 146, 150
Новгород-Сіверський район 70
Новоганнівка 34
Новокиївка 18, 34, 122
Новосвітлівська волость 34
Новосвітлівський район 38, 39, 53
Новочеркаськ 21
Одеса 101, 102, 106
Олешня 7, 11
Опішне 2, 3, 4, 7, 11, 13, 27, 29, 49, 59, 87, 98, 117, 120, 136, 150, 159, 160
Оріхівка 21
Пархоменко 9, 18, 22, 106, 122, 128, 130, 143, 146, 159, 160
Первозванівська волость 34
Петропавлівська волость 21
Поділля 11, 70
Полонне 87, 88, 140, 147
Полтава 68, 69, 71, 82, 85, 87, 88, 120, 136, 139, 140, 149
Полтавська губернія 28, 29, 31, 140
Полтавська область 7, 117
Полтавщина 7, 13, 26, 27, 49, 67, 70, 83, 159, 160
Польща 16
Правобережна Україна 10
Ражків 17
Рашківка 16
Роменський повіт 29
Російська Федерація 158
Росія 16, 52, 110, 116, 132, 134
Ростов-на-Дону 21, 25, 26
Савинки 70
Санкт-Петербург 30
Саратов 110, 131, 132, 134
Саратовський край 110
Сіверський Донець, *р.* 19, 21
Слобідська Україна 4
Слобожанщина 11
Слов'яносербський повіт 12, 16, 24, 148, 150
Смоленська губернія 16
СССР 75
СРСР 79, 92
Советский Союз 80
Старобільський повіт 30
Старобельск 147
Суми, *ст.* 25
Суходіл 16, 52, 116
Таврійська губернія 28
Таганрог 21
Україна 3, 4, 7, 10, 11, 12, 18, 20, 22, 26, 28, 30, 32, 34, 36, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 60, 62, 64, 68, 70, 71, 72, 74, 76, 78, 80, 81, 82, 84, 86, 88, 90, 92, 94, 95, 98, 100, 102, 104, 106, 108, 109, 110, 112, 118, 120, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 134, 136, 138, 140, 144, 146, 148, 150, 151, 158, 160
УСРР 38, 46, 47
Українська РСР 12, 146
Фащівка 21
Хабаровський край 92, 150
Харків 88, 110, 121, 135, 140, 144, 148
Харківська губернія 16, 17, 28
Херсонська губернія 28
Хорошилове 18, 122
Часів Яр 48
Черкаси 70, 149
Чернігівська губернія 7, 16, 66, 70, 84, 86, 92, 149
Чернігівська область 72, 74, 77, 80, 139
Чернігівщина 70, 85, 93, 150
Чіб'ю 76
Японія 140
Donbas Region 5
Luhansk Province 5
Makariv Yar 2, 5
Opishne 2, 5
Ukraine 2, 5

Вдячність

Висловлюю щиру вдячність усім, хто люб'язно надав мені інформацію про Макарово-ярівську керамічну кустарно-промислову школу, її викладачів та вихованців, відкрив для дослідження матеріали приватних архівів і колекцій, сприяв пошуку архівних і речових матеріалів, пов'язаних із діяльністю гончарного навчального закладу:

◆колишній учениці гончарної школи
ОЛЕКСАНДРІ ТРЕГУБОВІЙ *(Луганськ)*;
◆родині Дубинських:
онуку Павла Дубинського і Валентини Васильєвої –
ЮРІЮ ДУБИНСЬКОМУ,
його дружині –
ЛЮДМИЛІ,
невістці Павла Дубинського і Валентини Васильєвої –
ЛІДІЇ ДЕМЧУК *(Вінниця)*;
◆доньці колишнього учня гончарної школи Адама Воскобоя –
завідувачу кафедри Саратовського державного медичного університету *(Російська Федерація)*, доктору медичних наук, професору
ТЕТЯНІ ЖУРАВЛЬОВІЙ;
◆працівникам Державного архіву Луганської області:
директору, заслуженому працівнику культури України
МИКОЛІ СТАРОВОЙТОВУ,
начальнику відділу інформації та використання документів
ГАННІ КРАВЧЕНКО,
заступнику начальника відділу інформації та використання документів
ТЕТЯНІ ЧЕЛИШЕВІЙ;
◆працівникам Управління Служби безпеки України в Луганській області:
тимчасово виконуючому обов'язки начальника УСБУ в Луганській області, полковнику
ЮРІЮ РУЖІ,
начальнику підрозділу УСБУ в Луганській області, полковнику
ВОЛОДИМИРУ ЗАВГОРОДНЬОМУ,
співробітникам архіву УСБУ в Луганській області –
ІРИНІ КОНОНЕНКО та **АНТОНІНІ ТКАЧЕНКО**;
◆працівникам Луганського обласного краєзнавчого музею:
директору
АНАТОЛІЮ КУЛІШОВУ,
заступнику директора з наукової роботи
ВАЛЕНТИНІ РЯБИХ,
головному зберігачу фондів
НАТАЛІ КОЧЕНКО,
вченому секретарю
ТЕТЯНІ КЛОЧКО,
старшому науковому співробітнику відділу «Етнографія»
НАТАЛІ КАПЛУН,

науковому співробітнику відділу фондів
НАТАЛІ СМІЛЯНСЬКІЙ;
◆працівникам Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Максима Горького:
директору, заслуженому працівнику культури України
ІННІ РИБ'ЯНЦЕВІЙ,
заступнику директора з наукової роботи
ОЛЕГУ СОЦКОВУ,
завідувачу відділу краєзнавчої інформації
ГАННІ МАНЦИЗ,
завідувачу відділу рідкісних і цінних видань
НЕЛЛІ ВОРОНЦОВІЙ,
співробітникам відділу краєзнавчої інформації;
◆працівникам Історико-меморіального музею Олександра Пархоменка *(Пархоменко, Луганщина)*:
директору **ТАЇСІ БЛЮМ,**
зберігачу фондів
ГАЛИНІ СЕРГЕЄВІЙ,
організатору екскурсій
ЛАРИСІ ПЛЕСКУН;
◆ сільському голові Пархоменківської сільської ради
МИКОЛІ СЕМЕНЦОВУ;
◆працівникам Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАН України *(Опішне, Полтавщина)*:
директору, заслуженому діячу науки і техніки України,
доктору історичних наук
ОЛЕСЮ ПОШИВАЙЛУ,
членам Вченої ради Інституту;
◆працівникам Національного музею-заповідника українського гончарства в Опішному:
генеральному директору
ЛЮДМИЛІ ДЯЧЕНКО,
головному художникові
ЮРКУ ПОШИВАЙЛУ,
співробітникам Гончарської Книгозбірні України –
ОКСАНІ АНДРУШЕНКО, ОЛЬЗІ КАРУННІЙ,
ГАЛИНІ ПАНАСЮК, ТЕТЯНІ ХРИПУН,
співробітникам видавництва «Українське Народознавство» –
ЮЛІ ПАНАСЮК, ОЛЕНІ ЧУБ, ІННІ ПРОКОПЕНКО;
◆моїм батькам –
ВАЛЕНТИНІ ВАСИЛІВНІ та **МИКОЛІ КІНДРАТОВИЧУ МАТУЩАКАМ;**
◆рецензентам цієї книги,
а також усім іншим добродіям, які в тій чи іншій мірі сприяли моїм науковим студіям і підготовці книги до друку

Опішне – Луганськ – Київ – Вінниця – Пархоменко
2001-2007

ББК 63.3 (4Укр)6+63.5 (4Укр)+74+79.1+85.125 (4Укр)
О35

Овчаренко Людмила.
Макарово-ярівський осередок гончарної освіти в Україні.
– Опішне: Українське Народознавство, 2007. – 160 с., іл.
(Керамологічне трикнижжя «Гончарний здвиг Донбасу», книга 2;
Академічна керамологічна серія «Гончарні школи України», випуск 1)

ISBN 966-7322-14-9 (Книги 1-3)
966-7322-16-5 (Книга 2)

Інститут керамології
– відділення Інституту народознавства НАН України
Вул. Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна;
тел./факс (05353) 42175; e-mail: ceramology_inst@poltava.ukrtel.net;
www. ceramology-inst.narod.ru
Свідоцтво: серія ДК, №1411 від 02.07.2003

«Українське Народознавство»
Видавництво Національного музею-заповідника
українського гончарства в Опішному
Вул. Партизанська, 102, Опішне, Полтавщина, 38164, Україна;
тел./факс (05353) 42416, 42415; e-mail: opishne_museum@poltava.ukrtel.net;
www. opishne-museum.narod.ru
Свідоцтво: серія ДК, №1458 від 08.08.2003

МайСтерня КНИГИ

Друк : «Майстерня книги»
Вул. Кривоноса, 2Б, Київ, 03037, Україна
Свідоцтво: серія КІ №82 від 06.09.2005

Формат 70x100/16
Гарнітура SchoolBook
Умовн. друк. арк. 12,9
Тираж 500 прим.

Анотації до малюнків поміж розділами книги:

С.8-9 ..... **1. В'їзд до села. 30.08.2007.**

С.14-15 ..... **2. Куток села. Кінець XIX – початок XX століття. Автор фото невідомий. Копія – Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка (Луганщина); Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному**

С.23 ..... **3. Фрагмент керамологічної експозиції Історико-меморіального музею Олександра Пархоменка. 30.08.2007.**

С.37 ..... **4. Фрагмент будівлі гончарної майстерні Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. 30.08.2007.**

С.65 ..... **5. Родина Дубинських: Павло Андрійович Дубинський і Валентина Федорівна Васильєва (втрачено фрагмент фото) із синами – Ярославом і Юрієм. 1924.**

С.96-97 ..... **6. Працівники та учні Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи:** (сидять, перший ряд, зліва направо) **Трегубова Лідія, Артюшенко Наталя, Васильєва Валентина, Лубенич ?, Гребенюк ?, ? Катерина;** (другий ряд, зліва направо) **Гайворонська Віра, Попова Ганна, Черновська Віра, Кривосінна Уляна, Пащенко Євдокія. 1931.**

С.114-115 ... **7. Фрагмент керамологічної експозиції Історико-меморіального музею Олександра Пархоменка. 30.08.2007.**

С.139 ..... **8. Автор книги, керамолог Людмила Овчаренко біля будівлі гончарної майстерні Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. 30.08.2007.**

С.145 ..... **9. Обкладинка архівної кримінальної справи Павла Дубинського. 1936-1989.**

С.152-153 .... **10. Вироби учнів та майстрів Макарово-ярівської керамічної кустарно-промислової школи. 1931.**

Макарів Яр (2, 6, 10), **Пархоменко (колишній Макарів Яр)** (1, 3, 4, 7, 8), **Алтинівка** (5).
Місця зберігання документів: Національний музей-заповідник українського гончарства в Опішному, Національний архів українського гончарства (1, 3, 4, 7, 8, 10), приватний архів родини Дубинських у Вінниці (5, 10), приватний архів родини Трегубових у Луганську (6), Історико-меморіальний музей Олександра Пархоменка (2), Управління Служби безпеки України в Луганській області (Луганськ) (9).
Фото: Людмили Овчаренко (9), Юрка Пошивайла (4, 8), Тараса Пошивайла (1, 3, 7), невідомих авторів (2, 5, 6, 10).
Малюнки публікуються вперше (1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10)